
कविकुलगुरू - कालिदास - संस्कृत - विश्वविद्यालयः

श्रंगुलीभिरिवकेशसंचयंसंनिगृह्यतिमिरंमरीचिभिः
कुड्मलीकृतसरोजलोचनंचुंबतीवरजनीमुखंशशी

Acc. No. ~~2669~~ M-1593
Title - गीतगोविन्द (सटीक)
टी. :- गीतगोविन्दटिप्पण.
Author - जयदेव / टी. नारायण पंडित. (भीषदासनियुक्त)
Date - संवत् 1785.
Subject - काव्य
folio - 65.
Xerox - 131

गीत·टी·
१

श्रि२ ग्रंथसं॰

श्रीगणेशायनमः॥भद्रायभवतांभूयात्कृष्णःसद्भक्तिभावितः॥कालिंदीजलसंसर्गिमेघश्यामोतिसुंदरः॥१॥ इहखलु प्रारिप्सितस्यनिर्विघ्नपरिसमाप्त्यर्थंश्रीकृष्णस्मरणरूपंवस्तुनिर्देशात्मकंमंगलंनाचरति॥ ॥मेघैरिति॥ ॥राधामाधवयोरहःकेलयोयमुनाकूलेजयंतीत्यन्वयः॥राधाकृष्णयोरहःकेलयःएकांतक्रीडायमुनातीरेजयंतिसर्वोत्कर्षेणवर्तंते॥

श्रीगणेशायनमः॥मेघैर्मेदुरमंबरंवनभुवःश्यामास्तमालद्रुमैर्नक्तंभीरुरयंत्वमेवतदिमंराधेगृहंप्रापय॥इत्थं
॥१॥ नंदनिदेशतश्चलितयोःप्रत्यध्वकुंजद्रुमंराधामाधवयोर्जयंतियमुनाकूलेरहःकेलयः

कथंभूतयोराधामाधवयोःप्रत्यध्वकुंजद्रुमंअध्वनिमार्गेकुंजेलतागृहेद्रुमेवृक्षेवइत्थंइतिनंदनिदेशतोनंदाज्ञयाचलितयोः
यद्वाअध्वकुंजद्रुमान्प्रत्युद्दिश्यचलितयोः॥इभीतिकिंहेराधेअंबरमाकाशंमेघैर्मेदुरंसांद्रव्याप्तमित्यर्थःवनभुवःवनभूमयः
द्रुमैस्तमालवृक्षैःश्यामाःअयंकृष्णःनक्तंरात्रौभीरुःभयशीलोतिबालत्वात्तत्तस्मात्कारणात्त्वमेवइमंपुरोवर्तिनंकृष्णंगृहंप्रापय॥सर्व

इदानीं कविः स्वरचितस्य गीतगोविन्दस्य प्रबन्धस्य कीर्त्तनपूर्वकं कृष्णस्य सुरतक्रीडावर्णनं कर्त्तुमाह ॥ वाग्देवतेति ॥ जयदेवकविरेतं प्रबंधं कृष्ण
केलिकथाप्रतिपादकं करोति इत्यन्वयः। कथंभूतो जयदेवकविः वाग्देवताचरिताचित्रितचित्तसद्मा वाग्देवतायाः सरस्वत्याश्च
रितेन नवनवरचनाविशेषेण चित्रितं मंडितं चित्तसद्म मनोगृहं यस्य सः। पुनः कथंभूतः पद्मावत्याः लक्ष्म्याः चरणयोः चारणेन सेवा

वाग्देवताचरितचित्रितचित्तसद्मा पद्मावतीचरणचारणचक्रवर्त्ती । श्री
वासुदेवरतिकेलिकथासमेतमेतं करोति जयदेवकविः प्रबंधं ॥२॥ ॥

हेतुना चक्रवर्त्ती नृप इव । लक्ष्मीसेवया हि चक्रवर्त्तित्वं प्राप्नोतीति । कथंभूतं प्रबंधं श्रीवासुदेवेति श्री राधारूपा वासुदेवः श्रीकृ
ष्णस्तयोः रतिकेलिकथया सुरतक्रीडाकथनेन समेतं युक्तं ॥२॥ श्रीरामचंद्राय नमः ॥ श्रीराधारमणाय नमः ॥ ॥

गीतगो.
२

सकृत्वा २

अथकविर्निजग्रंथप्रयोजनमाह ॥ यदीति ॥ हे कृष्णसमर्कैत्तरानाहि जयदेवसरस्वतीं शृणुइत्यन्वयः ॥ यदियदिहरिस्मरणेकृष्ण
चिंतनेसरसंसानुरागंनवमनोस्तीत्यध्याहारः ॥ यदियोर्हिविलासुविलासःकृष्णविलासःकलाश्चतुःषष्टिस्तासुकुतूहलम्

यदिहरिस्मरणेसरसंमनोयदिविलासकला
सुकुतूहलं ॥ मधुरकोमलकांतपदावलींशृ
णुतदाजयदेवसर[illegible]स्वतीम् ॥ ३ ॥ ॥

स्यात् ॥ कथंभूतांजयदेवसरस्वतींमधुरासरसाअर्थतःकोमलाशब्दतःअंतःकांतामनोहरापदावलीपदसमूहोयस्यांसा ३

राम.
२

कविरन्यग्रंथेभ्योमहूंथेभ्योमहूंथेवहवोगुणाःसंतीतिध्योनयत्राह।। ।।वाचइति।। ।।उमापतिधरःकविवाचःवचनानि पांपल्लवयतिविस्तारयतिनतुरसादिकं।।संदर्भिशुद्धिमर्थतःशब्दतश्चग्रंथनाविशुद्धिंजयदेवपरंजानीतेनान्यइत्यर्थः शरणः कविर्दुरूहद्रुतेःविषयस्य ग्रंथस्पर्शाद्योच्चारणतःश्ला

वाचःपल्लवयत्युमापतिधरःसंदर्भशुद्धिंगिरांजानीतेजयदेवएवशरणःश्लाघ्योदु
रूहद्रुतेः।।शृंगारोत्तरसत्प्रमेयरचनेराचार्यगोवर्द्धनस्पर्द्धीकोपिनविश्रुतिधरोधो
यीकविक्ष्मापतिः।।४।।

घ्यःरूत्मःशृंगारोत्तमृं श्रुतः गारोत्तराणिशृंगारप्रधानानि संतिउत्कृष्टानिप्रमेयानिवाक्यानितेषांरचनैःप्रबंधैःआचार्यगोवर्द्धनस्पर्द्धीकोपीनविश्रुतःआचार्यगोवर्द्धनःकविःशृंगारप्रधानमेव प्रबंधंकरोतीत्यर्थःधोयीनामाकविःक्ष्मापतिःकविराजःश्रुतिधरःश्रुत्याश्रवनमात्रेणैवधारयतिनपुनरथादिग्रहणेप्रवीणइत्य

[illegible] ।।४।।

गी॰टी॰
२

शुकद्युतिः२

कविरधुना भक्तानुग्रहार्थं विघ्नाभावार्थं च दशावतारवर्णनमाह ॥ ॥प्रलयेत्यादि जगदीशइत्यंतं ॥ ॥अस्य गीतस्य माल
वरागः ।तल्लक्षणं नितंबिनी चुंबनवक्त्रपद्मः कुंडलवाननमत्तः सकेतमाल्यां विशति प्रदोषे मालाधरो मालवरागराजः ॥१॥
हे केशव धृतमीनशरीर वेदोद्धारणार्थं येन हे जगदीश हरे जय जय उत्कर्षेण वर्द्धस्व कस्मादित्यत आह ।त्वं प्रलयपयोधिजले

गौडामालवरागे ॥ ॥रूपकताले ॥ ॥प्रलयपयोधिजले धृतवानसि वेदं ॥ विहितवहित्रचरित्रमखेदं ॥
केशव धृतमीनशरीर जय जगदीश हरे ॥१॥ क्षितिरतिविपुलतरे तव तिष्ठति पृष्ठे ॥ धरणिधरण
किणचक्रगरिष्ठे ॥ केशव धृतकच्छपरूप जय जगदीश हरे ॥२॥

कल्पांतसमुद्रजले वेदं धृतवानसि कथमखेदं अपरिश्रमं यथा ।पुनः कथं विहितेति ।विहितं कृतं वहित्रचरित्रं समुद्रतरणक
रणनौकावेष्टितं यत्र क्रियायां ॥१॥ क्षितिरिति ॥ हे केशव धृतकच्छपरूप येन हे जगदीश हे हरे जय ।तव पृष्ठे क्षितिः पृथ्वी तिष्ठती
त्यन्वयः कथंभूते पृष्ठे अतिविपुलतरे अतिक्रांतविपुलतरः पदार्थो येन पुनः कथंभूते धरणिपृष्ठोद्धारणेन वहनेन यत्किणचक्रं तेन

पाने २

गीतगोविंदटीका ॥२॥

वसति ॥ ॥ केशवेत्यादि पूर्ववत्‌ ॥ धृतं शूकररूपं येन ॥ तव दशनशिखरे दंताग्रभागे धरणी पृथ्वी लग्ना संबद्धा वसति ॥ तत्र
दृष्टांतः केशव शशिनि चंद्रे निमग्ना अंतःस्थिता कलंककलेव कलंकरेखेव ॥ ३ ॥ ॥ तवेति ॥ ॥ हे धृतनरहरिरूप सिंहस्वरूपं येन तत्
करकमलवरे हस्त
संबोधनं ॥ तव कर

वसति दशनशिखरे धरणी तव लग्ना शशिनि कलंककलेव निमग्ना केशव धृतशूकररूप जय जग
दीश हरे ३ तव करकमलवरे नखमद्भुतशृंगं दलितहिरण्यकशिपुतनुभृंगं केशव धृतनरहरिरूप
जय जगदीश हरे ४

पद्मश्रेष्ठे नखमस्तीत्यध्याहारः ॥ कथंभूतं नखं अद्भुतं ॥ शृंगं अद्भुतमाश्चर्यकारकं शृंगं अग्रभागो यस्य ॥ अद्भुतत्वे हेतुमा
ह ॥ दलितो विदारितः हिरण्यकशिपोर्दैत्यस्य तनुरेव भृंगो भ्रमरो येन अन्यत्र भ्रमरः कमलं दलयति इह तु वैपरीत्येन नि आश्चर्यं ॥ ४ ॥

गी॰टी॰
४

छलयसीति॥ धृतं वामनरूपं येन हे अद्भुतवामन आश्चर्यहेतुवामन त्वं विक्रमणे पादविक्षेपे करणे बलिमसुरं छलयसि
वंचयसि कीदृशस्त्वं इति संबोधनं पदेति पदनखनीरेण पदनखाग्रसंबंधिजलेन गंगारूपेण जनितं कृतं जनपावनं लोकपावनं येन॥ चि

छलयसि विक्रमणे बलिमद्भुतवामन पदनखनीरजनितजनपावन केशव धृतवामनरूप जय जगदीश हरे
५ क्षत्रियरुधिरमये जगदपगतपापं स्नपयसि पयसि शमितभवतापं केशव धृतभृगुपतिरूप जय जगदीश हरे
६

यं येन ५ क्षत्रियेति हे धृतभृगुपतिरूप धृतपरशुरामरूप क्षत्रियरुधिरमये पयसि जगत्त्वं स्नपयसीत्यन्वयः क्षत्रिय
शोणितविकारजलेन जगत्त्वं स्नपयसि स्नानं कारयसि स्नाने फलमाह कथंभूतं जगत् अपगतपापं गतकलुषं पुनः कथंभूतं शमितभवता

8

लंक

वसतीति॥ ॥केशवेत्यादि पूर्ववत्॥ धृतं शूकररूपं येन। नवदशनशिखरेदंताग्रभागे धरणी पृथ्वी लग्ना संबद्धा वसति। तत्र दृष्टांतः केशवशशिनि चंद्रे निमग्नान्तःस्थिता कलंककलेव कलंकरेखेव॥३॥ ॥तवेति॥ ॥हे धृतनरहरिरूपं सिंहस्वरूपं येन तत्संबोधनं। तवकर कमलवरे हस्त

वसति दशनशिखरे धरणी तव लग्ना शशिनि कलंककलेव निमग्ना केशव धृतशूकररूप जय जगदीश हरे ३ तव करकमलवरे नखमद्भुतशृंगं दलितहिरण्यकशिपुतनुभृंगं केशव धृतनरहरिरूप जय जगदीश हरे ४

पद्मश्रेष्ठे नखमस्तीत्यध्याहारः। कथंभूतं नखं अद्भुतं शृंगं अद्भुतमाश्चर्यकारकं शृंगं अग्रभागो यस्य। अद्भुतत्वे हेतुमाह। दलितो विदारितः हिरण्यकश्यपोर्दैत्यस्य तनुरेव भृंगो भ्रमरो येन अन्यत्र भ्रमरो कमलं दृत्यनेइह तु वैपरीत्येन नि आश्चर्यं॥४॥

कं२

वितरसी नि हे धृतरामशरीर त्वं रणे संग्रामे दशमुखमौलिबलिं तावणमस्तकोपहारं दिक्षु दिशासु वितरसि कीदृशं दिक्पतिकमनीयं इंद्रादीनां काम्यमभिलाषाविषयमित्यर्थः रमणीयं मनोहरं दशदिक्षु दशशदानात् ७ वहसीति हे धृतहलधर रूपधृतवलभद्ररूप त्वं वपुषि विशदे वसनं वस्त्रं वहसि धारयसि कथंभूते वपुषि विशदे शुभ्रे कथंभूतं वसनं जलदाभं जलमेव सदृशं घनं

वितरसि दिक्षु रणे दिक्पतिकमनीयं दशमुखमौलिबलिं रमणीयं केशव धृतरामशरीर जय जगदीश हरे ७
वहसि वपुषि विशदे वसनं जलदाभं हलहतिभीतिमिलितयमुनाभं केशव धृतहलधररूप जय जगदीश हरे ८
निंदसि यज्ञविधेरहह श्रुतिजातं सदयहृदयदर्शितपशुघातं केशव धृतबुद्धशरीर जय जगदीश हरे ९

पुनः कथंभूतं हलहतिभीत्या लांगलाघातभयेन मिलिता उपमिता या यमुना तद्वदाभा दीप्तिर्यस्य भयेनागत्य श्यामत्वं भवति ८ निंदसीति हे धृतबुद्धशरीर धृतबुद्धावतार हे सदयहृदय परया सहितांतःकरण अहह इति खेदानुकारे दयायां वा त्वं यज्ञविधेः क्रतुविधानस्य श्रुतिजातं वेदसमूहं निंदसि कथंभूतं दर्शितपशुघातं दर्शितः प्रतिपादितः पशूनां घातो वधो यत्र ९ श्रीराम

बु२

गीत·टी·
५

३२

म्लच्छेति हे धृतकल्किशरीर धृतकल्किावतारशरीर त्वं म्लेच्छनिवहनिधने म्लेच्छसमूहमारणनिमित्तं किमप्यनिर्वचनीयं क
रवालं खड्गं कलयसि धारयसि कथंभूतं करवालं धूमकेतुमिव औत्पातिकतारकापातमिव करालं भयानकं यद्वा धूमकेतुर

म्लेच्छनिवहनिधने कलयसि करवालं धूमकेतुमिव किमपि करालं केशव
धृतकल्किशरीर जय जगदीश हरे १० श्रीजयदेवकवेरिदमुदितमुदारं शृणु
सुखदं शुभदं भवसारं केशव धृतदशविधरूप जय जगदीश हरे ११

ग्निः १० श्रीजयदेवेति हे धृतदशविधरूप धृतदशप्रकारशरीर श्रीजयदेवकवेरिदमुदितं भाषितं शृणु श्रो
त्रपथेनि भक्तानां प्रयुंक्ति कीदृशमुदारं मनोहरं सुखदं सुखदायकं शुभदं कल्याणदायकं भवसारं संसारे धनरूपं ११

राम
५

वेदानिति कृनोग्रेवबनारभ्युनःमंक्षेपेणकीर्त्तयति तुभ्यंकृष्णायनमोस्त्वित्यन्वयः कथंभूतायकृष्णायवेदानुद्धर
ते मीनरूपेण पुनःजगन्निवहतेधारयतेकूर्म्मरूपेणभूगोलंपृथ्वीवक्रंउद्बिभ्रते उद्धारयतेवराहरूपेणदैत्यंहिर
ण्यकशिपुंदारयतेनृसिंहरूपेण वलिंदैत्यंछलयतेवंचयतेवामनरूपेण क्षत्रक्षयंक्षत्रियनाशंकुर्वतेपरशु

वेदानुद्धरतेजगन्निवहतेभूगोलमुद्बिभ्रतेदैत्यंदारयतेवलिंछलयतेक्षत्रक्षयंकुर्वते
पौलस्त्यंजयतेहलंकलयतेकारुण्यमातन्वतेम्लेच्छान्मूर्छयतेदशाकृतिकृतेकृष्णा
यतुभ्यंनमः १

८

रामेण पौलस्त्यंरावणंजयतेरामरूपेण हलंलांगलंकलयतेधारयतेवलभद्ररूपेण कारुण्यंदयामातन्वतेवि
तन्वते विस्तारयतेबुद्धरूपेणम्लेच्छानंत्यजानामूर्छयतेनाशयेत कल्किरूपेण अतएवदशाकृतिकृतेदशविधरूपधारि

गीत-टी.
६

कविरिदानीं गुर्ज्जरीरागेणरूपसंक्षेपेणाह रागलक्षणं श्यामासुकेशीमलयद्रुमाराणां मृदुल्लसन्मल्लवतल्पयानाश्रुतेःस्वराणां
दधतीतिबभागतत्रिमुख्याद्दक्षिणगुर्ज्जरीयमिति श्रितेति हेदेवहेहरे जयजयपरवभक्तपक्षपातेस्वोत्कर्षणवर्द्धस्व
श्रितेत्यादीनिसप्तपदानिसंबोधनानिज्ञातव्यानि यद्वातिपरंक्षेत्रेत्यर्थे हे श्रितकमलाकुचमण्डलश्रितंकमलायालक्ष्म्याः
कुचमण्डलयेन हे धृतकुण्डलेयेन हेकलितेतिकलितान्याधृतानिललितानिसुंदरावनमालापुष्पदामयेन १ दिनमणीति

गुर्ज्जरीरागेणप्रतिमठताले श्रितकमलाकुचमण्डलधृतकुण्डलए कलितललितवनमालजयजयदेव
हरे १ दिनमणिमण्डलमण्डनभवखण्डनए मुनिजनमानसहंसजयजयदेवहरे २ कालियविषधरगंजनजनरंजन
ये यदुकुलनलिनदिनेशजयजयदेवहरे ३ मधुमुरनरकविनाशनगरुडासनए सुरकुलकेलिनिदानजयजयदेवहरे ४

हे दिनमणिमण्डनसूर्यमण्डलालंकारभूत हे भवखण्डनभक्तानांसंसारनाशकहेतु मुनिजनमानसहंसमुनिजनानां
मानसेमनसिहंसइवमानसेसरसिहंसोऽसि जयजयेतिपूर्ववत् २ कालियेति कालियनाम्नःसर्पस्यगंजनंहिंसकः ग
नरंजनभक्तरंजकः यदुकुलेति यादवकुलकमलसूर्ये ३ मधिति मधुमुरनरकसंज्ञकानांदैत्यानांनाशके गरुडा
सनगरुडएवासनंयस्यसुरकुलेतिसुरकुलानांदेवसमूहानांकेलेःक्रीडायाःसुरतस्येतियावत्निदानंआदिकारण ४

राम.
६

अमलेति अमलकमलंववनिर्म्मलपद्मपत्रवल्लोचनेयस्या भवमोचनसंसारभंजक त्रिभुवनेति भुवनमेवभवनंगृहं तत्रनिधानमिवनिधिरिव ५ जनकेति जनकसुतायाःकृतभूषणकृतालंकार जितदूषणजितराक्षसमर्प्यद्या जितपाप समरेति समरेसंग्रामेशमितोदशकंठोरावणोयेन अभिनवेति सजलमेघसुंदर धृतमंदरधृतमंदराचला श्रीमुखमेवचं

अमलकमलदललोचनभवमोचनए त्रिभुवनभवननिधानजयजयदेवहरे ५ जनकसुताकृतभूषण
जितदूषणए समरशमितदशकंठजयजयदेवहरे ६ अभिनवजलधरसुंदरधृतमंदरए श्रीमुखचंद्रच
कोरजयजयदेवहरे ७ तवचरणेप्रणतावयमितिभावए कुरुकुशलंप्रणतेषुजयजयदेवहरे ८
श्रीजयदेवकवेरिदंकुरुतेमुदं मंगलमुज्वलगीतंजयजयदेवहरे ९

द्रस्तत्रचकोरइव ७ श्रीजयदेवेति हेदेवहेहरेजयजयेतिप्रार्थयते श्रीजयदेवकवेरिदमुदितंमंगलंगीतविशेषःमुदर्षकुरुतेकुरुतात्पदकानामितिशेषः कथंभूतमिदंमंगलंउज्वलंगीतं नानाउगमनेनरम्यंगीतंगानंयस्मिन्न ९

गी॰टी॰
१

अधुनाकविःकामोद्दीपकत्वाद्वसंतस्यवर्णनव्याजेनकृष्णक्रीडांकर्तुंभक्तानांप्रत्याशिषंब्रूते पद्मेति मधुसूदनस्यकृष्णस्यो
रोवक्षःस्थलंवोयुष्माकंप्रियमभिलाषमनुपूरयतुइत्यन्वयः कथंभूतमुरःपद्मेति पद्मालयालक्ष्म्याःपयोधरतटीमननपरिरम्भ
स्यपरिरंभनेनालिंगनेनलग्नंयत्काश्मीरंकुंकुमकेशरंतेनमुद्रितंचिह्नितंममैवेदंवक्षःस्थलंनान्यस्याइतिभावः पुनःकथंतमिवव्य
क्तानुरागमिवप्रकटानुरागमिव पुनःकथंभूतंउरः खेलेति खेलन्खेलनंकुर्वन्योनंगःकंदर्पस्तस्यखेदेनसुरतायासेनस्वेदां

पद्मापयोधरतटीपरिरंभलग्नकाश्मीरमुद्रितमुरोमधुसूदनस्य व्यक्तानुरागमिवखेलदनंगखेदस्वेदांबुपूरम
नुपूरयतुप्रियंवः १ वसंतेवासंतीकुसुमसुकुमारैरवयवैर्भ्रमंतींकांतारेबहुविहितकृष्णानुसरणां अमंदं
कंदर्पज्वरजनितचिंताकुलतयावलद्बाधांराधांसरसमिदमूचेसहचरी २

बुपूरोघर्मजलप्रवाहोयत्र १ अधुनाविरहोत्कंठितायाराधायाःकाचित्सखीसरसंसविलासंवक्ष्यमाणंराधांप्रत्यूचे अवद
त् कथंभूतांराधांवासंतीकुसुमसुकुमारैर्माधवीपुष्पसुकोमलैरवयवैरंगैरुपलक्षितं उपलक्षणेतृतीया कथंभूतांराधांका
न्तारेदुर्गमेवर्त्मनिभ्रमंतिं पुनःकथंभूतांबहुविहितंवारंवारंकृतंहाराकृतंकृष्णानुसंधानंयया पुनःकथंभूतांअमंदमुत्कटंयथास्या
त्तथाकंदर्पज्वरेणकामज्वरेणजनितयाउत्पादितयाचिंतयाताआकुलतातयाआकुलत्वाद्वलंतीउद्गच्छंतीबाधापीडायस्याः २

राम
१

15

स०

पूर्वोक्तमर्थं गीतेनाह। ललितेति। एतस्य वसंतरागः रागलक्षणं शिखंडिबर्होच्चयबद्धचूडः पुष्पं .. चूतलतांकुरेण भ्रमन्मदाबासमनंगमूर्तिर्मनो मतंगस्य वसंतरागः १ हे सखि इह गिरिहसरसवसंते विहरति युवतिजनेन समं नृत्यति वेति। ध्रुवगतपरेणान्वयः। हेराधे हरिः हृत्पाद हृद्गम्यमनोहरे वसंतसमये क्रीडति कामिनीसमूहेन हननेन करोति च कीदृशे वसंते विरहिजनस्य वियोगजनस्य दुरंते दुःखेनांतः समाप्तिर्यस्य तादृशे। कुत्रस्थलइत्यपेक्षायां सप्तमपद्यस्थितेन वृंदावनविपिनशब्देनान्वयः कीदृशे वसंते मलयेललितेत्यादिसप्तपदीपदानि वसंतसमयाविशेषणानि

वसंतरागे रूपकताले। ललितलवंगलतापरिशीलनकोमलमलयसमीरे। मधुकरनिकरकरंबितकोकिलकूजितकुंजकुटीरे॥ ललितायामते
रे १ विहरति हरिरिह सरसवसंते। नृत्यति युवतिजनेन समं सखि विरहिजनस्य दुरंते॥ ध्रुपदं॥ उन्मदमदनमनोरथ॥
पथिकवधूजनजनितविलापे॥ अलिकुलसंकुलकुसुमसमूहनिराकुलबकुलकलापे॥२॥

जताया हृगयाल्वंगशा

नेन संपर्केन कोमललो गंधमनोहरो मलयसमीरो मलयानिलो यत्र अनेनवायोः सुगंधित्वमंदत्वशीतलत्वान्युक्तानि मधुकरनिकरेण भ्रमरसमूहेन करंबितैर्मिश्रितैः कोकिलैः कूजितैः शब्दितैः कुंजस्य लतागृहस्य कुटीरो ऽल्पकुटी यत्र। २ उन्मदेति उन्मदः मदनो हर्षकामो यत्र स्तंभतो मनोरथो यस्य एवंभूतो यः पथिकवधूजनः पांथस्त्रीजनः तेन जनितउत्पादितो विलापः परिदेवनं यत्र। अलिकुलेति अलिकुलेर्भ्रमरसमूहैः संकुलैर्व्याप्तैः कुसुमसमूहस्तेन निराकुलो व्यस्तो बकुलानां वृक्षाणां कलायाः समूहो यत्र। २॥

नकुंज

गीत-टी
८

मृगेति मृगमदस्य कस्तूरीकायाः सौरभरभसवशंवदस्य सुरभिनोत्साहस्यायत्तनार्वर्तिनी नवारूनलालमालापत्रसालयोर्द्वहशास्तमा
लःयत्र नूतनपत्रस्तमालो मृगमदगंधमनुकरोतीति युवजनानां तरुणजनानां हृदयं विदारयतीत्येवंविधो यो मनसिजः कंदर्पस्तस्य या
नितखानितद्वत्रुचिर्दीप्तिर्यथा मेवंभूतानां किंशुकानां पलाशपुष्पाणां जालसमूहो यत्र ३ मदनेति मदनमहीपतेः कामनृपस्य कन
कदंडछत्रं तद्वत्रुचिर्यस्य एवंभूतः केसरकुसुमविकासो नागकेसरपुष्पप्रादुर्भावोयस्मिन् मिलितेति मिलिताः शिलीमुखाभ्रमरीये

मृगमदसौरभरभसवशंवदनवदलमालतमाले युवजनहृदयविदारणमनसिजनखरुचिकिंशुकजा
ले ३ मदनमहीपतिकनकदंडरुचिकेसरकुसुमविकासे मिलितशिलीमुखपाटलिपटलकृतस्मर
तूणविलासे ४ विगलितलज्जितजगदवलोकनतरुणकरुणकृतहासे विरहिनिकृंतनकुंतमुखाकृति
केतकिदंतुरिताशे ५

षु तैः पाटलिपटलैः पाटलापुष्पसमूहैः कृतः स्मरतूणविलासः कामतूणीरशोभितं यत्र ४ विगलितस्य शिथिलावयवस्यातएव
लज्जितस्य जगतः अवलोकनेन दर्शनेन तरुणकरुणैः तरुणकरुणस्य पुष्पप्रकासव्याजेन कृतोहासो हास्यं यत्र विरही
नि विनिकृंतनानि वियोगिमारकानि कुंतमुखाकृतीनि भल्लमुखाकाराणि यानि केतकीपुष्पाणि तैर्दंतुरिताव्याप्ता आशा दिशो

राम
८

गीत ५

२।६

माधविकेति माधविकाया वासंतीलताया मलेन गंधेन ललिते मनोहरे एवं मालिकया नेवारपुष्पेण नेवारपुष्याणि नातिसुगंधौ मुनिमनसामपि आषाचित्तानामपि मोहनकारिणि मदजनके तरुणानां युवां अकारणबंधौ सहज मिते ६ वृंदावनविपिने हरिः क्रीडतीत्यन्वयः स्फुरदति स्फुरंत्याश्चलंत्या अतिमुक्तलतायाः वासंतीलतायाः परिरंभणेनालिंगनेन मुकुलितः पुष्पितः पुलकितो हृष्ट आम्रवृक्षो यत्र कथंभूते वृंदावनविपिने परिसरपरिगतयमुनाजलपू

माधविकापरिमलललिते नवमालिकयातिसुगंधौ मुनिमनसामपि मोहनकारिणि तरुणाकारण[illegible]बं
धौ ६ स्फुरदतिमुक्तलतापरिरंभणमुकुलितपुलकितचूते वृंदावनविपिने परिसरपरिगतयमुनाजलपूते ७
श्रीजयदेवभणितमिदमुदयति हरिचरणस्मृतिसारं सरसवसंतसमयवनवर्णनमनुगतमदनविकारं ८

ते परिसरे पर्यंतभागे परिगंतव्याप्तं यद्यमुनाजलं तेन पूते पवित्रे ७ श्रीजयदेवेति श्रीजयदेवकवेरिदं भणितमुदयति उत्कर्षं प्राप्नोतीत्यर्थः हरिचरणस्य स्मृतिस्तु चिंतनं संसारे सुखं यत्र सारं सुमनोहरं वसंतसमयवर्णनं यत्र अनुग तो ऽनुकूलो मदनविकारः कामविलासो यस्मिन् ८ श्रीराधारमणाभ्यां नमः . श्रीराम राम राम

गीत-टी-
८

वियोगिनां दुःसहत्वं संतः वातुं वर्णयति दोषि इह वसंते गंधवाहो वायुश्चेत अर्थाद्विरहिणां दहतीत्यन्वयः किं कुर्वन् दरवि
दलितायाईषद्विकसितायामल्ल्यमल्लिकायावल्लीखुल्लनखुवंचाद्भिः रक्तद्भिः परागैः उद्यत्स्तोभिः प्रकाटितपटवासैः स्फुटीकृतप
टवासपूरैः काननानि वनानि वासयन् सुरभीकुर्वन् पुनः कथंभूतः केतकीपुष्पाणां गंधस्य बंधुः मित्रं प्रसरं तोयेत्र मवाणेः म
मवाणस्तेषां प्राणवद्गंधवाहः १ वसंतवासराणां अनंगोद्दीपकत्वमाह उन्मीलदिति अमी वसंतसंबंधिनो वासराः दि

दलितवल्लीवल्लिचंचत्पराग प्रकटितपटवासैर्वासयन्काननानि इह हि दहति चेतः केतकीगंधबंधुः प्रसरदसमवाण-
प्राणवद्गंधवाहः १ उन्मीलन्मधुगंधलुब्धमधुपव्याधूतचूतांकुरक्रीडत्कोकिलकाकलीकलकलैरुद्गीर्णकर्णज्वरा
नीयंते पथिकैः कथंकथमपि ध्यानावधानक्षणप्राप्तप्राणसमासमागमरसोल्लासैरमी वासराः २

वसाः पथिकैः मार्गस्थैर्विरहिभिः कथंकथमपि केनापि दुःखेन नीयंते कथंभूताः वासराः उन्मीलन् यो मधुगंधः पुष्परसगंधस्ते
न लुब्धा ये मधुपा भ्रमरास्तैर्व्याधूताः कंपिता ये चूतांकुरा आम्रांकुरास्तेषु क्रीडतां कोकिलानां काकली कलकलैः सूक्ष्म
ध्वनिमधुरध्वनिकोलाहलैः कष्टजनकत्वेन उद्गीर्णाः प्रकाशिताः कर्णज्वराः श्रवणोपतापा येषु कथं नीयंत इत्यत्राह ध्या
नेति ध्यानं चिंतनं अवधानं चित्तैकाग्र्यं तेन क्षणं अल्पकालं प्राप्ता या प्राणसमा नायिका तया समागमरसेन संबंधसुखेनोल्ला

अनेकेति असौ सखी राधिकां पुनराहेत्यन्वयः कथंभूता सावी आराद्दूरवर्त्तमानं समक्षं यथा स्यात्तथा कृष्णमुपदर्शयंती विषयंका
रयंती कीदृशं अनेकनारीणां परिरंभसंभ्रमेणालिंगनादरेण स्फुरन् अतिशयेन लगन् मनोहारी मनोज्ञो यो विलासः क्रीडा तत्र लालस
आसक्तस्तं पश्चात्कर्मधारयः ३ अमुमेव श्लोकोक्तमर्थमाह चंदनेति रामकरीरागः रागलक्षणं तु स्वर्णप्रभाभास्वरभूषणा
चनीलं निचोलं सुतनो कहंती कांते भरोद्यानमधिश्रिते पिमानोन्नतारामकरीप्रदिष्टेति हे विलासिनि राधे इह मुग्धवधूनिक

अनेकनारीपरिरंभसंभ्रमस्फुरन्मनोहारिविलासलालसं मुरारिमारादुपदर्शयंत्यसौ सखी समक्षं पुनरा
हराधिकां ३ रामकरीरागेण रूपकताले चंदनचर्चितनीलकलेवरपीतवसनवनमाली केलिचलन्मणि
कुंडलमंडितगंडयुगस्मितशाली हरिरिह मुग्धवधूनिकरे विलासिनि विलसति केलिपरे १

रे मनोहरकामिनीसमूहे हरिर्विलसति क्रीडति कथंभूते वधूनिकरे केलिपरे क्रीडातत्परे कथंभूतो हरिः चंदनेति चंदने
न मलयजेन चर्चितो रचितो वा कोरेणानुलिप्तं नीलं कलेवरं यस्य पीतं सुवर्णवर्णं वसनं वस्त्रं यस्य वनमाला यस्यास्ति इति नः
प्रत्येकं कर्मधारयः पुनः कथंभूतः केलिना क्रीडया चलंती ये मणिकुंडले मणिप्रयुक्ते कुंडले ताभ्यां मंडितं शोभितं गंडयुगं
यस्य स्मितेन ईषद्धास्येन शालते शोभते नः कर्मधारयः १

गीत०टी०
१०

पीनेति हे राधे काचिद्गोपवध्वः गोपांगना पीनपयोधरभारेण विपुलकुचगौरवात् निश्रायेन सरागं सानुरागं यथा स्यात्तथा हरिं प
रिरभ्यालिंग्य उदंचितपंचमारागं अनुउद्दीहितपंचमरागगास्यास्य पश्चाद्गायति गानं करोति [illegible] गानानंतरं स्वयं गायति इत्यर्थः २
कापीति काचिन्मु[illegible]धवधूर्मनोहरगोपांगना ऽधिकमतिशयेन मधुसूदनवदनस[illegible] [illegible]सुखं वा मुखं ध्यायति चिंतयति विला

पीनपयोधरभारभरेण हरिं परिरभ्य सरागं गोपवधूरनुगायति काचिदुदंचितपंचमरागं २ कापि विलास
विलोलविलोचनखेलनजनितमनोजं ध्यायति मुग्धवधूरधिकं मधुसूदनवदनसरोजं ३ कापि कपो
लतले मिलिता लपितुं किमपि श्रुतिमूले चारु चुचुंब नितंबवती दयितं पुलकैरनुकूले ४ [illegible]

१२

सेन विलोलयोश्चंचलयोर्विलोचनयोः खेलनेन संचारेण जनितं उत्पादितो मनोजः कामो येन ३ कापि [illegible]
कापि नितंबवती गोपांगना श्रुतिमूले कपोलतले गंडदेशे चारु मनोज्ञं यथा स्यात्तथा चुचुंब चुंबितवती कथंभूता किमपि
कार्यं लपितुं वक्तुं श्रुतिमूले कर्णप्रदेशे मिलिता संलग्ना कीदृशे कपोलतले पुलकैरोमांचैरनुकूले प्रमप्रियकथके ४

राम
१०

21

२न४ नं४ ना१

केलिइति काचिद्गोपी केलिकलाकुतूकेन हेतुनाशृंगाररसक्रीडासौंदर्येण हेतुना कोणहस्तेन सुकृष्णं दुकूले पट्टवस्त्रे विचकर्ष

कोलिइति काचिद्गोपी केलिकलाकुतूकेन हेतुनाशृंगाररसक्रीडासौंदर्येण हेतुना कोणहस्तेनामुंकृष्णंदुकूलेपट्टवस्त्रेविचकर्ष

कथंभूतमसुंयमुनाजलेकूलेयमुनाजलोपलक्षितेकूलेतीरेमंजुलोमनोहरोयोवंजुलकुंजोवेतसलतागृहंतत्रगतंवने आकृष्टवतीकथंभूतमसुंयमुनाजलेकूलेयमुनाजलोपलक्षितेकूलेतीरेमंजुलोमनोहरोयोवंजुलकुंजोवेतसलतागृहंतत्रगतं

ना रामरमेगोपक्रीडानुरागेमहन्नृत्यपराकृष्णसमक्ष मानं ५ करतलेति काचिद्युवतिर्गोपांगनाहारिणाकृष्णेन प्रशशंसे स्तुता

अभिनःकलस्वनवंशो लंतत्त्यंनीकथंभूतेरासरसेकलयोहस्त लेनचपेटध्वनिनातरलपावंचलवल्याकंकनपंक्त्याकलितेनामि

करतल केलिकलाकुतूकेनचकाचिदमुंयमुनाजलकूले मंजुलवंजुलकुंजगतंविचकर्षकरेणदुकूले ५

तालतरलवलयावलिकलितकलस्वनवंशे रासरसेसहनृत्यपराहरिणायुवतिःप्रशशंसे ६ श्लिष्यति

कामपिचुंबतिकामपिरमयतिकामपिरामां पश्यतिसस्मितचारुपरामपरामनुगच्छतिवामां ७

धुबतितथाकामपि

यत्र मधुरशब्दसहितोवंशोवेणुयंत्र ६ श्लिष्यतीति हेराधेश्रीकृष्णःकामपिकांश्लिष्यतिआलिंगतितथाकामपिचुं अपरांवामांसुंदरींअनुगच्छति

रामांरमयतिक्रीडयति परांनायिकांसस्मितंचारुसहासमनोहरंयथास्यात्तथापश्यति

नं२ पद्यः १ २गोपि

स्या२ यशस्कितं२

गीतगो·टी·
११

श्रीजयदेवकवेरिति श्रीजयदेवकवेरिदंगीतंशुभानिकल्याणानिवितनोतुवर्द्धयतुअर्थाद्भक्तानां कीदृशंगीतंअद्भुतमाश्चर्यकारंकेश
वश्रीकृष्णस्यकेलिरहस्यक्रीडाहर्षोयत्रअद्भुतंयुगपत्सर्वासांगीत्युत्पादनात् वृंदावनविपिनेवृंदावननाम्निवनेललितंनानारसाश्चित
मित्यर्थःयशस्यंयशस्करमित्यर्थः ८ विश्वेषामिति हेसखिराधेमधौवसंतेमुग्धोमनोहारिःकृष्णःक्रीडतीत्यन्वयः कइवमूर्त्तिमान्शरी
रधारीशृंगाररसइवकिं कुर्वन्अनुरंजनेनानु

श्रीजयदेवकवेरिदमद्भुतकेशवकेलिरहस्य वृंदावनविपिनेललितंवितनोतुशुभानियशस्यं ८ विश्वेषामनुरंजनेनजनयन्नानंदमिंदीवरश्रेणीश्यामलकोमलैरुपनयन्नंगैरनंगोत्सवं स्वच्छंदंव्रजसुंदरीभिरभितःप्रत्यंगमालिंगितःशृंगारःसखिमूर्त्तिमानिवमधौमुग्धोहरिःक्रीडति १

रागेणविश्वेषांभक्ता आनंदंसंतोषंजनयन्उत्पा
दयन्पुनःकिंकुर्वन्इंदीवरश्रेणीनीलोत्पलमालातद्वत्श्यामलकोमलैःकृष्णमनोहरैःअंगैरवयवैःअनंगोत्सवंकामहर्षंउपनयन्उत्पा
दयन् पुनःकथंभूतःस्वच्छंदंस्वेच्छयाव्रजसुंदरीभिर्गोपांगनाभिःअभितःसर्वतोभावेनप्रत्यंगंप्रत्यवयवेआलिंगितःगोपीभिरेकदा
लिंगेन यथापदंगंप्राप्नवानरेवालिंगितामिनिभावः स्यामोभवतिशृंगारःसितोहासः प्रकीर्त्तितइति शृंगारविशेषणान्यथ्येनामिदृशानि १

राम
११

मलयानिलस्य दुःसहत्वे कारणमाह अद्र्युत्संगमिति हे गाधे अधेदानीं वसंतसमये श्रीखण्डशैलानिलः मलयजपवनः तुहिनमज्जनेच्छया
उत्संगे क्रोडे वसंतो ये भुजंगाः सर्पास्तेषां कवलं क्लेशात् स्वियासोपतापद्विवईशावलं हिमावलं प्राप्तेपल्लवेच्छया उसरति अद्रु २
ति
छ

औ २ ले

अद्र्युत्संगवसद्भुजंगकवलक्लेशाद्विवेशावलंप्रोर्यपल्लवने
छ पातुसरतिश्रीखंडशैलानिलः किंचीस्त्रग्धरसालमौलि
मुकुलान्यालोक्यहर्षोस्याद्उन्मीलंतिकुहूःकुहूरितिकलोन्नालाः
पिकानांगिरः २

उद्गन्तिवितर्कोवा किंचपश्चात्तरोपिकानांगिरोवाण्यः स्निग्धास्सालमौलिमुकुलानिकोमलचूताग्रभागस्तवककुड्मलानि
आलोक्यदृष्ट्वाहर्षोस्यारानंदोस्यान्तु उन्मीलंतिउद्गच्छंति कथंभूतागिरःकुहूःकुहूरित्याकारेणाव्यक्तमधुरशब्देनउन्नालाःप्रक
टाः २

गीतगो·टी·
१२

कविःकृपोपक्रमंत्यक्त्वालोकान्भृत्याशिषंददाति रासोल्लासेति हरिःकुसुमात्वोयुष्मान्पातुइत्यन्वयः कथंभूतोह
रिः रासोल्लाससभरेणगोपकीडयांहर्षातिशयेनविभ्रमभृतांश्रृंगारविलासधारिणीनां आभीरवामभ्रुवांगोपांगनानामभ्य
र्णेसभापनिर्भरगाढंयथास्यात्तथाउरोवक्षःस्थलंपरिरभ्यालिंग्यराधयाउद्दंडंप्रकटंयथास्यात्तथागीतस्तुतिव्याजाद्ध

रासोल्लसभरेणविभ्रमभृतामाभीरवामभ्रुवामभ्यर्णेपरिरभ्यनिर्भरमुरःप्रेमांधयारा
धया साधुत्वद्वदनंसुधामयमितिव्याहृत्यगीतस्तुतिव्याजादुद्भटचुंबितःस्मितमनोहारी
हरिःपातुवः ३ इतिगीतगोविंदेसामोदहामोदरोनामप्रथमःसर्गः १

६२

नप्रशंसाछलेनचुंबितः किंकृत्वाचिद्वदनंत्वन्मुखंसुधामयममृतमयंसाधुशोभनंइतिव्याहृत्योक्त्वा कथंभूतोहरिःस्मितम
नोहारीराधायाश्चुंबनकौशलंदृष्ट्वास्मितेनेषद्धास्येनमनोहर्तुंशीलंयस्यसः ३ इतिश्रीगीतगोविंदटीकायांप्रथमःसर्गः

राम
१२

विहरति राधा रहः एकांते सखीमुवाच कथंभूता राधा वने वृंदावने हरौ कृष्णे विहरति क्रीडति सति विगलितनिजोत्कर्षात्
निजसौभाग्यादीर्ष्यावशेना माहरिस्तु तया च यतोऽन्यस्मिन्स्थले गता कथंभूते हरौ साधारणप्रणये अन्यगोपीतुल्यप्रेम्णि
अतएव क्वचिदपि लताकुंजे लीना गहे लीना गुप्ता कथंभूते लताकुंजे नानागंभीरशब्दं कुर्वतां मधुव्रतानां भ्रमराणां मंडल्या
समूहेन मुखरशिखरे शब्दायमानाग्रभागे अतएव दैन्योपि दुःखितापि १ श्लोकोक्तमर्थं गीतेनाह संचरदिति हे स

विहरति वने राधा साधारणप्रणये हरौ विगलितनिजोत्कर्षादीर्ष्यावशेन गतान्यतः क्वचिदपि लताकुंजे गुंज-
न्मधुव्रतमंडलीमुखरशिखरे लीना दीनाप्युवाच रहः सखी १ गुर्जरीरागे रूपकताले संचरदधरसुधामधुरध्व-
निमुखरितमोहनवंशं चलितदृगंचलचंचलमौलिकपोलविलोलवतंसं रासे हरिमिह विहितविलासं स्मरति मनो मम कृत-
परिहासं १

खि मम मनः हरिं हरिं स्मरति कथंभूतं हरिं संचरता उच्छलता अधरसुधामधुरेणाधरामृतमनोहरेण ध्वनिना शब्देन मुखरी-
कृतः शब्दितो मोहननामा वंशो येन पुनः कीदृशं चलितेति चलिता आवर्जिता दृगंचलः कटाक्षो यस्य चंचलः मौलिः शेखरं यस्या
कपोलगंडस्थले विलोलश्चंचलो वतंसः कर्णाभरणं यस्य सः ततः प्रत्येकं कर्मधारयः पुनः कीदृशं हरिं इह रासे गोपक्री-
डया विहितविलासं कृतक्रीडं पुनः कीदृशं कृतपरिहासं १ श्रीरामचंद्र श्रीराम जयजयपद्मनाभहरे

कं२

चंद्रकेति चंद्रकेन विचित्रवर्णचिह्नेन चारुणा शोभमानानां मयूरशिखण्डकानां मयूरपिच्छानां मण्डलेन समूहेन वलयितेनाव
लंयाकारेण वेष्टितः केशपाशो यस्य अतस्वप्रचुरेण विस्तारेण अनुपुरंदरधनुषा इंद्रधनुषा अनुरंजितः स्निग्धो मेदुरो निमेघः स्निग्धस्सु
वेशं सुंदरं २ गोपेति गोपकदंबकस्य आभीरसमूहस्य नितंबवतीनां स्त्रीणां मुखचुंबनेन लंभितः प्रापितो लोभो येन पुनः कीदृ
शं बंधुजीवमिव बंधूकपुष्पमिव मधुरः वल्लभो ऽधरपल्लव ओष्ठपल्लवो यस्य बंधुजीवं दुपहरियाभाषायां उल्लसितेनोल्लकटेन स्मि

कु॰२

चंद्रकचारुमयूरशिखंडकमंडलवलयितकेशं प्रचुरपुरंदरधनुरनुरंजितमेदुरमुदिरसुवेशं २ गो
पकदंबनितंबवतीमुखचुंबनलंभितलोभं बंधुजीवमधुराधरपल्लवमुल्लसितस्मितशोभं ३ विपु
लपुलकभुजपल्लववलयितवल्लवयुवतिसहस्रं करचरणोरसि मणिगणभूषणकिरणविभिन्नतमिस्रं ४

तेन शोभा यस्य तं ३ विपुलेति विपुलो बहुलः पुलको रोमोद्गमो याभ्यां ताभ्यां भुजपल्लवाभ्यां वलयितं वेष्टितं वल्लवानां आ
भीराणां युवतिसहस्रं गोपिकासहस्रं येन पुनः कीदृशं करौ च चरणौ च उरश्च तेषां समाहारः करचरणोरस्तस्मिन् वर्तमानानां
मणिगणयुक्तभूषणानां किरणेन दीप्त्या विभिन्नं विदारितं तमिस्रं अंधकारो येन तमिस्रं तिमिरं तमः इत्यमरः ४

जलदेति पुनः कीदृशं हरिं जलदपटले मेघसमूहे चलनं संभजन्तः इंदोः ध्वंसस्य विनिंदकं समानं चंदनतिलकं चंदनकृत तिलकं यत्र तादृशं ललाटं यस्य अभूनोध्रमेयं पुनः कीदृशं पीनानां मांसलानां पयोधराणां स्तनानां परिसरस्य पर्यंतदे शस्य मर्द्दने निर्दयं दयारहितं हृदयं कपाटं यस्य ५ मणिमयेति मणिमयेन मणिरूपेण केमरेण मनोहराभ्यां कुण्डला

जलदपटलवलदिंदुविनिंदकचंदनतिलकललाटं पीनपयोधरपरिसरमर्द्दननिर्दयहृदयकपा
टं ५ मणिमयमकरमनोहरकुण्डलमण्डितगण्डमुदारं पीतवसनमनुगतमुनिमनुजसुरा
२।३ सुरवरपरिवारं ६ विशदकदंबतले मिलितं कलिकलुषभयं शमयंतं मामपि किमपि तरंगदनंग
दृशा मनसा रमयंतं ७

भ्यां मण्डितौ अलंकृतौ गण्डौ गण्डस्थलं यस्य पुनः कीदृशं महान्तं उदारं गंभीरं दातारं वा पुनः कीदृशं पीतवसनं अनुगता आश्रिता मुनयो यतयः मनुजा लोकाः सुरा देवा असुरवरा दैत्याश्च एते परिवारः परिजनो यस्य तम् ६ विशदेति वि शदकदंबतले विमलकदंबतले मिलितं समुपस्थितं पुनः कीदृशं कलिकलुषभयं कलिकालजातपापाद् भयं शमयंतं नाशयंतं पुनः की दृशं मामपि किमपि अनिर्वचनीयं यथा तथा तरंगद् उच्छलन् अनंगो यया तादृश्या दृशा मनसा हृदयेन च रमयंतं ७

गी॰टी॰
१४

श्रीजयदेवेति श्रीजयदेवभणितं गीतं भक्तानां हरिचरणस्मरणं प्रति अनुरूपं योग्यं भवत्विति संध्याहार कथंभूतं अतिसुंदरं मोहनकारकं मधुरिपुरूपं कृष्णस्वरूपं यस्मिन् ८ इदानीं राधायाः कृष्णवसनव्यंजनसोऽवस्यत्वमाह गणयतीति हे सखि मम मनोऽभिन्नं पुनरप्यधुना कृष्णे कामाभिलाषं करोति किं करोमि निवृत्तो उपायान्तरं नास्तीत्यर्थः सुखा

श्रीजयदेवभणितमतिसुंदरमोहनमधुरिपुरूपं हरिचरणस्मरणं प्रति संप्रति पुण्यवतामनुरूपं ८ गणयति गुणग्रामं भ्रामं भ्रममादपि नेहते वहते च परितोषं दोषं विमुंचति दूरतः
सुखातिप्रवलतत्त्वसे... विहारिणं मां विना पुनरपि नो वा मे करोति कृष्णे करोमि किं १

श्लो॰१ [कामा॰ म३]

सुगोपीप्रवलत्तैर्जानाभिलषे पुनः कीदृशं मां विना विहारिणं क्रीडाशीले कीदृशं मनः वा मम वशमीत्यर्थः वा
मत्वे कारणमाह मम मनः सापराधस्यापि कृष्णस्य गुणग्रामं गुणसमूहं गणयति भ्रामादपि भ्रामं विस्मरणं
नेहते वेष्ठते भामामानिपाठे भामं क्रोधं नेहते वांछति नहुणकर्णं नमपरितोषं संतोषं स्त्रादिपावज्ञादीकं दूरतो मुंचति

गीतगोविंद ९
१४

पुनरपिराधागीतेनसखीमाह निभृतेति हेसखित्वंकेशिमथनंकृष्णंमयासहरमयक्रीडांकारय कीदृशमुदारंमहांतं
कथंभूतयामदनेमनोरथइच्छातेनभिनुभवितयोसभिप्रायया कथंभूतंहासरसविकारभावसहितं कीदृश्यामयानिभृतंगूढं
निकुंजगृहंलतागृहंगतयाप्राप्तया कथंभूतंकृष्णंनिशिरात्रौरहसिएकांतस्थलेनिलीयनिरोहितीभूयवसंतंनिष्ठं

मालवगौडारागेणगीयते एकतालीतालेन: निभृतनिकुंजगृहंगतयानिशि
रहसिनिलीयवसंतं चकितविलोकितसकलदिशारतिरभसभरेणहसंतं सखि
हेकेशिमथनमुदारं रमयमयासहमदनमनोरथभावितयासविकारं १

पुनःकथंभूतयामयाचकितंसभयंयथास्यात्तथाविलोकितादृष्टासकलादिशोयया पुनःकथंभूतंकृष्णंरतेरभ
सउत्साहस्तस्यभरेणाधिकेनहसंतंसस्मितमुखं अस्मिन्गीतेपूर्वार्द्धेराधाविशेषणंउत्तरार्द्धंकृष्णस्येतिबोद्धव्यं १

चाटुशतैरनुकूले ४

प्रथमेति प्रथमसमागमेन नूतनसंनिध्येन लक्षितया लज्जायुक्तया कथंभूतं कृष्णं वैलक्ष्यदूरीकरणाय पटुभिः कुशलैः नियाभिः चाटुशतैः नित्मवशतां तैरनुकूलं आनुकूल्यकारकं मृदुकोमलं मधुरस्मितपूर्वकं भाषितं यस्याः सा तया शिथिलीकृतं घनबंधनश्लथिकृतं जघनदुकूलं जघनस्थितपट्टवस्त्रं येन २ किसलयेति किसलयस्य शयने पल्लवबद्ध

मृदुमधुर

प्रथमसमागमलज्जितया पटुचाटुशतैरनुकूलं मृदुमधुरस्मितभाषित
या शिथिलीकृतजघनदुकूलं २ किसलयशयननिवेशितया चिरमुरसि मम
मैव शयानं कृतपरिरंभणचुंबनया परिरभ्य कृताधरपानम् ३

तल्पशय्यायां निवेशितया उपवेशितया ममैव उरसि वक्षःस्थले चिरं शयानं कृतालिंगनमित्यर्थः कृतं परिरंभनपूर्वकं आलिंगनपूर्वकं चुंबनं यया सा परिरभ्य आलिंग्य कृतं अधरपानं ओष्ठपानं येन ३ श्रीकृष्णहरेनाथ हरे

गीत-टी-
१५

राम
१५

न२ २२

अलसेति अलसेन सुरतसौख्येन निमीलिते मुद्रिते लोचने नेत्रे यस्याः सा पुलकावल्या रोमांचपंक्त्या ललितौ मनोहरौ कपोलौ यस्य तं श्रमजलेन सुरतश्र
मितेन वारिणा सिक्तं कलेवरं यस्याः सा तया वरेण मदनमदेन कामजनितमदेन अतिलोलमतिचंचलं सततमभिसरयेः ४ कोकिलेति कोकिलानां कलरव
वद्व्यक्तध्वनिवत् कूजितं शब्दो यस्याः तया जितो मनोभिजनं तत्र विचारः कामशास्त्रप्रसिद्धं तो येन तं श्लथाः शिथिलाः कुसुमाः कुन्तलाः पुष्पाश्च ते कुन्तलाः
र्यकुन्तलास्तया नखेनालिखितः स्तनभारो येन ५ चरणेति चरणयोः पादयोः रणितः शब्दो मणिनूपुरो मणिमुक्तनूपुरो य

अलसनिमीलितलोचनया पुलकावलिललितकपोलं श्रमजलसिक्तकलेवरया वरमदनमदातिलोलं ४ कोकिलकलरव
कूजितया जितमनसिजतन्त्रविचारं श्लथकुसुमाकुलकुन्तलया नखलिखितघनस्तनभारं ५ चरणरणितमणिनूपुरया परिपूरि
तसुरतविधानं मुखरविशृंखलमेखलया सकचग्रहचुम्बनदानं ६ रतिसुखसमयरसालसया दरमुकुलितनयनसरोजं निःसह
निपतिततनुलतया मधुसूदनमुदितमनोजं ७ श्रीजयदेवभणितमिदमतिशयमधुरिपुनिधुवनशीलं सुखमुत्कण्ठितगोपवधू
कथितं वितनोतु सलीलं ८

स्याः सा तया परिपूरितं संपूर्णीकृतं सुरतविधानं सुरतसमूहो येन मुखरा शब्दायमाना विशृंखला मेखला काञ्ची यस्याः सा सकचग्रहं केशग्रहणसहि
तं चुम्बनदानं यस्य सः ६ रतिसुखेति रतिसुखसमये सुरतसुखकाले पीसालसया आलस्ययुक्तया दरमुकुलितनयनसरोजं ईषन्मीलितनेत्रकम
लं निःसहा असमर्था निपतिता तनुलता शरीरलता यस्याः सा कथंभूतं मधुसूदनं उदितमनोजं जातकामं ७ श्रीजयदेवेति इ
दं श्रीजयदेवेन भणितं गीतं कर्तृ पारलौकिकशुभानि वितनोतु कथंभूतं जयदेवभणितं अतिशयमधिकं मधुवनशीलं
तस्मिन् पुनः कीदृशं शृंगाररसाश्रितं

गीतगो·टी·
१६

हसेति हे सखि गोविंदं कंसं पश्यामि दर्शनेन दृष्ट्वा मनहर्षं प्राप्नोमि कथंभूतं गोविंदं कानने वृंदावने व्रजसुंदरीगणवृतं गोपी
समूहे वेष्टितं पुनः कीदृशं मामुद्वीक्ष्य मां दृष्ट्वा हस्तस्रस्तविलासवंशं हस्तात्स्रस्तो विगलितः विलासवंशः क्रीडावंशः क्रीडार्थं
शोयस्य तं पुनः कीदृशं अनृजुभ्रूवल्लिमन्नानाकुटिलभ्रूलतासुन्दरीनां वल्लवीनां गोपीनां वृंदसमूह उत्सारि ऊर्ध्वानिर्यग्गामि
गंत वीक्षितं कटाक्षैर्येन यस्य पुनः कीदृशं आनिस्वेदेनाति घर्मेणार्द्रगंडस्थलं यस्य आविलाक्षितस्मितं सलज्जहास्यं नरेव सुधाम्भ

हस्तस्रस्तविलासवंशमनृजुभ्रूवल्लिमद्वल्लवीवृंदोत्सारिदृगंतवीक्षितमतिस्वेदार्द्रगंडस्थलं मामुद्वीक्ष्य विल
क्षितस्मितसुधामुग्धाननं कानने गोविंदं व्रजसुंदरीगणवृतं पश्यामि हृष्यामि च १ दुरालोकस्तोकस्तवकनव
काशोकलतिकाविकासः कासारोपवनपवनोपि व्यथयति अपि भ्राम्यद्भृंगीरणितरमणीया न मुकुलप्रसूतिश्चूतानां
सखि शिखरिणीयं सुखयति २

नं मेन सुग्धाननं मनोहरमुखं १ दुरालोकेति हे सखि दुरालोकदुःखेनालोक्यते वियोगिना सुदृग्जनकत्वात् दुरालोकः स्तोकः
स्यः स्तवकः उद्गमो यस्य नवाशोकलतिकायां विकासः उद्योतः मां व्यथयति पीडयति किंच कासारोपवनपवनोपि सरोवरनिकटवन
पवनोपि मां व्यथयति अपि च चूतानामाम्राणां मियं मुकुलप्रसूतिः कथं कोरकभावः मां न सुखयति कथंभूता भ्राम्यंतीनां चलंती
नां भृंगीनां भ्रमरीणां रणितैः शब्दैः रमणीया मनोहरा इत्यर्थः शिखरिणीं प्रशस्ता अग्रभागवती इत्यर्थः २ श्रीराम

पर म्रा लि

राम
१६

अधुनाकाविलोकावयन्त्याशिषंब्रूते साकूतेनेति नवमंगारस्तरुणोवाकेशवोवोयुष्माकंभक्तानांक्लेशंदुःखंहरतुदूरी
करोतु कीदृशःकेशवःगोपीनांनिभृतंगोप्यभावंनिरीक्ष्यदृष्ट्वाकाचिद्दयितांवल्लभांअंतर्मनोसिचिरंचिंतयन् पुनःकीद
शःमुग्धमनोहारःमोहयुक्तःसुंदरः कीदृशंनिभृतंसाकूतस्मितंस्मामिप्रायंस्मितमीषद्धास्यंयत्रआकुलाकुलोगलद्धम्मिल्लः

साकूतंस्मितमाकुलाकुलगलद्धम्मिल्लमुल्लासितभ्रूवल्लीकमलीकदर्शितभुजावालार्द्धस्तनं गोपी
नांनिभृतंनिरीक्ष्यदयितांकाचिच्चिरंचिंतयन्नंतर्मुग्धमनोहरोहरतुवःक्लेशंनवःकेशवः३ इतिगीतगोविंदेद्वि
तीयःसर्गः कंसारिरपिसंसारवासनाबंधशृंखलां राधामाधायहृदयेतत्याजव्रजसुंदरीः १

गलत्स्रस्तीभवन्धम्मिल्लःकेशपाशोयत्रउल्लासितउच्चैःकृ[illegible]भ्रूवल्लीलताथयत्र अलीकेनछलेनदर्शिताभुजावालार्द्धस्तनौ
यस्मिन्भुजाचवालाश्चअर्द्धस्तनाश्चेतिद्वंद्वः ३ इतिगीतगोविंदटीकायांद्वितीयसर्गः इतिराधायाविरहव्यथाउ
क्ताकृष्णस्यविरहव्यथामाह कंसारिरिति कंसारिरपिकृष्णोपिराधांहृदयेमनसिआधायसंस्थाप्यव्रजसुंदरीगोपीस्तत्याज

34

गीतगो॰टी॰
१२

८३

इतस्ततइति समाधवः कलिंदनंदिनीतयांतकुंजेयमुनाकूलेलतागृहे निवसात् हरिस्थितवानित्यर्थः किंकृत्वा इतस्ततोऽनेकस्था नेषुतांराधांअनुसृत्यान्विष्य कीदृशः अनंगवाणव्रणेनकामवाणक्षतेनखिन्नंशरीरं नामानसंयस्य कृतानुतापः कृतपश्चात्तापः २ कृतानुतापत्वमेवाहगीतेन मामियमिति हरिहरीतिखेदसूचकौ रसौधाहतादरतयाहत्वबहुमानत्वेनकुपितेव कोपप्राप्तेव अन्यस्थानेगता मौढ्य

संवधूनिचयेनगोपीसमूहेनवृतंवीक्ष्य

इतस्ततस्तामनुसृत्यराधिकामनंगवाणव्रणखिन्नमानसः कृतानुतापः सकलिंदनंदिनीतटांतकुंजे निषसादमाधवः २ गुञ्जरीरागेणगीयते प्रतिमठतालः मामियंचलितविलोक्यवृतंवधूनिचयेन सापराधतयामयापिनवारितातिभयेन ३ हरिहरिहतादरतयागतासा कुपितेव किंकरिष्यतिकिंवदिष्यतिसाचिरंविरहेण किंधनेनजनेनकिंममजीवितेनगृहेण ४

नंविलोक्यचलिता

इतोगतेत्याहमितिभिन्नेवाक्ये

ता मयापिकृत्स्नेनापिसापराधतयाकृतापराधत्वेनहेतुनातिभयेनवारिता यद्वाकिंभूतेनमयाअतिभयेनअतिशयितंभयंयस्येति ३ किंकरिष्यतीति साराधाचिरंविरहेणचिरकालवियोगेन किंकरिष्यतिकिंवदिष्यति तांराधांविनाममजनेनलोकेनकिंधनेनवाकिंजीवितेनवाकिंगृहेणवनिताविनासर्वविफलमित्यर्थः ४ रामरामरामरामराम

घातिः४ मूलखो॰

राम
१२

35

चिंतयामीति अहं नराननं राधामुखं चिंतयामि स्मरामि कीदृशं नराननं रोषभरेण क्रोधातिशयेन कुटिलेव कं भ्रुवोपस्मिन् किमिव शोणपद्मामिव रक्तोत्पलमिव कीदृशं शोणपद्ममुपरि भ्रमता भ्रमरेणाकुलं ३ तामिति अहं हरिसंगतां स्थितां राधां अनिशं वारंवारं भृशमातिशयेन रमयामि क्रीडयामीति भावनाइह वने तां राधां किमनुस्मर मिह हरिसंगतत्वारिव वृथा यथा व्यर्थमेवा किं विलपामि विलापं करोमि ४ हरिसंगतां तां आस्याह तन्वीति हे तन्वि अस्स

चिंतयामि नराननं कुटिलभ्रूरोषभरेण शोणपद्ममिवोपरिभ्रमता कुलं भ्रमरेण ३ तामहं हृदि संगताम
निशं भृशं रमयामि किं वनेनुसरामि ताम् इह किं वृथा विलपामि ४ तन्वि खिन्नमसूयया हृदयं तवाकलयामि
तन्न वेद्मि कुतो गतासि न तेन तेनुनयामि ५ दृश्यसे पुरतो गतागतमेव मे विदधासि किं पुरेव ससंभ्रमं परिरंभ
णं न ददासि ६ क्षम्यतामपरं कदापि तवेदृशं न करोमि देहि सुंदरि दर्शनं मम मन्मथेन दुनोमि ७

यया सा हृत्तुत्वेनाविन्नं दुःखितं तव हृदयं आकलयामि न तस्मादहं न वेद्मि न जाने कुतः कुत्र गतासि तेन कारणेन तेनुध्यंना
नुनयामि न प्रसादयामि क्रियया मनिधो मे निसंप्रदानतं ५ दृश्यसइति हे राधे त्वं मम पुरतः अग्रे गतागतं गमनागम
नमेव विदधासि करोषीति दृश्यसे नाहि पुरेव पूर्ववत्ससंभ्रमं सवेगं परिरंभणमालिंगनं किं कारणेन ददासि ६ क्षम्य
तामिति हे सुंदरि पूर्वं कृतोपाधः क्षम्यतां अपरमीदृशं तवापराधं कदापि न करोमि अतस्त्वं मम दर्शनं देहि यतोहं मन्मथेन

गीतगो·टी·
१८

वर्णितमिति जयदेवकेनेदं गीतं वर्णितं कीदृशेन जयदेवकेन हरेः श्रवणेन कृतस्याधीनेन पुनः कीदृशेन किंदुबिल्वं जयदेव कुलं देवसमुद्रस्तस्मात्संभवो यस्यैतादृशो रोहिणीरमणश्चंद्र इव यथा सागरादुत्पन्नश्चंद्रस्तथा किंदुबिल्वोत्पन्नो जयदेवइति ८ भ्रूपल्लवमिति इति पूर्वोक्तप्रकारेण स्मरेण कामेन तस्यां राधायां अस्त्राणि किं मार्पितानि स्थापितानि कीदृश्यां तस्यां अनंगस्य कामस्य जयपत्रे लोक्यविजयजंगमदेवतायां गमनदेवतारूपायां कीदृशान्यस्त्राणि अभिजितं जगं निर्जितत्रैलोक्य

वर्णितं जयदेवकेन हरेरिदं प्रवणेन किंदुबिल्वसमुद्रसंभवरोहिणीरमणेन ८ भ्रूपल्लवं धनुरपांगतरंगितानि बाणा गुणः श्रवणपालिरिति स्मरेण तस्यामनंगजयजंगमदेवतायामस्त्राणि निर्जितजगंति किमर्पितानि १ हृदि बिसलताहारो नायं भुजंगमनायकः कुवलयदलश्रेणी कंठे न सा गरलद्युतिः मलयजरजो नेदं भस्म प्रियारहिते मयि प्रहर न हरभ्रांत्यानंग क्रुधा किमु धावसि २

नि इतीनिकीं भ्रूपल्लवं भ्रूलतां धनुः अपांगतरंगितानि कटाक्षनिरीक्षणानि बाणाः श्रवणपालिः कर्णप्रदेशः प्रत्यंच १ हृदि ति हे अनंग त्वं मयि हरभ्रांत्या महादेवभ्रमेण न प्रहर मां प्रहारं कुरु क्रुधा कोपेन किमु किं विधावसि मारयितुं धावनं करोषि हृदि हृदये बिसलताहारो मृणालललना हारो वर्त्तते नायं भुजंगमनायकः शेषः मम कंठे कुवलयदलश्रेणी नीलोत्पलपंक्तिवर्त्तते न सा गरलद्युतिर्हालाहलदीप्तिः इदं मलयजरजो वर्त्तते चंदनलेपो वर्त्तते न इदं भस्म रजः कीदृशे मयि

२१·२स्तु

पाणाविति हे क्रीडानिर्जितविश्वमूर्च्छितजनाविश्वलीलाविजितभुवनकामा अमुं कुसुमसायकं चापं पुष्पबाणं पाणौ हस्ते मा
कुरु चापं च धनुः मा आरोपय मा शरं मा कुर्वीत्यर्थः यतो मूर्च्छितजनाघातेन भूर्च्छितजनपीडया किं ते पौरुषं कस्त्वं पुरुषार्थः म
र्च्छितत्वकारणमाह तस्या एव राधया मृगीदृशो हरिणनयनायाः मनसिजेन कामेन प्रेरितचञ्चलताकटाक्षा नलानां कश्च

पाणौ मा कुरु चूतसायकममुं मा चापमा

रोपय क्रीडानिर्जितविश्वमूर्च्छितजनाघातेन किं पौरुषं तस्या एव मृगी

दृशो मनसिजप्रेरवक्रकटाक्षा शल्याजर्जरितं मनागपि मनो नाद्य

पिसंधु

सते ३

कटाक्षा कटाक्षवङ्गीनां श्रेण्या पंक्त्या जर्जरितं जर्जरितं खंडीभूतं मम मनः मनागपि स्वल्पमपि नाद्यापि संधुक्ष्यते अं कु
कुरितं भवति क्वचित् वक्रकटाक्षा शुगोभिपाठः तदा कराक्षा एव बाणाः ३ श्रीजयदेव हरे श्रीरस्तु रामराम

गीतगोरी·
१८

अथ नामनोविषयीकृतां राधां प्रति स्वयं दुःखमाह भ्रूचापइति हेतन्वि कृशांगि भ्रूचापे भ्रुवावेव चापं धनुस्तत्र निहितोर्पि
तः कटाक्षवाणः मर्म्मपीडां तावन्निर्म्मातु करोतु विशिखस्य मर्म्मव्यथाजनकत्वं युज्यत एवेति भावः श्यामात्मा श्यामव
र्णः कुटिलो वक्राकारः कवरीभारोपि केशसमूहोपि मारोद्यमं तं वक्रोतु मलिनस्य कुटिलस्य च मारणोद्यमो युज्यत एव

भ्रूचापे निहितः कटाक्षविशिखो निर्म्मातु मर्म्मव्यथां श्यामात्मा कुटि
लः करोतु कवरीभारोपि मारोद्यमं मोहं तावदयं च तन्वि तनुतां बिंबाध
रो रागवान् सद्वृत्तस्तनमंडलस्तव कथं प्राणैर्म्मम क्रीडति ४

अयं च बिंबाधरः बिंबोष्ठो मोहं तनुतां विस्तारयतु कथंभूतो बिंबाधरः रागवान् लोहितवर्णः रागिणो विषयिणो मोहो मम
तं युज्यत एव सद्वृत्तः सम्यग्वर्तुलस्तव स्तनमंडलः मम प्राणैः कथं क्रीडति सद्वृत्तस्तु प्राणघातको न भवतीति ४

तानानि नान्येवस्पर्शसुखानियानिउनेरोपकासंगमेऽभूवन्तानि नेचरोनेत्लाश्चंचलाः स्निग्धाःप्रेमार्द्रिनाहशोऽभ्रू
वोर्विभ्रमाविलासः एतेनेरूपं तदेववक्त्रांबुजसौरभंवस्तकमलसुरभितं सदवसुधास्यंदीअमृतइववधुकः गिरांवचनोत्तंच
एतेनशब्दःसाच
क्रिमावक्रत्वं

तानिस्पर्शसुखानितेचतरला
स्निग्धादृशोविभ्रमास्तद्वक्त्रांबुजसौ
रभंसचसुधास्यंदीगिरांवक्रिमा सायिंबाधर
माधुरीतिविषयासंगेपिचेन्मानसंतस्या
लग्नसमाधिहंतविरहव्याधिःकथं
वर्त्तते ५

बिंबाधरमा धुरीबिंबवत्त्रौ
ष्ठमाधुर्यतदेव एतेनरसः इतिविषयासंगोपितस्यारूपरसस्पर्शगंधानां पंचानांसान्निध्येपिमग्नमानसंमनःतस्याः
ध्यायांलग्नसमाधिप्राप्तध्यानंवर्त्तते तथापिहन्तखेदेविरहव्याधिःकथंवर्त्तते ध्यानसक्तस्ययोगिनोव्याधिनाशात् ५

गी०गो०टी०
२०

अधुनाकविर्भक्ताभ्यन्याशिषंब्रूते तिर्यगिति मधुसूदनस्यकृष्णस्यकराक्षोर्मयः कटाक्षदर्शनतरंगाः वोयुष्माकंभक्तानांश्रे
यकल्याणंचिरंदधतुप्रयच्छंतु कीदृशाः मधुरेणसुंदरेणराधामुखचंद्रेमंसुगंधअयंचक्रेमृदुस्पंदंचकिंचिच्चलनंयथास्यात्तथाकं
दलिताःपल्लविताः पुनःकीदृशाःवंशावंशाइच्चारस्तुवेणोर्निगच्छत्सुगीतस्थानेषुजातपदेषुकृतावधानैर्दत्तमनोभिर्ललि

तिर्यक्कंठविलोलमौलितरलोत्तंसस्यवंशोच्चरद्गीतस्थानकृतावधानललना
लक्षैर्नसंलक्षिताः संमुग्धंमधुसूदनस्यमधुरेराधामुखेंदौमृदुस्पंदंपल्लविताश्चि
रंदधतुवःक्षेमंकटाक्षोर्मयः ६ इतिगीतगोविंदेमुग्ध
मधुसूदनोनामतृतीयःसर्गःसमाप्तः

ललक्षैर्गोपांगनासहस्रैर्नसंलक्षिताःज्ञाताःनदृष्टाइत्यर्थः कीदृशस्यमधुसूदनस्यतिर्यक्चक्रःकंठोयस्यविलोलश्चंचलो
मौलिमस्तकःकिरीटोवायस्यतरलश्चंचलउत्तंसःअवतंसोयस्यसः पश्चात्कर्मधारयः लक्षपदंबहुत्वोपलक्षकं मुग्धाहारिणिरहौत्यर्थः ६

इति गीतगोविंदे तृतीयः सर्गः

इदानीं राधामाधवी रूपं प्रत्याह यमुनेति राधिकासखी माधवं रूपं प्राह वक्ष्यमाणमुक्तवती कीदृशं माधवं यमुनातीरे यो वानीरस्तत्र निकुंजो वेतसो पल्लविततलतागृहं तत्र मंदं तिष्ठन्ती आश्रितं आसीनं पुनः कीदृशं प्रेमभरेण राधायाः प्रेमातिशयेन उद्भ्रांतं उद्विग्नचित्तं कथं मयि प्रसादं यास्यतीति उक्तश्लोकार्थं गीतेनाह १ निंदतीति अस्य कर्णाटरागः रागलक्षणं च कृपाणपाणिर्गजदंतपत्रमेकं वहन् दक्षिणकर्णपूरे संस्तूयमानः सुरचारणौघैः कर्णाटरागः शिखिनीलकंठ इति १ अत्र गीते विरहोत्कंठिता वर्णनीया तत्र कथ्यास्वप्रोषितनायका वर्ण्यन्ते वासकसज्जा कलहान्तरिता उत्कंठा स्वाधीनभर्तृ

यमुनातीरवानीरनिकुंजे मंदमास्थितं प्राह

प्रेमभरोद्भ्रांतं माधवं राधिकासखी १ कर्णाटरागेण गीयते एकतालीताले निं

निं दति चंदनमिंदुकिरणमनुविंदति खेदमधीरं व्यालनिलयमिलनेन गरलमिव कलय

ति मलयसमीरं १ सा विरहे तव दीना माधव मनसिजविशिखभयादिव भावनया त्वयि लीना

विप्रलब्धा अभिसारिका खंडिताप्रोषिता चैव नायिका चाष्टसंमिताः १ तत्र समुत्कंठालक्षणं भारतोक्तं यस्याः समुचितेऽप्याहि प्रवासी नैति वल्लभः सा स्मरानलसंतप्ता विरहोत्कं ठिता मतेति गीतार्थस्तु हे माधव कृष्ण सा राधा तव विरहे मानिरतां दुःखिता त्वयि तद्विषये भावनया अनुचिन्तनेन कामबाणः कृष्णविरहे प्रविश्य स्थितां मानपीडयिष्यतीति भावना लीना प्रविष्टा कस्मात् विमनसि जविशिखभयादिव कामबाणभयादिव केन प्रकारेण निंदतीत्याह हे कृष्ण सा राधा चंदनं निंदति इंदुकिरणं चंद्ररश्मिसमूहं नासीकृत्य अधीरं महान्तं खेदमनुतापं विंदति अनुचमलयसमीरं मलयजवातं व्यालनिलयमिलनेन

गीतगो॰टी॰
२१

आविरलेति हे कृष्ण सारधास्त्वद्हृदयमर्मणि सजलनलिनीदलजालं सजलकमलिनीपत्रसमूहमेव वर्मकवचं करोति कस्मै प्रयोजनाय भवरवनापस्वद्हृदयस्थितस्य भवतो रक्षणाय कस्मादिव आविरलनीरंतरात्रिपतितो घोमदनशरःकामबाणस्तस्मादिव कीदृशं मर्मविशालं विस्तीर्णत्वं तयाद्हृदये सर्वदा निधापितो सि भावः २ कुसुमेति कुसुमसयनीयं पुष्पशय्यां करोति अनव्याविलासकलाविशालं विस्तीर्णत्वं तयाद्हृदये सर्वदा निधापितो सि भावः

मनत्पर

आविरलनिपतितमदनशरादिव भवदवनाय विशालं स्वहृदयमर्मणि वर्म करोति सजलनलिनीदलजालं २ कुसुमविशिखशरतल्पमनल्पविलासकलाकमनीयं व्रतमिव तव परिरंभसुखाय करोति कुसुमशयनीयं ३ ध१

लिभिः बहुतरक्रीडाभिः कामनीयं सुंदरं पुष्पशय्यां स्वयमेव मनोज्ञा इयं तु विरचनाकुशला शय्याभावे पुष्पशय्यामेव करोति स्यर्थः किमिव कुसुमविशिखः कामस्तस्य शराः पुष्पाणि तान्येव तल्पं शय्या तादृशं व्रतमिव शरशय्यासयनरूपं सरूपं अनतमिव किमर्थं व्रतमित्यत आह तव परिरंभसुखाय आलिंगनसुखं प्राप्तमित्यर्थः ३

राम
२१

वहतीति साराधा उदारं मनोज्ञं आननकमलं वहती धारयति कीदृशं वलितमुच्छ्वासितं यद्विलोचनजलं नेत्राश्रु तद्धारयतीति कामिवः विधुमिव कीदृशं विधुं विकटेनशासनेन महता विधुंतुदस्य राहोर्दन्तेन दलनात् खंडनात् गलिताऽमृतधारा यस्मात् ४ विलिखतीति हे कृष्ण साराधा असमसरभूतं कंदर्पस्वरूपं भवन्तं त्वां रहसि एकान्ते कुरंगमदेन कस्तूरिकया विलिखति अथः कामस्य भवतोऽधस्तान्मकरं कामवाहनं विनिधाय कृत्वा करे हस्ते नवचूतं नूतनाम्ररूपं शरं वाणं च विनिधाय संस्थाप्य प्रणमति प्रजानंत

वहति च वलितविलोचनजलधरमाननकमलमुदारं विधुमिव विकटविधुंतुददन्तदलनगलितामृतधारं ४ विलिखति रहसि कुरंगमदेन भवन्तमसमसरभूतं प्रणमति मकरमधो विनिधाय करे च शरं नवचूतं ५ प्रतिपदमिदमपि निगदति माधव तव चरणे पतिताहं त्वयि विमुखे मयि सपदि सुधानिधिरपि तनुते तनुदाहं ६ ध्यानलयेन पुरः परिकल्प्य भवन्तमतीव दुरापं विलपति हसति विषीदति रोदिति चंचति मुंचति तापं ७ कुचिति ४

रंगा(?)णामोऽसुम्यन एवं प्रकारायध्वजत्वेन प्रसिद्धेऽपि वाहनत्वेन दोषः ५ प्रतिपदमिति हे कृष्ण साराधा प्रतिपदं प्रतिक्षणमिदमपि निगदति हे माधव कृष्ण तव चरणे इ पतिता किमर्थमित्यत आह त्वयि विमुखे पराङ्मुखे सति मयि सपदि तत्क्षणं सुधानिधिश्चन्द्रोऽपि तनुदाहं शरीरपीडां तनुते विस्तारयति अतस्त्वं शोध्य(?)मेवं कुरु अहं तव चरणे पतिता ६ ध्यानेति हे कृष्ण अतीव दुरापं दुःखेनापि दुर्लभं भवन्तं ध्यानलयेन चित्तैकाग्र्येण पुरोऽग्रे परिकल्प्य कल्पनाकृत्वा मामपि स्नेहाद्यदानीमपि न कृतो निद्रा विलापं करोति हसति भवद्दर्शनेन विषीदति खिद्यति हास्यानंतरमानर्थक्यात् अनन्तरो(?) हसति वंचनि स्थानान्तर गच्छति स्थानान्तरे आलिंगनादिकं करिष्यतीति अतस्त्वत्तापं मुंचति मनाला

त३

[illegible] ७

गीतगो॰टी
२२

श्रीजयदेवेति श्रीजयदेवे भणितं कथितमिदं गीतं मनसा चिंतेनाधिकं सातिशयं परिनटनीयं नर्त्तयितव्यं तदाह विरहेन कृष्णवि
योगेनाकुलाया वल्लवयुवत्या राधायाः सखीवचनं गीतरूपं पठनीयं जयदेवगीते सुहृद्भा तिशया भिनभावः ८ गीतोक्तमर्थं श्लोकेना
ह आवासइति हे कृष्ण हन्तेति खेदं माराधापि त्वद्विरहेण भवद्वियोगेन हरिणीरूपायते मृगीरूपमिवाचरति कथमित्यत आह आ
वासो गृहं विपिनायते वनमिवाचरति नितान्तं त्वद्विरहात् प्रियसखीमालापि मम हे प्रियस्वेच्छागमननिवारकत्वाज्जालायते जालमिवा

श्रीजयदेवभणितमिदमधिकं यदि मनसा नटनीयं हरिविरहाकुलवल्लवयुवतिसखीवचनं पठनीयं ८
आवासो विपिनायते प्रियसखीमालापि जालायते तापोपि श्वसितेन दाववहनज्वालाकलापायते
सापि त्वद्विरहेण हन्त हरिणीरूपायते हा कथं कंदर्पोपि यमायते विरचयञ्छार्दूलविक्रीडितं ९

चरति तापोपि देहदाहो विश्वसितेन श्वासोच्छ्वासेन दाववहनज्वालाकलापायते आरण्यवह्निज्वालापरंपरेवाचरति कंदर्पोपि
कथं यमायते यम इवाचरति हा शब्दः स्वात्मनो दुःखाधिक्यसूचनार्थः कीदृशः कंदर्पः शार्दूलविक्रीडितं व्याघ्रचेष्टितं
विरचयन् कुर्वन् मृगीमरणं शार्दूलादेव भवति ९ श्रीरामजयराम श्रीरामजयराम हरे श्रीराम श्रीराम श्रीराम श्रीराम

राम
२२

इदानीं सखी पुरः स्थिराधायाः दुःखचेष्टितं गीतेनाह॥ स्तनेति॥ देसाखरागः॥ रागलक्षणं॥
आस्फोटयन्ना विस्फारितरो महर्षो निपुणः सन्नद्धविशालबाहुः प्रांशुः प्रचंडः कोनीरङ्गो
गो देशाखरागः किलमल्लमूर्तिः॥ हे केशव कृष्ण तव विरहे जाते सति राधिका एवं चेष्टिते

देशाखरागेण गीयते॥ एकतालीताले॥ स्तनविनिहितमपिहारमुदारं॥ सा मनुते कृ
शतनुरिव भारं॥ १॥ राधिका विरहे तव केशव॥ सरसमसृणमपि मलयजपंकं॥ पश्यति वि

कीदृशमित्यत आह॥ कृशा तनुः विरहकृशशरीरा सा राधा स्तनविनिहितमपि स्तन
योः स्थापितमुदारं बहुमूल्यं हारमपि भारमिव मनुते॥ १॥ सरसमिति॥ सा राधा सरस
मसृणं सांद्रं चिक्कणं मलयजपंकमपि चंदनलेपमपि वपुषि संशंकं विषमिव पश्यति॥ नव

विरहात्॥ २८॥ विभिनवतसुम्भमकेशा॥

श्रीगीत॰टी॰
२२

श्वसितेति।। सा राधा श्वसितपवनं निश्वासवायुं मदनदहनमिव कामाग्निमिव वहति धारयति। वा येन यदाहत्य कृत्।। कीदृशं अनुपमं उपमारहितं। अतः परिणाहो विशालता यस्य सदाहं सुष्ठु दाहयुक्तं।। ३।। दिशीति।। सा राधा सजलकणजालं अश्रुबिंदुसमूहसहितं नयननलिनं

श्वसितपवनमनुपमपरिणाहं।। मदनदहनमिव वहति सदाहं।। ३।। दिशि दिशि किरति सजलकणजालं।। नयननलिनमिव विगलितनालं ४ नयनविषयमपि किसलयतल्पं।। गणयति विहितहुताशविकल्पं।। ५।।

नेत्रपद्मं दिशि दिशि भवद्दर्शनवांछया विकरति निक्षिपति।। कीदृशमिव विगलितनालमिव गलितदंडमिव ४ नयनेति सा राधा नयनविषयमपि नेत्रगोचरमपि किसलयतल्पं पल्लवशयनं विहितः कृतः हुताशविकल्पो अग्नितर्को यत्र तादृशं गणयति मनुते।।

राम
२२

त्यजतीति सापाणितलेन हस्ततलेन कपोलं गंडस्थलं न त्यजति सचिंतत्वात् कीमि
दसायं संध्याकाले ऽलोलोलं निश्चलं वालशशिनमिव द्वितीयाचंद्रमिव हस्तेनाधारि
तत्वात् अल्पहस्यतयाच वालचंद्रसाम्यं हस्तस्य लोहितत्वात्संध्यासाम्यं ६ हरिरिति

त्यजति न पाणितलेन कपोलं वालशशिनमिव सायमलोलं ६ हरिरिति हरिरिति ज
पति सकामं विरहविहितमरणेव कामं ७ श्रीजयदेवभणितमिति गीतं सुखय
तु केशवपदमुपनीतं ८ रामचंद्र

सा निकामं अतिशयेन सकामं साभिलाषं हरिरिति जपति कथंभूतेव विरहविहितमरणे
व वियोगेन विहितं कृतं मरणं यस्याः सा अन्येपि मरणे हरिरिति मंत्रं जपति ७ श्रीजयदे
वेन भणितं इति पूर्वोक्तं गीतं केशवस्य पदं विश्रांतिस्थानं यस्य तं भक्तं सुखयति कीदृशं उपनीतं

गीतगोविंद ॥२॥

48

गीत टी॰
२४

अधुनासातवविरहेणावश्यंम्रियतेइतिसूचयन्नाह सारोमांचतीति हेस्ववैद्यप्रतिमअश्विनी
कुमारतुल्ययदित्वंप्रसीदसिप्रसन्नोभवसि वरतनुःसुकुमारांगीसाराधाएतावतिअनं
तुज्वरेकामज्वरेसतितवरसात्किंनजीवेति अपितुजीवेदेवरसःशृंगारःऔषधंव
अन्यथाप्रसन्नतामावेहस्तकःहस्तालवस्त्यक्तःज्वरेसयेनेव्याधयोभवंतितेनस्यावर्णन
सारोमांचतिसीत्करोतिविलपत्युत्कंपतेतास्यतिध्यायत्युद्भ्रमतिप्रमीलतिपतत्यु
द्यातिमूर्छत्यपि एतावत्यतनुज्वरेवरतनुर्जीवेन्नकिंतेरसात्स्ववैद्यप्रतिमप्रसीदसियदि

इत्याह साराधारोमांचतिरोमअंचतिप्राप्नोतिसारोमांचाभवतीत्यर्थः सीत्करोतिसीतकारं
करोतिविलपतिविलापंकरोति उत्कंपतेसकंपाभवतितास्यतितरगलानियुक्ताभवति
ध्यायंतिचिंतयतिउद्भ्रमतिउद्वेभ्रांताभवतिप्रमीलतिनेत्रनिमीलनंकरोति पतति शय्यादौ
गच्छतिउद्यातिउच्चैर्गच्छतिमूर्छांप्राप्नोतिज्वरिणःपुरुषस्यएतावद्भवतिइति १

२

राम
२४

49

स्मरातुरामिति हे देव त्वं वैद्यवत् अश्विनीकुमारवत् हृद्यसुंदर हे उपेंद्र इमां जनां राधां विमुक्तवा-
धां त्वं कापि पीडां न कुरुषे अतो वज्रादपि दारुणोसि कुलिशादधिकविषमोसि स्मरा

स्मरातुरां दैवत वैद्य हृद्य त्वदंगसंगामृतमात्रसाध्यां विमुक्तवाधां कुरुषे न राधामुपेंद्र वज्रादपि दारुणोसि २

तुरां कामार्तां पुनः कीदृशीं त्वदंगसंगस्तव शरीरसंबंध एवामृतं तन्मात्रेण साध्यां प्रति-
कार्य्यां २

॥ एवंविधापि राधा त्वद्विरहे नैव जीवतीत्याह कंदर्पेति हे कृष्ण अस्या राधायाश्चेतः मनश्चिरं चिरकालं
चंदनस्य चंद्रमसः मलिन्याश्च चिंतासु स्मरणेष्वपि ताम्यति ग्लानं भवति इदं महदाश्चर्यं की
दृश्याः अस्याः कंदर्पज्वरेण कमलतापेन यः संज्वरः पीडा तेनाकुला चंचला तनुः शरीरं यस्याः

कंदर्पज्वरसंज्वराकुलतनोराश्चर्यमस्याश्चिरं चेतश्चंदनचंद्रमाःकमलिनीचिंतासु सं
ताम्यति। किंतु क्षांतिवशेन शीतलतनुं त्वामेकमेव प्रियं ध्यायंती रहसि स्थिता कथ
मसौ क्षीणा क्षणं प्राणिति ३

तस्याः किंतु रहसि एकांते स्थिता असौ राधा त्वामेवैकं असाधारणं प्रियं वल्लभं ध्यायंती क्षणं
मुहूर्तं क्षांतिवशेन क्षांत्या यत्नेन यात्वत्कांतिवशेनेति पाठः तदास्मिन्नूक्षणे नायनः क्षणांतरे
आगमिष्यतीति अनुरागेण कथं प्राणानि जीवतीति कथमिति प्रश्ने कीदृशी क्षीणा कृशांगी ३

न

क्षणमिति हे कृष्ण यया राधया तेन व विरहः वियोगः पुरा पूर्वं क्षणमपि स्नेहेन सोढः ।। कीदृश्या रा
धया नयनयोर्नेत्रयोर्निमीलना ।।ान्तरदर्शनेन चाचक्षानिमेषो खिन्नया दुःखितया अत्र सो रा

नि२४ क्षणमपि विरहः पुरा न सेहे नयननिमीलनखिन्नया यया ते श्वसिति कथम
सौ रसालशाखां चिरविरहेण विलोक्य पुष्पिताग्रां ४ श्रीजगदेवायेन

धा विरहेण न व चिरवियोगेन कथं श्वसिति न ज्ञायते किं कृत्वा पुष्पिताग्रां रसालशाखां आ
म्रशाखां विलोक्य ४ रामचंद्राय नमः

गीत· टी·
२६

इदानीं कथोपक्रमं त्यक्त्वा कविर्भक्तानुप्रत्याशिषं ब्रूते हर्षिति गोपजनो गोपशरीरस्य कंस
द्विषः श्रीकृष्णस्य बाहुर्हस्तं भवतस्तव भक्तस्येत्यर्थः श्रेयांसि कल्याणानि तनोतु विस्तारयतु
कीदृशो बाहुर्हरस्याजलवर्षेण व्याकुलस्य दुःखितस्य गोकुलस्य गोपसमूहस्यावरणवशाद्

हर्षि व्याकुलगोकुलावनवशादुद्धृत्य गोवर्द्धनं बिभ्रद्वल्लवसुंदरीरधिकानंदाच्चिरं चुंबितः
कंदर्पेणात दर्पितावधरतटीसिंदूरमुद्रांकितो बाहुर्गोपतनोस्तनोतु भवतः श्रेयांसि कंसद्वि
षः ५ इति श्रीगीतगोविंदे स्निग्धमाधवोनाम चतुर्थः सर्गः ४

भि १

शरणागतगोवर्द्धनं पर्वतमुद्धृत्य उत्पाद्य चिरं समूहं बिभ्रद्धारयन् कीदृशो बाहुः वल्लवसुं
दरीभिर्गोपीभिरधिकानंदादतिहर्षाच्चुंबितः पुनः कीदृशः कंदर्पेण कामवशेन ताभिर्गोपी
भिरर्पिता स्थापिता दत्ता अधरतटा एव सिंदूरमुद्राः सिंदूरचिह्नानि लोहितवर्णैरंकितश्चिह्नितः ५

छ्यां २

राम
२६

53

इदानीं कृष्णप्रेरिता सखी राधामाह इति मधुरिपुना कृष्णेन नियुक्ता प्रेरिता सखी स्वयमेत्य आगत्य इदं वक्ष्यमाणं राधां पुनर्जगाद उवेद इति किं हे सखि अहमिह निकुंजे निवसामि स्थितोस्मि त्वं राधां प्रति याहि अनुनयवशां अनुनयमद्वचनेन मम सखीत्वेन वचसा राधां मानयेथाः मानयस्वेति १

अहमिह निवसामि याहि राधामनुनय मद्वचनेन मानयेथाः
इति मधुरिपुणा सखी नियुक्ता स्वयमिदमेत्य पुनर्जगाद राधां १

देशवराडी रागेण गीयते

वराडी रागः विनोदयंती दयितं सुकेशी सुकंकणा चामरचालनेन करेदधाना गुरुपुष्पगुच्छं वरांगने पंकीयता वराडी इति १ अत्र अभिसारिका नायका वर्णनीया तदुक्तं रसिकसर्वस्वे संस्कृतात्प्राकृतैर्मिश्रं तेनापभ्रंशभाषणं ततः प्रियतमावेश्या सर्वतस्त्वभिसारिके तित्रैव लक्षणं

गीत· टी
२७

वहतीत्यादि हे सखि राधे तव विरहे वियोगे वनमाली कृष्णः सीदति दुःखितो भवति कस्मिन्सति मदनं कामम् उपनिधाय सहायं कृत्वा मलयसमीरे दक्षिणपवने वहति सति पुनः कस्मिन्सति विरहिणां वियोगिनां हृदयदलनाय हृदयस्फोटनाय कुसुमनिकरे पुष्पसमूहे स्फुटति विकसति सति १
रम् अपि सुखं चंद्रमसि दहति सति मरणं दहतीति हे राधे सखि श्रीकृष्णः शशि

स्तनकजाले वहति मलयसमीरे मदनमुपनिधाय स्फुटति कुसुमनिकरे विरहिहृदयदलनाय १ त
व विरहे वनमाली सखि सीदति ध्रुवपदं दहति शिशिरमयूखे मरणमनुकरोति पतति मदनविशिखे
विलपति विकलतरोति २

मनुकरोति मरणानुकारं करोति मदनविशिखे कामबाणे पतति सति विलपति अतिशयेन विलापं करोति कीदृशः कृष्णः विकलतरो विह्वलतरः २ रामचंद्र

राम
२७

ध्वनतीति मधुपसमूहे भ्रमरसमूहे ध्वनति शब्दं श्रवणं कर्णौ अपिदधाति अंगुल्यग्रेणाच्छादयति मनसिवलितविरहे सति निशि निशि प्रतिरात्रं रुजं पीडां उपयाति अनुभवति ३ वसतीति सविपिनविताने अरण्यविस्तारे वसति तिष्ठति अपरं ललितं धाम सुंदरं गृहं त्यजति धरणि

ध्वनति मधुपसमूहे श्रवणमपिदधाति मनसिवलितविरहे निशि रुजमुपधाति ३ वसति विपिनविताने त्यजति ललितधाम लुठति धरणिशयने बहु विलपति तव नाम ४ भणति क विजयदेवविरहिविलसितेन मनसिरभसविभवहरिरुदयतु सुकृतेन ५

शयने पृथ्वीशयने लुठति विचेष्टते तव नाम बहु अनेकवारं विलपति ४ भणतीति कविजय देवे विरहिणां वियोगिनां विलसिते विलासेन भणति सति वियोगी वेष्टितं कथयति सती त्यर्थः हरिः कृष्णः मनसिजपदे वमनसि सुकृतेन पूर्वोपार्जितपुण्यपन हेतुना उदयतु उदयं प्राप्नोतु

९२

किंचित्वत्प्रार्थनं पःकरोतीत्याह पूर्वमिति हेराधेमाधवः श्रीकृष्णस्तस्मिन्नेववनिकुंजमन्मथमहा
तीर्थे निकुंजमेवलता मृहमेवमन्मथमहातीर्थो कामतीर्थं तत्रपुनस्त्वामनिशं ध्यायंस्तैवैचालापमं
त्रावलीमंत्राक्षरसमूहं जपन्नेवभूपःपुनरपित्वत्कुचकुंभनिर्भरपरिरंभामृतं त्वदीयस्तनकलशगा

पूर्वंयत्रसमंत्वयारतिपतेरासादिताःसिद्धयस्तस्मिन्नेववनिकुंजमन्मथमहातीर्थेपुनर्मा
धवः ध्यायंस्त्वामनिशंजपन्नपितवैवालापमंत्रावलीभूयस्त्वत्कुचकुंभनिर्भरपरीरंभा
मृतंवांछति ५ गुर्जरीरागेणगीयते राम एकतालीताले

ढालिंगनं पीयूषमिवामृतमिवं वांछति तस्मिन्कस्मिन्यत्रमहातीर्थे त्वयासमं पूर्वं रतिपतेकामस्य
सिद्धयोमनोरथाश्च आसादिताप्राप्तास्तपस्यतासिद्धिं प्रयच्छनेतरंमोक्षादृतंप्राप्यतेतत्तद्वत्त् ५ गुर्जरीराग·
तल्लक्षणं श्यमासुकेशीमलयद्रुमानांमृदूल्लसत्पल्लवतल्पमंत्री श्रुतेस्वराणांरधतीविभागंतंत्रीमु

ले: द्विगुणकृतिं १

57

धे॰

इहानीं सखी राधां कृष्णं प्रति गंतुं प्रेरयति गीतेन रतीति हे नितंबिनि मदनं अनुसर यमुना

तीरे यद्वनं तस्मिन् वनमाली कृष्णो वसति तिष्ठति कीदृशे तीरे धीरसमीरे मंदमारुते हे सखि

गमनविलंबनं अभिसारे गमनविलंबनं कुरु मा कुरु तं हृदयेशं श्रीकृष्णं प्रति मनुसर अनुग

रतिसुखसारे गतमभिसारे मदनमनोहरवेशं नकुरु नितंबिनि गमनविलंबनमनुसर तं हृद

येशं १ धीरसमीरे यमुनातीरे वसति वने वनमाली गोपीपीनपयोधरमर्दनचंचलकरयुग ॥ध्रु॥ ३

शाली १ नामसमेतं कृतसंकेतं वादयते मृदुवेणुं बहुमनुते ननु ते तनुसंगतपवनचलितमपि

॥ कीदृशं हृदयेशं रतिसुखसारे सुरतसुखमेव सारो मुख्यं यस्मिन् एतादृशे अभिसारे संके

तस्थाने गतं स्थितं मदनवत्कामवन्मनोहरः वेषः शरीराकारो यस्य १ नामेति हे राधे स कृष्णः ना

म्ना तव नाम्ना समेतं युक्तं मृदुवेणुं मृदुशब्दयुक्तं वेणुं कृतसंकेतं यथा स्यात्तथा इहाभिसारे निष्ठामि

मित्वमेत्रैवाराधेति कृतः संकेतोपस्थां क्रिया

यो वा इयते नन्विति संबोधने ते त्वत्तनुसंगतपव

नचलितं शरीरसंबंधि वायुप्रेरितं रेणुमपि बहु साधु

मनुते २

गीतगो· टी·
२९

साभिप्राय विशेषणे परिकरालंकारः

पततीति सकृत्त्स्न्शयनेशय्यां रचयति निर्भातिनवपंथानंमार्गमवकितंनयने पथास्यात्तथापश्यति कीदृशंपतत्रेपक्षिणिमथ निपतति पत्रेपर्णेविचलतिसकंपमानेसतिसंकितंसंभावितंभवत्या उपयानं समीपगमनंयस्मिन्नराधाप्रायःसमागच्छतिइतिपतत्रंपक्षिणंपस्य हृदि येतयस्य एव ३ मुखरमिति हे ति आदिश्यापवात्

पततिपतत्रेविचलतिपत्रेशंकितभवदुपयानं रचयतिशयनंसचकितनयनंपश्यतिनवपंथानं ३ मुखरमधीरंत्यजमंजीरंरिपुमिवकेलिसुलोलं चलसखिकुंजंसतिमिरपुंजंशीलयनीलनिचोलं ४ रामवेद्र

पुत्रंमंजीरंनूपुरंत्यज भो सखिराधेमुखरंशब्द दृशंमंजीरमधीरंशब्दाधिकारगात्रानुगमनसूचकमित्यर्थः केलौक्रीडायांसुलोलमतिचंचलं अ तस्मात्रिपुमिवशत्रुसम रिपुरपिमुखरोऽधीरश्चंचलश्चभवतिमंजीरंत्यक्त्वासतिमिरंपुंजं अधिको रसमूहपुंजंकुंजलतागृहंचलगच्छनीलनिचोलंश्यामवस्त्रंशीलयपरिधेहि अभिसारअदर्शनार्थं

[illegible]

राम
२९

उद्घाटितमुखो निधिरपि हर्षाय भवति ६

उरसीति हे पीनेगौरांगि हे सुकृतविपाके पूर्वजन्मार्जितसुकृतस्य विपाकः फलं यस्यां तत्संबोधनं अ
न्यथा कुत्र विपरीतसुरतं कथं प्राप्यते कश्याः उरसि वक्षसि तरतीति विपरीते पुरुषायितं नारति काले तडि
दिव विद्युदिव राजसि शोभिवसे वर्तमानसामीप्य इति लट् कथंभूते उरसि उपहितः आरोपितः हारो

उरसि मुरारेरुपहितहारे घन इव तरलबलाके तडिदिव पीने रतिविपरीते राजसि सुकृतवि
पाके ५ विगलितवसनं परिहृतरसनं घटय जघनमपिधानं किसलयशयने पंकजनयने
निधिमिव हर्षनिधाने ६ राम

मुक्ताहारो यस्मिन् पुनः कथंभूते उरसि घन इव मेघसदृशे कीदृशे घने तरलबलाके चंचलबकसमूहे हा
रस्य बलाकासाम्यं उरसो मेघसाम्यं राधायास्तडित्साम्यं ५ विगलितेति हे राधे त्वं किसलयशयने पल्लव
शय्यायां पंकजनयने पुंडरीकाक्षे कृष्णे जघनं पूर्वभागं घटय संगमयेति विपरीतसुरतं सूचितं कीदृ
शं जघनं विगलितवसनं त्यक्तवस्त्रं परिहृतरसनं त्यक्तरसनादिक्षुद्रघंटिकायेन अत एव अपिधानं आवरणं

रहितं हर्षनिधानं आनंदस्थानं निधिमिव निधिसदृशं

गीत· टी·
३०

८

हरिरिति हे राधे हरिरपि अभिमानी लघुत्वेन सह तत्र इत्यर्थः इदानीमधुना रजनिरपि रात्रिरपि विरामं अ
वसानं याति यास्यति वर्त्तमाने लट् मम वचनं कुरु शीघ्रं आगच्छेत्यर्थः कीदृशं मम वचनं सत्वराशी
घ्ररचनाय स्मिन् तत् गत्वा च मधुरिपुकामं कुक्षाभिलाषं पूरय ६ श्रीजयदेवेति कृतहरिसेवेन
ताहरिसेवाकृतम् चिंतानादियेनन्त
यम १
हरिरभिमानी रजनिरिदानीमियमपि याति विरामं कुरु मम वचनं सत्वररचनं पूरय मधुरिपुका
मं ९ श्रीजयदेवे कृतहरिसेवे भणति परमरमणीयं प्रमुदितहृदयं हरिमति सदयं नमत सुकृ
तकमनीयं ८
स्मिन् श्रीजयदेवे परमरमणीयं अति
शयमनोहरं इदानीं गीतं भणति सति कथयति सति प्रमुदितहृदयं संतुष्टचित्तं हरिं नमत नमस्कुरुत
भक्ता इत्यर्थः कीदृशमिति सदयं अतिदयायुक्तं प्रसन्नहृदयो दयावांश्च शीघ्रं प्रसीदतीति
नमनं कर्त्तव्यमिति भावः पुनः कीदृशं सुकृतकमनीयं पुण्येन वांछनीयं ८ श्रीजगदेवाये·

राम
३०

अधुनाशीघ्रंगंतुंप्रेरयति विकरतीति हेकांतेतवप्रियःस्मरमदनकदनक्लांतःकामपीडोप
तप्तोवर्त्ततेतिष्ठति केनप्रकारेणेत्यतआह विकरतीत्यादि इदानीमपिनागतेति श्वासान्मु
हुर्वारंवारं विकिरति विक्षिपति एकाग्रचित्ततयात्वामेवध्यात्वा तुंनासापुरोनासाग्रेमुहुरी

विकरतिमुहुःश्वासान्नासापुरोमुहुरीक्षतेप्रविशतिमुहुःकुंजंकूजन्मुहुर्बहुताम्यति
रचयतिमुहुःशय्यांपर्य्याकुलंमुहुरीक्षतेमदनक्लांतःकांतेप्रियस्तववर्त्तते ८

कदन२

क्षतेपश्यति ध्यात्वेत्यर्थः त्वमुहुःकुंजंलतागृहंप्रविशति अत्रभविष्यतीति तत्रापिअदृष्ट्वा
मुहुःकूजन् हेराधेक्वासीत्यादिजल्पनबहुताम्यतिदुःखितोभवति त्वामागतामदृष्ट्वा मुहुःश
य्यांशयनीयंरचयतिशय्यांकृत्वात्वामनागतांविज्ञायमुहुःपर्य्याकुलमीक्षतेदिशःपश्यतिइत्य

गीत-टी.
३१

त्वद्वाक्येनेति हे मुग्धे मूढे त्वद्वाक्येन असूयामानसहितेन सह समग्रं सामस्त्येनाधुनेदानींति
गंधांसुसूर्योस्तंगतः असूयामानसहितः सूर्योस्तंगतः अभिसारकालोयमित्यर्थः गोविंदस्य
मनोरथेनेदानीं राधा आगमिष्यतीति वांछया सम सहतमः अंधकारः सांद्रतां निविडत्वं
प्राप्तं तमः

त्वद्वाक्येन सम मे समग्रमधुनातिग्मांशुरस्तंगतो गोविंदस्य मनोरथेन च समं प्राप्तं तमः
सांद्रतां कोकानां करुणास्वनेन सदृशी दीर्घमदभ्यर्थनेन मुग्धे विफलं विलंवनमं
मसोरम्योऽभिसारक्षणः ७ रामचंद्र

प्राप्तं तमस्त्वमिसरणायोग्यमित्यर्थः दीर्घा मदभ्यनार्थशी घ्रंगम्यतामिति मदीया प्रार्थना को
कानां चक्रवाकानां करुणास्वनेन विरहदयाशद्वेन शदृशी यथा कोकानां करुणास्वनो नाना
प्रकारः श्रूयते तथा मदीयाः काकूक्तयः संप्रति जवाय भवंतीत्यर्थः अतत्स्माद्धेतोर्विलंवनं

राम
३१

अभिसारेरसाधिक्यंभवतीत्याह आश्लेषादिति दंपत्योर्जायापत्योस्तमसि अंधकारेकःक्रीडाविभ्रमो लज्जा पुंस्त्वः रसोनभवेत् अपितु सव्रीडः सर्वएवशृंगारादिरसोभवत्येव कथंभूतयोर्दंपत्योरन्यार्थं परस्त्रीपुरुषार्थं गतयोःसंकेतस्थानंप्राप्तयोःपुनःकीदृशयोः भ्रमात् भ्रांत्या गाढांधकारेरसात् मिलितयोः संगतयोः अनंतरं आश्लेषादि

आश्लेषादनुचुंबनादनुनखोल्लेखादनुस्वांतजप्रोद्बोधादनुसंभ्रमादनुनर्तरंभादनुप्रीतयोः
अन्यार्थंगतयोर्भ्रमान्मिलितयोःसंभाषणेर्जानतोर्दंपत्योर्निशिकोनकोनतमसिव्रीडा
विमिश्रोरसः ३

तविशेषणानियो जनीयानि तत्रैवसंभोगक्रमः प्रथममालिंगनंततश्चुंबनंततोनखक्षतंततःकामोद्बोधःततस्त्वराजततोमैथुनंततःप्रीतिस्ततोभावनमिति तत्क्रममाह आश्लेषादितिपुनःकीदृशयोराश्लेषादालिंगनादनुपश्चाच्चुंबनादनुनखक्षतापश्चात्स्वांतजप्रोद्बोधादनुकामबोधात्पश्चात्संभ्रमादनुवेगात्पश्चात्तरतारंभादनुसुर

३

कृष्णः त्वां म १ पन्

वेलोभ्यात्कृष्णः कृतार्थो भवतीत्याह सभयेति हे सुमुखि सुवदने राधे सुभगः सौभाग्यवान् संकेतार्थं तां समुपैतु प्राप्नोतु कीदृशीं त्वां तिमिरे अंधकारसहिते पथि मार्गे सभयचकितं भययविस्मयासहितं यथा स्यात्तथा दृशं नेत्रं विन्यस्यंती क्षिपंती निबिडांधकारदर्शनाद्भयं अंधकारेऽनिःशंकागमनाद्विस्मयः

सभयचकितं विन्यस्यंती दृशं तिमिरे पथि प्रतितरु मुहुः स्थित्वा मंदपदानि वितन्वंती कथमपि रहः प्राप्तामंगैरनंगतरंगिभिः सुमुखि सुभगः पश्यन् स त्वामुपैतु कृतार्थतां ४ राम

पुनः कीदृशीं प्रतितरु वृक्षे मुहुः पुनः पुनः स्थित्वा मंदं शनैः पदानि चरणन्यासान् वितन्वंती वृक्षे कृष्णभ्रांत्या रवरणापातभयादिति भावः पुनः कीदृशीं कथमपि अंधकारस्य निबिडत्वात्केनापि प्रकारेण रहः एकांतस्थलं प्राप्तां पुनः कीदृशीं अनंगतरंगिभिः कामस्य यस्तरंगः पुनः पुनरुद्बोधस्तद्युक्तैरंगैर्हस्तपादादिभिरुपलक्षितां ४ श्रीकृष्ण

राम
३२

इदानीं कविर्भक्तजनं प्रति आशिषं ब्रूते। राधेति। देवकीनंदनः श्रीकृष्णस्त्वां भक्तं चिरं बहु अवतु दुरितात् रक्षतु कीदृशः कृष्णः राधायाः मुग्धं सुंदरं जैं मुखारविंदं मुखकमलं तस्य मधुपो भ्रमर इव नीलत्वात् मुखपानकर्तृत्वाच्च पुनः कीदृशः त्रैलोक्यस्य लोकत्रयस्य या मौलिस्थली मुकुटस्थानं तस्य नेपथ्यो

॥ राधामुग्धमुखारविंदमधुपस्त्रैलोक्यमौलिस्थलीनेपथ्योचितनीलरत्नमवनीभारावतारक्षमः ॥
स्वच्छंदव्रजसुंदरीजनमनस्तोषप्रदोषश्चिरं कंसध्वंसनधूमकेतुरवतु त्वां देवकीनंदनः ॥५॥ इति श्री

चिते अलंकारयोग्यं नीलरत्नमिव इंद्रनीलमिव स्थितं पुनः कीदृशः अवनीभारावतारे भूभारावतारे क्षमः समर्थः पुनः कीदृशः छंदानां स्वाधीनानां व्रजसुंदरीजनानां गोपिकानां मनस्तोषविस्तरणे प्रदोषो रात्रिमुखमिव रात्रिमुखे विहिनार्यः सुध्यांति पुनः कीदृशः कंसस्य मातुलस्य ध्वंसने मारणे धूमकेतुरिव स्थितः राधागमने साकांक्ष इत्यर्थः ॥५॥ इति श्रीगीतगोविंदटीकायां पंचमः सर्गः ५

गीतगोविंदे साकांक्षपुंडरीकाक्षो नाम पंचमः सर्गः

गीत॰ टी॰
३३

अथेति। अथानंतरं सखि गोविंदे श्रीकृष्णविषये श्रीकृष्णांतिके आगत्य स्थः। तच्चरितं राधाचरितं आह।
उत्कवती। किं कृत्वा लतागृहे तां राधां गंतुं अशक्तां दृष्ट्वा। कीदृशीं चिरं अनुरक्तां अनुरागिणीं। कीदृशे
गोविंदे मनसिजमंदे मनसिजेन कामेन मंदे विह्वले॥१॥ गुणकरीरागः। तद्विरहस्य रागो रत्नोत्कं काकांतय
थाश्रितिक्षामालं पायं ... नीमृदुपुष्पतल्पे। इतस्त

॥अथतांगंतुमशक्तां चिरमनुरक्तां लतागृहे दृष्ट्वा। तच्चरितं गोविंदे मनसिजमंदे सखी प्राह॥१॥ गुण
करीरागः रूपकतालः॥ पश्यति दिशि दिशि रहसि भवंतं तदधरमधुरमधूनि पिबंतं॥१॥ नाथहरे
सीदति राधा वासगृहे। ध्रुपदं॥१॥

नःप्रेमिणहरिशान्तोश्या ... मानतु गोणकरी प्रदिष्टेति
१॥ अस्मिन्वासकशय्या वर्ण्यते। वासवेश्मनि सुकेल्यनंतरं ये पाससमागमविधिं विदधाना। पश्यति
प्रियसमागमसज्जाता मिहाकल्पयवासकशय्यामिति॥ पश्यतीति हे नाथ हे हरे हि कृष्णः राधानववास
गृहे वासस्थाने त्वतः हेतोः सीदति अवसन्ना भवति कथमित्यत आह। सा राधा रहसि एकांते स्थिता सती दिशि दिशि

गीत
३३

67

त्वहमिति सा राधिका कियंति हि त्राणि पदानि चलंती गच्छंती पतति अधिकं गंतुं न पारयतीत्यर्थः की
दृशी त्वदभिसरणोत्साहेन वलंती सज्जमाना २ विहितेति हे कृष्ण सा राधा ऽनवरतिकलया नव
सुरतलेशाचिंतनेन इह समये परं केवलं जीवति जीवनहेतुरन्यो नास्तीत्यर्थः कीदृशी विहिता कृता
विशदाः शुभ्रा विसा कि सलय एव मृदुरम्या ल्लांकुरा
एव वलयानि कंकणानि यस्याः

त्वदभिसरणरभसेनवलंती पततिपदानि
कियंतिचलंती २ विहितविशदविशकिशलयवलया जीवति परमिह तव रतिकलया ३ मुहुरव
लोकितमंडनलीला मधुरिपुरहमिति भाव
नशीला ४

सा ३ मुहुरिति सा कीदृशी पूर्वं स्था
केनान्वयः मुहुः मुहुः पुनः पुनः अवलोकिता वीक्षि
ता मंडनलीला अलंकारविलासो यया तेन विना निरर्थकं मंडनमिति पुनः कीदृशी अहं मधुरि
श्रीकृष्ण इति भवनं ध्यानमेव शीलं स्वभावः सहजं यस्याः सा ४ श्रीकृष्णशरणं ममेति छ

68

गीत·टी·
३४

त्वरितमिति सासखीइतिअनुचारंपुनर्वदति इतिकिंहरिःश्रीकृष्णःत्वरितंशीघ्रंअभिसारस्था
नंकथंनोपैतिनागछति ५ श्लिष्यतीति साराधाहरिःकृष्णउपगतःप्राप्तइतिअनल्पंबहुतिमि
रंअंधकारंश्लिष्यतिचुंबतिच कीदृशंतिमिरंजलधरकल्पंमेघसदृशंस्निग्धत्वान्नीलत्वाच्चकृष्ण

त्वरितमुपैतिनकथमभिसारं हरिरितिवदतिसखीमनुवारं ५ श्लिष्यतिचुंबति .
जलधरकल्पं हरिरुपगतइतितिमिरमनल्पं ६ भवतिविलंबिनिविगलितलज्जा
विलपतिरोदितिवासकसज्जा ७ श्रीजयदेवकवेरिदमुदितं रसिकजनंतनुतामतिमुदितं ८

साम्यंतिमिरस्य ६ भवतीति भवतित्वयिविलंबिनिविलंबंकुर्वतिसति विगलितलज्जासाराधाविलप
तिविलापंकरोतिरोदिति।कीदृशीवासकसज्जाविहितसंधानेत्यर्थः लक्षणंतूक्तमेव ७ श्रीजय
देवेति जयदेवकविनाउदितंभाषितमिदंगीतंरसिकजनंभक्तजनंअतिशयेनमुदितंहर्षयुक्तंतनुतांकरोतीत्यर्थः ८

लो१

१२

राम
३४

विपुलेति हे कितववर्यंचक मृगाक्षी हरिननयना तव रसजलधिनिमग्नाः शृंगाररससागरे निमग्ना ली
नाव भूयेयध्याहारः किंकृत्वा अमंदकंदर्पचिंतां महतः कामस्यचिंतनं स्मरणं विधायकृत्वा
कीदृशी ध्यानेनचेवचिंतनेनलग्नानत्वरा पुनःकीदृशी विपुला महती पुलकपालिः रोमपंक्ति

विपुलपुलकपालिः स्फीतसीत्कारमंतर्जनितजडिमकाकुव्याकुलंव्या
हरंती तव कितवविधायामंदकंदर्पचिंतारसजलधिनिमग्नाध्यानलग्नामृगाक्षी १

र्यस्याः सा ध्यानकलितस्यतवकरस्पर्शेनरोमांचयतीत्यर्थः पुनः कीदृशी त्वमदंतक्षनाति
कंपकल्यास्फीतसीत्कारंप्रहसीत्कारंयथास्यात्तथांतः अभ्यंतरेजनितउत्पादितः जडिमा
जडत्वंयस्यां क्रीयायां तद्यथा भवति तथा काकुनाध्वनिविकारविशेषेण व्याकुलंयथास्यात्तथाव्याहरं

गीत·टी·
३५

अंगेष्विति एषा वरतनुः सुंदरांगी एवेति बुद्ध्या प्रत्यक्षीकृत्य वदति राधा अंगेषु हस्तादिषु आ ५२
भरणं अलंकारं बहुशः करोति एतेनाकल्प उक्तः पत्रेपि पर्णेपि संचारिणि चालिते सति त्वां श
प्रमागतं परिशंकते तर्कयति एतेन विकल्प उक्तः त्वामागतं ज्ञात्वा शय्यां शयनीं वितनुते कु

अंगेषु आभरणं करोति बहुशः पत्रेपि संचारिणि प्राप्तं त्वां परिशंकते वितनुते शय्यां चिरं ध्याय

ति इत्याकल्पविकल्पतल्परचनासंकल्पलीलाशतं व्यासक्तापि विना त्वया वरतनुर्नैषा निशां

ते एतेन तल्परचनोक्ता चिरं ध्यायति चिंतयति कृष्णसंगमे मया इदं कर्तव्यमिति अनेन संकल्प
लीलाशतमुक्तमिति पूर्वोक्तप्रकारेण अलोभूषणं विकल्पकः तल्परचना शय्यारचना संकल्प
... विकल्पास शतं एतेषु व्यासक्तापि व्यासक्तापि त्वया विना निशां राशिं न नेष्यति न

गीतगोविंदटीका २

राम
३५

सर्गांते मंगलमाह किं विश्राम्यसीति किं चित्यथिकं प्रति राधाया वचनं हे पथिकं भांडीरभूमीरुहि
भंडीरनामवटवृक्षसमीपे किं विश्राम्यसि किमित्यास्थीयते विश्रामाभावे हेतुगर्भ विशेषण
माह कीदृशे हृद्वेशे कृष्णभोगिभवने स्याम सर्पगृहस्थाने ततः श्रीकृष्णः कृष्णसर्पहरे भोगवतः स्थ
नमिति राधावच
नोभिप्रायं ज्ञात्वा

किं विश्राम्यसि कृष्णभोगिभवने भांडीरभूमीरुहि भ्रातर्यासि न दृष्टिगोचरमितः सानंदनंदास्पदं
राधाया वचनं तदध्वगमुखान्नंदांतिके चिन्मुहुर्गोविंदस्य जयंति सायमतिथेः सुप्रिग्धगर्भागिरः ३
इति गीतगोविंदे षष्ठः सर्गः ६ रामचंद्र
सायंकालीना अतिथि
थितिर्विरज्यतिदो
षोऽभियातं प्रत्याह भ्रातः त्वं धोतं सानंदास्पदं कथं न जासि गच्छसि कीदृशां इतः स्थानतः दृष्टिगोचरं चक्षु
र्विषयं तस्यानंदजनन नन्दो घट्टस्याभिप्रायः ततः केचित् चंद्रग्रामस्थाः श्रध्वगमुखात् राधायास्तद्वचनं श्रु
त्वा नंदांतिके हर्षं प्राप्नुवंति मुहुः गोविंदस्य कृष्णस्य गिरो वाण्यः जयंति सर्वोत्कर्षेण वर्तंते उत्कर्षे हेतुगर्भ विशेष

गीत·टी·
३६

अधुना चंद्रोदयेन राधाया विरहव्यथाधिक्यं वर्णयन्नाह अत्रांतरेति अस्मिन्नवसरे इंदुश्चंद्रो अंशुजालैः
किरणसमूहैः वृंदावनांतरं वृंदावनमध्यप्रदेशं अदीपयत् प्रकाशितवान् कीदृश इंदुः स्फुट
व्यक्तलांछनश्रीः कलंकशोभा यस्य कथंभूत इव कुलटानामभिसारिकाणां कुलस्य समूह
गप्रतिरोधेन संजा
स्य वर्त्मपातेन स्पृ

अत्रांतरे च कुलटाकुलवर्त्मपातसंजातपातक इव स्फुटलांछनश्रीः
वृंदावनांतरमदीपयदंशुजालैर्दिक्सुंदरीवदनचंदनबिंदुरिंदुः ॥ १ ॥

तपापइव पातकि
तपातक इव ोय

नः कलंको व्यक्तो भवति पुनः कीदृशः दिश एव सुंदर्यः नायिकास्तासां वदनस्य मुखस्य चंदनबिं
दुः श्रीखंडतिलक इव स्त्रीतिलको वर्तुलो भवतीति असतिनो चेंद्रोदयेन गमनाभावाद्वर्त्मपात
अत्राविप्रलब्धा नायिका वर्ण्यते तल्लक्षणं भरते प्रविलसदनुरागादूतिकां प्रेष्य पूर्वं सरभसमपिधाय

२४

राम
३६

प्रसरतीति सा राधा विरचितः कृतः विविधो नानाप्रकारो विलापो यस्मिन् तत्सुखैर्मेहांतं परितापं दुःखं चकार कस्मिन् सति शशधरबिंबे चंद्रमंडले प्रसरति उदयं गच्छति सति माधवे वल्लभे अविहितविलंबे कृतविलंबे सति २ विधुरा विह्वला गौडमालवरागेः विलापमेवाह यातेनेन कथितेति हेति

प्रसरति शशधरबिंबे विहितविलंबे च माधवे विधुरा ध्रुवं ४

विरचितविविधविलापं सा परितापं चकारोच्चैः २ गौड

मालवरागः प्रतिमठतालः कथितसमयेपि हरिरहह न ययौ वनं ममवि

फलमिदमतनुरूपमपि यौवनं १ यामि हे कमिह शरणं सखीजनवचनवंचिता ध्रुवपदं

स्वचित्तसंबोधनमिह निर्जने सखीजनस्य वचनैः कृष्णागमनवेदकैर्वंचिताहं कं पुरुषं शरणं रक्षितारं यामि गमिष्यामि किंतु कमेव शरणं यामि जलप्रवेशो वरमित्यर्थः किमिति इति अत आह अहह हे सख्याश्चर्ये हरिः कृष्णः कथितसमयेपि उक्तकालेपि वनं वृंदावनं संकेतस्थानं न ययौ न जगाम कृष्णोपभोगाभावात् समेतदनुरूपं मे

गीतगो·टी·

यासीति मया यदनुगमनाय कृष्णस्यानुगमनाय सुरतेन संतोषयितुं निशि राज्ञो गहनमपि निर्जनवनमपि शीलितं सेवितं तेन कृष्णेन हेतुना मम इदं हृदयं चेतः असमशराकामेन कीलितं विद्धं कृष्णागमनाभावात् ३ ममेति इह वने चेतनाज्ञानशून्या विरहानलं वियोगाग्निं किमिति विषहामि तस्मान्म

यदनुगमनाय निशि गहनमपि शीलितं ॥
तेन मम हृदयमिदमसमशरकीलितं २ मम ॥
मरणमेव वरमतिवितथकेतना किमिह विषहामि विरहानलम
चेतना ३ मामहह विधुरयति मधुरमधुयामिनी कापि हरिमनुभवति कृतसुकृतकामि

ममरणमेव वरं श्रेष्ठं मरणे विरहानलाभावात् कीदृश्यहं अतिवितथमतिव्यर्थं केतनं शरीरं यस्याः श्रीकृष्णेन शरीरसौंदर्योपभोगाभावात् ३ मामेति अहह इति दुःखानुकारं मधुयामिनी मनोज्ञवसंतरात्रिर्मां विधुरयति विह्वलयति कापि कृतसुकृतकामिनी विहितपुण्या कांता हरिं कृष्णमनु

विर

राम ३७

१५

अहहेति अहं बलया दिमणिभूषणं कंकणप्रभृतियुक्तालंकारं हरिविरहदहनवहनेनकृष्णवियोगधाहद्धा
रणेनहेतुनावकुदूषणं अतिशयोपचारं कलयामिमन्ये प्रियदर्शनेस्त्रीणामलंकारसाफल्यमितिभावः ५
कुसुमेति। स्रगपिपुष्पमालापितनुशरलीलयाकामबाणविलासेनमांहृदहंति॥ कीदृशीमांकुसुमवत्पु
ष्पवत्सुकुमारातनुः शरीरंयस्यास्तां कीदृश्यातनुशरलीलयातिविषममतिदारुणंशीलंस्वभावोयस्यास्त

अहहकलयामिवलयादिमणिभूषणं हरिविरहदहनवहनेनवकुदूषणं ५ कुसुमसुकुमारतनुमतनुशरली
लया स्रगपिहृदिहंतिमामतिविषमशीलया ६ अहमिह निवसामिनविगणितवनचेतसा स्मरतिमधुसूद
नोमामपिनचेतसा ७ हरिचरणशरणंजयदेवकविभारती वसतुहृदियुवतिरिवकोमलकलावती ८

याबाणेनहृदिकृन्तनंक्रियतेतनुपुष्पादिना ६ अहमिति गणितवनचेतसाविगणिताः प्रतिलतंश्रीकृष्णमन्वे
षयंत्यापारंसंख्यातावनचेतसाययासा अहमिहकुंजेकिंननिवसाम्येवअत्रनजअसमस्तशिरश्चालने ए
वंविधामपिमांमधुसूदनः कृष्णश्चेतसापिनस्मरतिति आश्चर्यमित्यर्थः ७ हरीति हरिचरणोशरणंरक्षितायस्य
सजयदेवकविस्तस्यभारतीगीतरूपासरस्वतीभक्तानांहृदिमानसेवसतु कीदृशीभारतीकोमलानिष्ठुरपर्णकला

वतीकविलकलायुताच केव युवतिरिव यथानाय
कहृदयेकोमलकलावतीसुकुमारांगीचतुःषष्ठिकाम
कलायुक्ता ८ श्रीमहेश्वरायनमः

गीतगो॰टी॰
३८

श्रीकृष्णस्य विलंबेन तर्कमाह तत्किमिति कांतः कृष्णः संकेतीकृतः अभिसरणस्थानं संपादितः मंजुमनोहरं वंजुलतानां कुंजो येन स तथा गृहं तस्मिन्नपि यतः यस्मान्नागतो नायातः तत् तस्मात्कारणात् कामपि कामिनीं नायिकामभिसृतः अनुगतः किंच ॥ अथवा बंधुभिर्मित्रैः कलाकेलिभिर्हास्यादिक्रीडाभिर्बद्धो यंत्रितः उत अथवा अंधकारिणि तमोतमुक्ते वनोपांते वनसमीपे भ्राम्यति किं तमसि मार्गभ्रमात् भ्रमणं युज्यत एव अभ्य

तत्किं कामपि कामिनीमभिसृतः किंवा कलाकेलिभिर्बद्धो बंधुभिरंधकारिणि वनोपांते
किमु भ्राम्यति कांतः क्लांतमना मनागपि पथि प्रस्थातुमेवाक्षमः संकेतीकृतमंजुवंजुलतता
कुंजेपि यन्नागतः १ ॥

लक्ष्येत्तत्राह क्लांतमनाः सन्निमित्तं समाकुलांतःकरणः सन् पथि मनागपि अल्पमपि प्रस्थातुमागतमक्षमः ॥ ।न समर्थः किमत्र अपि शब्दः किमर्थः उक्ता चेयं नायिका उत्का भवति सा यस्याः संकेतं नागतः प्रियः तस्यानागमने हेतुं चिंतयंत्याकुला १ श्रीपरब्रह्मणे नमः

राम
३८

अथेति अथानंतरं इयं राधां माधवं श्रीकृष्णं अंतरेण विना आगतां सखीं वीक्ष्य दृष्ट्वा एतद्गीतेन वक्ष्य
माणमाह कीदृशीं सखीं विषादेन कार्य्यासिद्ध्या मूकां तूष्णीमक्षमां कीदृशी राधा जनार्द्दनं कृष्णं कया
पि कामिन्या रमितं क्रीडितं विशंकमाना शंकयंती दृष्टवत् कामिन्या सहितं कृष्णं दृष्ट्वेत्यर्थः यथा दृष्ट्वा मि
पनेन तथा प्राहेत्यर्थः ॥ छ ॥ अथागतां माधवमंतरेण मादिनउक्तिः २ वसंतरागः

सखीमियं वीक्ष्य विषादमूकां विशं
वसंतरागः कमाना रमितं कयापि जनार्द्दनं दृष्टवदेतदाह २ स्मरसमरोचितवि एकतालीतालः
रचितवेशा गलितकुसुमदरविलुलितकेशा १

दृष्टवदिति पदुक्तेनद्गीतेन कापि मधुरिपुणा विलसति युवतिरधिकगुणा ध्रु नाह स्मरेति हे सखि कापि
युवतीः कामिनी मधुरिपुणा कृष्णेन सह विलसति क्रीडति कीदृशी साऽधिकगुणा अतिशयितसौंद
र्यादिगुणयुक्ता पुनः कीदृशी स्मरसमरोचितः कामयुद्धयोग्यः विरचितः कृ[illegible]तः वेशोऽलंकारादिर्यया सा
पुनः कीदृशी गलितकुसुमेन पतितपुष्पस्रजा हिनारर विलुलिता ईषदितस्ततो व्याप्ताः केशाः यस्याः सा १

हरीति पुनः कीदृशी हरिपरिरंभणेन हृष्टा लिंगनेन वलितः कृतो विकारः कामोद्दीपो यया सा १ पुनः कीदृशी कुचकलशोपरि स्तनकुंभोपरि तरलितश्चंचलहारो यस्याः सा २ विचलदिति विचलद्भिः कंपमानैरलकैश्चूर्णकुंतलैर्ललितः सुंदरश्चाननचंद्रो मुखचंद्रो यस्याः

हरिपरिरंभणवलितविकारा

कुचकलशोपरितरलितहारा २ विचलदलकललिताननचंद्रा तद

धरपानरभसकृततंद्रा ३ चंचलकुंडलदलितकपोला मुखरि

तरसनजघनगतिलोला ४

सा तदधरपानरभसेन श्रीकृष्णओष्ठपानहर्षेण कृता तंद्रा रतिसुखानुभवनिद्रा यया सा ३ चंचलेति पुनः कीदृशी चंचलाभ्यां कुंडलाभ्यां दलितौ संघृष्टौ कपोलौ यस्याः सा पुनः कीदृशी मुखरितरसना सिंदसहिता रसना कांची यस्मिन् जघने तद्गत्या चांचल्येन लोला चंचला ४

राम
३८

हसितं शदिनेहश्लेइतिविग्रहः ३

इयितेति इयितविलोकितेन रूपसुखवीक्षणेन लज्जितं संजातलज्जं सलज्जमित्यर्थः हसितं हास्यं यस्याः सा पुनः कीदृशी बहुविधं पिकशिखिकलहंसादीनामिव नानाप्रकारं कूजितं यत्र एतादृशो यो रतिरसः क्रीडारसस्तेन रसिता ॥ ५ विपुलेति पुनः कीदृशी विपुला बहला पुलकाः रोमांचा यस्याः सा पृथुमहान् वेपथुः कंपो भंगस्तरंग

इयितविलोकितलज्जितहसिता
बहुविधकूजितरतिरसरसिता ५ विपुलपुलकपृथुवेपथुभंगा श्वसितनिमीलित
विकसदनंगा ६ श्रमजलकणभरसुभगशरीरा परिपतितोरसि रतिरणधीरा ७ श्री
यदेवभणितमनिलललितं कलिकलुषं

कर्मधारयः पुनः कीदृशी श्वसितसुरतायासजनितो निश्वासः निमीलितं परमानंदावाप्तिजनितं नेत्रनिमीलनं ताभ्यां विकसत् प्रकटीभवन् अनंगः कामो यस्याः सा निमीलितेत्यनेन कलिकत्वं सूचितं ६ श्रमेति पुनः कीदृशी श्रमजलकणभरेण सुरतायासश्रमजलबिंदुबाहुल्याधिकेन सुभगं मनोज्ञं शरीरं यस्याः सा एतेन सात्विकभावोत्पत्तिः सूचिता

॥गीतगो॰टी॰ ॥४०॥

श्रीजयदेवेति ॥ श्रीजयदेवेन भणितं उक्तं वर्णितमित्यर्थः हरिरमितं श्रीकृष्णसंभोगः कलिकलुषं कलियुग
पापं शमयतु कीदृशं हरिरमितं मतिललितं मनोहरं ॥ ८ ॥ विरहेति अथ सखि चंद्रदर्शनविषादेन
सखीं प्रति ब्रूते अयं विधु श्चंद्रः मम हृदये मदनव्यथा
कामपीडां मतीवा त्यर्थं जनयति विस्ता

॥श्रीजयदेवभणितमतिललितं ॥ श्री

॥विरहपांडुमुरारिमुखांबुजद्युतिरयं तिरयन्नपि वेदनां ॥ श्रीकृष्ण ॥

॥विधुरतीव तनोति मनोभुवः सुहृदये हृदये मदनव्यथाम् ॥ ९ ॥ ॥

॥कलिकलुषं शमयतु हरिरमितं ॥ ८ ॥

रयति उद्दीपकत्वा भावत्वात् कीदृशो वि
धुः विरहेण वियोगेन पांडुर तु मुरारिमुखांबुजे कृष्णमुखकमले
न द्युतिः शोभा यस्य सः पुनः कीदृशः वेदनामपि ज्ञानामपि तिरयन् आच्छादयन् पुनः कीदृशः
मनोभुवः कामस्य सुहृन्मित्रम् ॥ ९ ॥ श्रीरामाय

२

राम ॥४०॥

२८

पूर्वकस्यचिद्विपरीतमुक्तं अधुनाकस्याश्चित्स्वाधीनभर्तृकायानायककर्तृकांक्रीडामाह समुदित्यादि विजयीजयशीलोमुरारिः युष्मा पुलिनेवनेयमुनायास्सेकतेयद्रमंतंश्रमतेक्रीडंतानिःशंकेतिप्रतिपादना अयाद्विजयीत्युक्तं रमणीवदनेकामिनीमुखे सपुलकं सरो मांचंयथास्यादेवंमृदमदतिलकंलिखति कीदृशे वदने समुदितः सम्यगुदितोऽनुकूलनायककृतकरस्पर्शेनाविर्भूतः मदनः कामोयस्मिन्नादृशे पुनःकीदृशे चुंबनायवलितः सन्मुखीकृत्यसंकोचितोऽधरोयस्मिंस्तादृशे कस्मिन्कमिव रजनीकरे चंद्रेमृगमिवहरिणमिव कीदृशेचंद्रे सम्यगुदितोमदनोयस्मात्सःपूर्णचंद्रस्यकामोद्दीपकत्वात् कीदृशेचुंबनावलितःसन्मुखीकृ

गुर्ज्जरीरागे एकतालीताले समुदितमदनेरमणीवदनेचुंबनवलिताधरे मृगमदतिलकंलिखतिसपुलकंमृगमिवरजनीकरे १

कुरवककुसुमंचपलासुखमंरतिपतिमृगकानने २

घनचयरुचिरेरचयतिचिकुरेतरलिततरुणानने

कस्तूरीतिकलस्यचमृगसाम्यं १

तोऽधरोयस्मात्तस्मिन्नचंद्रदर्शनाच्चुनश्चुंबनादौप्रवृत्तेः अत्रमुखस्याह्लादकत्वादिनाचंद्रसाम्यं ... घनचयवन्मे कत्वंतरमाह घनेति तस्याश्चिकुरेकेशपाशेकुरवककुसुमंरचयतिविन्यासमर्पयतीत्यर्थः कीदृशेचिकुरे घनचयवन्मे घसमूहवद्रुचिरेमनोहरे पुनःकीदृशे रतिपतिःकामस्सएवमृगस्तस्यकाननेवने पुनःकीदृशे तरलितानिचंचलीकृतानितरुणानांयूनांमानसानियेनतस्मिन् कीदृशंकुसुमंचपलाइवरक्तविद्युतएवसुसमाअतिशयशोभायस्यतं सुखमामितिपाठेस एवार्थः चिकुरःकुंतलोवालःकचःकेशःशिरोरुहइत्यम

गीतगो॰टी॰
४१

घटयतीति कुचयुगमेव गगनं तत्र मणिशरं मुक्ताहारममलं निर्मलं तदेव तारकपटलं तारकासमूहं घटयति योजयति कीदृशे कुचयुगगगने सुघने सुष्ठु शोभनो भनो घनो विस्तारो यत्र तस्मिन् पुनः कीदृशे मृगमदस्य रुच्यादीप्त्या रुषिते व्याप्ते पुनः कीदृशेन खपदं नखांगं तदेव शशी तेन भूषिते ऽलंकृते ३ जितेति तस्याः मृदुभुजयुगले कोमलबाहुयुगले मरकतवलयं इंद्रनीलमणिकंकणं तदेव मधुकर निचयं भ्रमरसमूहं वितरति अर्पयति कीदृशे मृदुभुजयुगले जितं अभिभूतं निजमार्दवेन शोभेन बिशशैवालम्पृणा

घटयति सुघने कुचयुगगगने मृगमदरुचिरूषिते मणिशरममलं तारकपटलं
नखपदशशिभूषिते ३ जितबिशसकले मृदुभुजयुगले करतलनलिनीदले मरकतवलयं मधुकरनिचयं वितरति हिमशीतले ४

राम
४१

पुनः कीदृशे हिमच्छीतले नलिनी पद्मिनी पद्मे व्योमसिंधुसरोवरे इति विश्वः मरकतो नीलमणिरिति विश्वः ४ लखंडं येन तस्मिन् पुनः कीदृशे करतलमेव नलिनीदलं पद्मिनीपत्रं यत्र तस्मिन्

रतीति रतेः शृंगाररसस्य गृहे आलये जघने मणिमयरसनं सुवर्णमयीं मेखलां विकरति क्षिपति कीदृशे जघने विपुलापघने विपुलो वि
स्तीर्णोपघनो मांसलः अवयवो यस्य तस्मिन् अतिमांसल इत्यर्थः पुनः कीदृशे मनसिजस्य कामस्य कनकनिर्मितो सिंहासन इव
पुनः कीदृशे कृतं वासनं कृष्णवशीकरणाय विशेषो यत्र तादृशे कीदृशं मणिमयरसनं तोरणहसनं तोरणस्य मंगलस्रजो हसनं उपहा
सो यस्मात् रसनं स्वादनं ध्याने वासनं वसनं वसनं चाथ स्नानेस्नानेव धूपनेष्विति विश्वः ५ स्वहृदयं तच्चरणकिशलयं कृष्णायो

रतिगृहजघने विपुलापघने मनसिजकनकासने मणिमयरसनं तोरणहसनं विकरति कृतवासने ५ चरणकिशलये

कमलानिलयेन खमतिगणपूजिते वाहिरपवरणं यावकभरणं जनयामि हृदियोजिते ६ श्रीरामचंद्रायनमः ॥

वकं रचयतीत्यर्थः यद्वा हृदि तस्यैव विशेषणं कीदृशे हृदि कमलायां लक्ष्म्या निलये आलये लक्ष्म्याः कृष्णवक्षस्यैव सर्वदा स्थितिः पु
नः कीदृशे नखा एव मणिगणास्तैः पूजिते लक्ष्म्या अपि गृहे तदीयचरणकिशलं ददातीति तस्याः सौभाग्यातिशयो ध्वनितः अथ चरण
किशलयेन खमनिगणपूजिते इत्यत्र रूपसमानयोः किशलयमणिगणयोः परस्परमयोगादयुक्तं नामरूपकं कमलास्त्रीवर
स्त्रियोरिति विश्वः यावकोलक्तकामयइत्यमरः ६ श्रीरामचंद्रायनमः

रमयतीति एवं स्वयमेव तत्र तान्नरणं विधाय कामपि सुदृशं शोभने दृशौ नेत्रे यस्यास्तां खलो कुंजरीयो हलधरसोदरो हलधरो बलभद्रस्तस्य सोदरो भ्राता कृष्णः स्मितसुभगं रमातिशयेन रमयति सति हे सखि वद कथय विटपोदरे कुंजमध्ये विरसं रसशून्ये यथास्यादेवमत एवाफलं तथास्यादेवं चिरं बहुकालं व्याप्य किं किमिति अवसं अवसामि तिवसन्निवासे इत्यस्य धातो रूपम् पुरु

रमयति सुभृशं कामपि सुदृशं खलहलधरसोदरे किमफलमवसं चिरमिह विरसं वद सखि
विटपोदरे ७ इह रसभणने कृतहरिगुणने मधुरिपुपदसेवके कलियुगचरितं न वसतु दुरितं क
विनृपजयदेवके ८ राम

षैकवचने लङ् सिद्धम् इत्यर्थः विटपः पल्लवे स्तंबे विस्तारे स्तंबशाखयोरिति विश्वः ७ इह एतत्काव्यकर्त्तरि कविनृपजय देवे कलियुगे चरितमाचरितं दुरितं न वसतु नातिष्ठतु कीदृशे रसस्य कृष्णविषयशृंगाररसस्य भणनं कथनं यस्य तादृशे अतए व कृतं हरेर्गुणानां चिंतनं येन तादृशे अत्र हेतुमाह मधुरिपोः कृष्णस्य पदसेवके ८

नायात इति हे सखि हे दूति इत्थं कर्मकुशले स निर्दयो दयारहितोऽत एव शठो कृतघ्नोऽस्मदपायो यदि
नायात तदा किं दूयसे किमिति दुःखिता भवसि स कृष्णो बहुवल्लभोऽनेकनायिकाप्रियोऽत एव छन्दं
निःशंकं रमते यया कयापि दीपिकया सह केलिं करोति तत्रार्थे त्वं किं दूषणं अथाग्रे पश्य प्रिय
नायातः सखि निर्दयो यदि स मस्त्वं दूति किं दूयसे स्वच्छंदं बहुवल्लभः स रमते किं तत्र ते दूषणं पश्याद्य प्रियसंगमा
य दीप्तस्या कृष्यमाणं गुणै रुत्कंठार्ति भरादिव स्फुटमिदं चेतः स्वयं यास्यति १ रामायनमः
यदीप्तस्याः कृष्यमाणं गुणैरुत्कंठार्तिभरादिव स्फुटमिदं चेतः स्वयं यास्यति तिरामिष्यति कीदृशं चेतः दयितस्य
कृष्णस्य संगमाय अभिलाषायेदं मम चेतान्तःकरणं स्वयं यास्यति गमिष्यति कीदृशं चेतः उत्कंठा औत्सुक्यं सा आर्तिः पीडा तयोर्भरो
कृष्णस्य गुणैः सौन्दर्यादिभिराकृष्यमाणं कीदृशं चेतः उत्कंठा औत्सुक्यमार्तिः पीडा तयोर्भरो
अतिशयस्तस्मादिव स्फुटं वहिर्भवन १

गीतगो॰टी॰
४३
४२

हेसखि यावनमालिना कृष्णेन रमिता क्रीडिता सा किशलयशयनेन नवपल्लवशय्यायां नतपतिनोपगता भवति कृष्णाङ्गसंगेन सुखमरमेव नवतीति भावः कीदृशेन वनमालिना अनिलेन वायुना तरलौर्व चंचलै कुवलये कमलेन दल्लयनेन यस्य तेन नैषिकास निधौ साध्वस वशाद्यं चलने न रोणत्यर्थः अनिलो वायुवातपोरिमविस्म्यः १ अथ च या वनमालिना रमिता सा वनेसि नवि शिखेन काम वा

दशा वरागेण रूपकतालः अनिलतरलकुवलयनयनेन तपतिनसा किशलयशयनेन १ सखियारमितावनमालिना ध्रुपदम् विकसितसरसिजललितमुखेन स्फुटतिनसा मनसिजविशिखेण २ अमृतमधुरमृदुवचनेन ज्वलतिनसा मलयजपवनेन ३ स्थलजलरुहरुचिकरचरणेन लुठतिनसा हिमकरकिरणेन ४ राम

लेन न स्फुरति नाद्धा भवति कीदृशेन वनमालिना विकसितं पुष्पितं यत्सरसिजं पद्मं तद्वल्ललितं मनोहरं मुखं यस्य तेन २ अथ च या वनमालिना रमिता सा मलयजपवनेन मयेलोगिरिजातेन न ज्वलति न दीप्यते कीदृशेन वनमालिना अमृताद पि मधुरं कोमलं वचनं यस्य तेन ३ अथ च या वनमालिना रमिता सा हिमकरकिरणेन न लुठति कीदृशेन वनमालिना स्थलजल

६

अथ यया वनमालिना रमिता सा विरहभरेण विरहाधिक्येन हृदि हृदये नलतिन दीर्यते कीदृशेन वनमालिना सजलो जलसहितो यो जलदो मेघस्तस्य समुदयस्तद्वत् रुचिरेणाभिरामेण हरेणापि अथ यया वनमालिना रमिता सा परिजनहसनेन परितः सर्वतो जनानां हास्येन न स्वसिति नितान्तं निःश्वासेत्युच्यते कीदृशेन वनमालिना कनकनिकषरुचिरशुचिवसनेन कनकपट्टिकातस्येव शुचिः रुचिर्दीप्तिर्यस्य तादृशं शुचि पुण्यं वसनं वस्त्रं यस्य तेन। निकषः कषपट्टिकोत्तरावली। शुचिः शुद्धे नुपहते इति विश्वः ६ यावनमालिना रमिता। तिकरुणेन अतिशयितकरुणारसेनोपलक्षवीसती रुजं नाड्विश्लेषजन्यां व्याधिं वहति

सजलजलदसमुदयरुचिरेण॥ दलति न सा हृदि विरहभरेण॥ ५। कनकनिकषरुचिशुचिवसनेन। श्वसिति न सा परिजनहसनेन॥ ६। सकलभुवनजनवरतरुणेन। वहति न सा रुजमतिकरुणेन॥ ७। श्रीजयदेवभणितमिलनेन। प्रविशतु हरिरपि हृदयमनेन। ८। ४॥

तन्न वहति न धारयति कीदृशेन वनमालिना सकलभुवने समस्तलोके ये जनास्तेभ्यो पि वरतरुणेन श्रेष्ठतरुणेन करुणा खुरसे वृक्षे कृपायां करुणामतेति विश्वः ७ श्रीजयदेवेति श्रीजयदेवकविना भणितं यन्मिलनं कृष्णस्य कामिन्या सह तस्य वर्णनेन हरिरपि कृष्णोपि हृदयमर्थाच्छ्रोतृणां श्रोतृणां प्रविशति यद्वा श्रीजयदेवस्य यन्मिलनं संबंधो ध्ययनात्मकः तेन हरिरपि हृदयं प्रविशत्वित्यर्थः ८ श्रीरामचंद्रगोपीजनवल्लभायनमः

(८८)

संप्रत्यानिलमेव संतापदं मत्तोयालंभते मनोभवेति हे चंदनानिलचंदनसंबंधिवायो मे मम प्रसीद प्रसादं कुरु हे दक्षिण सर्वेषां विलासिनी नामनुकूलस्वभावमे वामतां प्रतिकूलतां मुंचवामत्वे हेतुगर्भविशेषणमाह मनोभवकाममानंदयती तिमनो भवानंदस्तत्संबोधनेयारस्ववामतां मुंचसितदाहे जगत्प्राण जगतां प्राणभूत माधवं क्षणं मम पुरोऽग्रेनिधाय संलग्नकृतो यथाहमेव प्राण हरः प्राणानांहर्त्ता भविष्यसि वामसंख्ये प्रतीपचंद्रविशेषणचोतिसुंदरे इतिकिंचः दक्षिणः सरलावामपरं छंदानुयात्रिषु १ अधुनामामेवापोवीरा धीनान्यस्य रिपुरिवेति यस्मिन्कृस्मेमनो गते चेतसि हृते सति अयं सखी

श्रीराम

मनोभवानंदनचंदनानिल प्रसीदमे दक्षिण
मुंचवामताम् ॥ क्षणं जगत्प्राणनिधाय माधवं पुरो मम प्राणहरो भविष्यसि १ रिपुरिवसखीसंवासोऽयंशिखीवहिमानलो विषमिवसुधारश्मि
र्यस्मिन्दुनोति मनोगते ॥ हृदयमदयेतस्मिन्नेवं पुनर्वलते बलात्कुवलयदृशां वामः कामो निकाम
निरंकुशः २ राम

संवासः सखीभिः सहावस्थानं रिपुरिवशत्रुरिवदुनोतुपतापयति अयं वहिमानिलो हिमगर्भोऽप्यनिलो वायुः शिखी वाग्निरिवदुनोति अयं सुधारश्मिश्चंद्रो विषमिवदुनोति यस्मिन्नेवंकष्टोऽस्यरस्याहितेहृदयं पुनर्भूयो वलाद्बलात्कारेण वाञ्छितमपि तत्रैव गच्छतीत्यर्थः कुवलयदृशां कमलनेत्राणां कामो निकाममत्यर्थं निरंकुशः स्वैरः कुमथार्दितः नत्र वामे वामः प्रतिकूलः २ श्रीरामायनमः ॥ ६ ६ ॥ ६ ६

राम
४४

89

संप्रातिविरहदुःखसहमानामलयादिनाप्रार्थयति बाधामिति हेमलयानिलमलयसंबंधिवायोवाधांपीडां विधेहिकुरु हेपं
चबाणमम प्राणागृहाणएवंचमिर्वाणेःपंचानांप्राणानांग्रहणंकामस्योचितमितिसूचनायपंचपदोपादानं नकुत्सेन चेदुपेक्षि
तासि नदागृहंकिमितिनगच्छतीस्यत आह गृहंपुनर्भूयोनाश्रयिष्येनेनविनागृहमपिमेसंतापजनकमेवभविष्यतिभावः
हेकृतांतभगिनियमभगिनितेक्षमयासाहिष्णुतयाकिंकिंप्रयोजनमित्यर्थः नरंगैरूर्मिभिरंगानिसिंचआप्लवयव देहदाहे

बाधांविधेहिमलयानिलपंचबाणप्राणान्गृहाणनगृहंपुनराश्रयिष्ये किंतेकृतांतभगिनिक्षमयातरंगैरंगा
निसिंचममशाम्यतुदेहदाहः ३ इति नगो मह जय कृतो भस ७ अथ
कथमपियामिनींविनीयस्मरशरजर्जरितापिसाप्रभाते अनुनयवचनंवदंतमग्रेप्रणतिपरंप्रियमाहसाभ्यसूयं १

विरहजन्यःशाम्यतुनिवर्त्ततां भगिनीस्वस्त्रेत्यमरः संमोहनःशोभनश्चदहनःशोषणस्तथा उन्मादनश्चकामस्यवाणाः
पंचप्रकीर्तिताः ३ इतिगीतगोविंदटीकायांसप्तमःसर्गः ७ अथेति अथानंतरंसाराधाप्रभातेप्रातःप्रियंकृष्णंसाभ्यसूयम
भ्यसूयासहितंयथास्यात्तथैवमाह किंकृत्वायामिनीरात्रिंकथमपिकष्टेनापिविनीयनीत्वाकीदृशीस्मरशरजर्जरितापिकामबा
णपीडितापि कीदृशंप्रियं अनुनयायस्वापराधजनितकोपशांतयेविनयंयज्ज्ञातंतज्ज्ञातंभूयोनेदृशमाचरामीत्यादिविनयवाक्यवदंतं

प्रागाढाःपत्नकैर्भूषणवलितम् ९ शुभम्

गीतगो॰टी॰
४५

हरिहरियव्ययं गीतार्थस्तु हरिहरी निःखेदे हे माधव हे केशव याहि इतो पसर कैतववादं छलवाक्यं मावद केतवं तुच्छले धूर्ते इति वि
श्वः हे सरसीरुहलोचन मलयनयन तां नायिकामनुसर गच्छ या तव विषादं दुःखं हरति हे कमलनयन नयनं नेत्रं तव रुखरागान्वितं वहति
धारयति कीदृशं नयनं रजनिजनितोश चिजागरेण गुरुणा महानुजागरस्तज्जनितो यो रागो रक्तता वा रागो रंजनं तद्दधते न कषायितमभि
सद्योहितं तत एवालसनिवेशं मंथरो निवेशः पक्ष्मविन्यासो यस्य तादृशं अतएव स्फुटं यथास्यात्तथैवं उचितः कथितो रसस्यान्य काति
नीविषयक शृंगाररसस्याभिनिवेशस्तत्परतायेन तादृशं रागोनुरक्तो मास्येके शादौ लोहितादिषु गांधारादौ तु परागइति विश्वः

भैरवरागेणगीयते यतिताले रजनिजनितगुरुजागररागकषायितमलसनिवेशं वहति नयनमनुरागमिव स्फुटमुदितरसाभिनिवेशं १
हरिहरियाहि माधव याहि केशव मावद कैतववादं तामनुसर सरसीरुहलोचन या तव हरति विषादं ध्रुपदं
कज्जलमलिनविलोचनचुंबनविरचितनीलिमरूपं दशनवसनं तव कृष्ण तनोति तनोरनुरूपं २ राम

कषायो रसभेदे स्यादंगरागे विलेपने निर्यासे च कषायो सुरभौ लोहितोऽन्यवदिति च निवेशः शिविरोद्वाह विन्यासेषु प्र
काशितमित्यपि १ कज्जलेति हे कृष्ण अरुणमपि ते दशनवसनमधरस्तव तनोः शरीरस्यानुरूपं योग्यं रूपं कांतिं तनोति विस्ता
रयति तनुरपि ते श्यामाधरोप्यधुना ते श्याम इति भावः कीदृशं कज्जलेन मलिनीभूतेन मलिने च विलोचने नेत्रे तयोश्चुंबनेन विरचि
तो निलिमा नीलपद्मपत्रवद्रूपं यस्य तादृशं नेत्रयोरपि चुंबनमुक्तं कामशास्त्रे गंडे नेत्रे ललाटे च चुंबनं परिकीर्तितम् २

भरतागरम्:

राम
४५

91

वपुरिति हे कृष्ण स्मरस्य कामस्य संगरे संग्रामे खराणां तीक्ष्णानां नखराणां नखानां क्षतरेखा यत्रैतादृशं ब तव वपुः मरकतशाक

लेनीलमणिखंडेन कलिता मिश्रिता या कलधौतलिपिः सुवर्णरेखा सुरविन्यासस्तस्या इव रतिजयपत्रे रवं सुरतविजयप्रशस्तिलिखन

पत्रमनुहरति सदृशीकरोतीति पुनर्भवः कररुहो नखो नखरोऽस्त्रियाम् गारुत्मतं मरकतं हेमगर्भहारन्मणिरिति च भिन्नं शक

लखंडे वा पुंसीति च कलधौतं रूप्यहेम्नोः कलधौतं कलध्वनावपि विश्वः वर्णद्रुतः स्वस्तिमुखो लेखो वाचिक इति हारावली ३ चरण

ति इत्युदारं मनोरमं तव हृदयं मदनद्रुमस्य कामवृक्षस्य हृदयात्मनगतिस्थनवकिशलयपरिवारं नूतनपल्लवसमूहं वाहिर्दर्शयतीव कौ

वपुरनुहरति तव स्मरसंगरखरनखरक्षतरेखम् मरकतशकलकलितकलधौतलिपेरवरतिजयलेखं ३ चरणकम

लगलदलक्तकसिक्तमिदं ~~[illegible]~~ तव हृदयमुदारं दर्शयतीव बहिर्मदनद्रुमनवकिशलयपरिवारं ४ दशन

पदं भवदधरगतं मम जनयति चेतसि खेदम् कथयति कथमधुनापि मया सह तव वपुरेतदभेदम् ५ रामायनमः

दृशं हृदयं चरणकमलात् अन्यकामिनीपदपद्मात् गलता स्रवता अलक्तकेन सिक्तं ~~[illegible]~~ अपरोपि वृक्षः सिक्तमूलः सन्पल्लवान्युद

र्शयतीति ध्वनिः परिवारः परिकारः समूहे वेष्टनेपि चेत्यभिधानप्रकाशः ४ किंच भवदधरगतं दशनपदं तवाधरस्थितं कस्याश्चि

द्दंतक्षतं मम चेतसि खेदं दुःखं जनयति एतत्तव वपुरधुनापि मया सह कथमभेदं कथयति अन्यशरीरे क्षतस्यान्यत्र वाधा

जनकत्वासंभवाद्वपुषोरभेदो ज्ञायत इति भावः ५ श्रीरामचंद्रगोपीजनवल्लभाय नमः ॐ

गीतगो·टी·
४६

ननुतवोपायना र्थकमलं नो त्पतितमपि पुष्पकोशादापतता भ्रमरेणमम् अधरो दष्टो न तु दशनक्षतमिदमित्यत आह वहतीति हे कृष्ण नूनमुत्प्रेक्षायां तवमनोपि चित्तमपि वपुरिव शरीरमिव मलिनतरमतिशयेन मलिनं भविष्यति यथा ते वपुः श्यामं भविष्यतीत्यर्थः गु णमममनो मालिन्यं त्वया कथं ज्ञातमित्यत आह कथमिति अथेति संप्रश्ने इममेवं कथं वंचयसे यदि तवांतर्मलिनं न तदा असमशरज्वरदून असमशरो विषमशरः कामस्तज्जनितेन ज्वरेण दूनं दुःखितमतएव अनुगतं त्वामनु तं मां दृशं जनं कथं वंचयसे प्रतारयसि तथाचश्री

वहति मलिनतरं तव कृष्ण मनोपि भविष्यति नूनम्
शर
कथमथ वंचयसे जनमनुगतमसमज्वरदूनम् ६ भ्रमति भवान
बलाकवलाय वनेषु किमत्र विचित्रम् प्रथयति पूतनिकैव वधूवधनिर्दयबालचरित्रम् ७
रामचंद्राय नमः

रणागतजनवंचनमंतर्मालिन्यमंतरेण न भवतीति भावः ६ भ्रमतीति भवान्वनेषु विपिनेषु अबलाय कामिनीजनग्रासाय भ्रमति अत्रार्थे किं विचित्रं न किमपीत्यर्थः तत्र हेतुमाह प्रथयतीति पूतनिकैव वराकी तस्या वधे तव हृदयं दयारहितं बालचरित्रं शि शुचेष्टां प्रथयति ख्यापयति त्वया पिबाल्येयेनस्तनदानप्र वृत्ता राक्षसी निहिता तस्य संप्रति कोमलांगीनां मादृशीनां मारणे किं वक्तव्यम्

गी·टी·

१ राम
४६

श्रीजयदेवेति हे विबुधाः पण्डिताः इमं श्रीजयदेवेन कविना वर्णितं रतौ वंचितायाः प्रतारितायाः खंडितायाः प्रातरागतान्यनायिकानखांकादिच
ह्नितप्रियायाः विलापं श्रृणुत कर्णयत कीदृशं सुधातो मधुरं तत्र हेतुमाह विबुधालयतोपि देवालयतो दुरापं दुःप्राप्यमित्यर्थः सुधास्व
र्गेपि सुलभा कृष्णकथामृतपानसुखं तु दुर्लभमिति सुधापेक्षयाधिकमाधुर्यमिति भावः विबुधः पण्डिते देवे इति विश्वः विबुधालयतोपीत्य

श्रीजयदेवभणितमिति वंचितखंडितयुवतिविलापम् श्रृणुत सुधामधुरं विबुधा विबुधालयतोपि दुरापम् ८ तवेदं पश्यंत्याः

प्रसरदनुरागं बहिरिव प्रियापादालक्तच्छुरितमरुणच्छायहृदयम् ममाद्य प्रख्यातप्रणयभरभंगेन कितव त्वदालोकः शोकादपि कि

मपि लज्जां जनयति १ ७ ॥ इति तृतीयो महा जय कृतौ मस्त ८ ॥ ७ ८

प्रसभमंतानस्सार्वविभक्तिकस्तस् ८ तवेति हे कितव धूर्त त्वदालोकस्त्वद्दर्शनं प्रख्यातः प्रसिद्धो यः प्रणयभरोऽनुरागातिशयस्तस्य भंगेन
नाशेन हेतुना शोकादपि दुःखादपि किमप्यनिर्वचनीयां लज्जां जनयति कीदृश्या मे तवेदं प्रसरत्तं हृदयं पश्यंत्याः कीदृशं प्रियायाः दलक्तैः प्रि
यायाश्चरणसंबंधियावकैर्व्याप्तं अत एवारुणच्छायं दीप्तिर्यस्य तादृशं किमिव बहिः प्रसरदनुरागमिव हृदयपरिपूर्णाधिक्याद्बहिर्निःसरत् छाया

गीतगो॰टी
४७

अथेति अथानंतरं कलहांतरितां परुषवचनांतरं कृतपश्चात्तापां राधां सखी उवाच कथितवती कीदृशीं मन्मथेन कामेन खिन्नां दुःखितां मत एव रतिरसेन शृंगाररसेन भिन्नां संगतां अत एव विषादसंपन्नां मुहुर्गतसाहितां अत एवानुचिंतितं स्मृतं हरेश्चरितं पुरा तद्विलसितं यया तां मन्मथखिन्नां अर्थवचनेसंगतेसु देशनवि श्लः १ हरिरिति अयेति संभ्रमे हे मानिनि मानवति माधवे लक्ष्मीपतौ मानं मा कुरु मृदुपवने वसंतवायो वहति सति हरिः अभिसरति त्वदीयसंकेतभूमिमागच्छति हे सखि भुवने त्रैलोक्ये परं अभिसरणात् अन्यत् किं सुखं अपि वहति

अथ तां मन्मथखिन्नां रतिरसभिन्नां विषादसंपन्नां अनुचिंतितहरिचरितां कलहांतरितामुवाच रहः सखी १ गुर्जरीरागे

हरिरभिसरति मृदुपवने किमपरमधिकसुखं सखि भुवने १ माधवे मा कुरु मानिनि मानमये ध्रुपदं तालफलादपि गुरुमतिसरसं किं विफलीकुरुषे कुचकलशं २ कतिन कथितमिदमनुपदमचिरं मा परिहर हरिमतिशयरुचिरं ३ किमिति विषीदसि रोदिषि विकला विहसति

तु नाकं विदग्धः १ किं कुचकलशं कलशवत्पीनं मांसलं स्तनं किमिति विफलीकुरुषे कृष्णकरस्पर्शाद्विकुचकलशयोः साफल्यं तदभावे वैफल्यमिति भावः तालफलापेक्षया गुरुं कठिनं अतिसरसं च रसः शृंगाराख्यरसस्तत्साहितं तालपक्षे रसो माधुर्यं तत्सहितम् २ कतीति इदमचिरं सांप्रतमेवानुपदं स्थाने प्रतिमया कथितं नाकि यत्र कथितं अपि तु वहुकथितं इदं किं हरिमतिशयरुचिरमतिशयेन मनोहरं मा परिहर माउपेक्षस्व ३ किमिति हे अंग किमिति किमर्थं विषीदसि विकला भवसि ननु नास्मि विषण्णेत्यत आह विकला विहलासतीरोदिषि रोदनं करोषि

राम
४७

५ ...निक मलिनीपत्राणि तेषां शीतलं शयनं

नाहं किं रोमी सतन्वा हंसमें ... हे नलननलिनीदलशीतलशयने जलसहितानि यानि नलनीदलानि ... [illegible]

... [illegible] ... स्थिते हरिं ... मवलोकय ... [illegible]

... [illegible] ... ६ हरिः ... [illegible] ... मधुरं ... [illegible]

... [illegible] ... ७ श्रीजयदेवेन भणितं ... [illegible]

... हृदयमतिविधुरं ... [illegible]

सजलनलिनीदलशीतलशयने हरिमवलोकय सफलय नयने ५ जनयसि किमिति मनसि गुरुखेदं शृणु मम वचनमनीहि[तभेदं]

[हरिरुपयातु व]दतु बहुमधुरं किमिति करोषि हृदयमतिविधुरं ७ श्रीजयदेवभणितमतिललितं सुखयतु रसिकजनं

[हरिचरितं] ८ स्निग्धे यत्परुषासि यत्प्रणमति स्तब्धासि यद्रागिणि द्वेषस्थासि यदुन्मुखे विमुखतां याता सि तस्मिन्प्रिये युक्तं तद्विपरी

[तकारिणि तव श्रीखण्ड]चर्चा विषं शीतांशुस्तपनो हिमं हुतवहः क्रीडामुदो यातनाः १ श्रीराधायनमः ... [illegible]

... [illegible] ...

गीतगो॰टी॰
४८

इति श्री गीतगोविन्दे महाकाव्ये जयदेवकृतौ टीकायां नवमः सर्गः ॥ अत्रेति अथान्तरेऽस्मिन्नवसरे रहसि कृष्णो राधामुपेत्य आगम्य समीपं गतां सखीं राधि
मुखं कृतिवृक्षमाणामुवाच कीदृशीं मरणं ... श्लोको रोषः स्तब्धतादर्शीमोऽधिकोपो निःश्वासतेन निःसहं विरहदुःखस
हनाक्षमं सम अनुरक्तस्य स्थिताम् पुनः कीदृशीं सव्रीडं सलज्जं य

श्री
राम
इ श्री त
विं म का ज
देव कृ न म र्ग ः
तुमिह सरसायुक्तात् दर्शीमनिरक्ता
सनिःसहमुखीमनुपत्ताम् धाम् सखी
ऽभी क्षितम सखी वदनागरदोषे सा
नन्दगद्गदपदं ह्रीविलुवा
च १ देवरागं गायते
श्रीरामचंद्र सहाय
य

थामस्यां देवमभीक्षितं सख्या तदनंतरं सुरवं यथा तां कथय
यात्ययमानंगमदरपरमानंदेनागरदपदं गलद्भक्षसखा क्लाहितं यथा स्यात्तथा जयदेवगीतेन कथयति १ राम
४८

वदसीति हे प्रिये राधे चारुमनोहरं शीलं यस्याः सा दशे त्वमपि मयि अक्षये निदानमकारणकं मानं मुंच त्यज सपदि स्मरदहनानलः कामाग्निर्मे
मम मानसं दहति तापयति अतो मुखपद्मे वयत् कमलं तत्स्वं वंधियन् मधुपानं देहि चारुशीलत्वमेवाह वदसीति यदि किंचिदपि दासी
नवचनमपि वदसि तदा दंतरुचिकौमुदी नवदंतानां चारुचिः सैव कौमुदी चंद्रज्योत्स्ना साऽतिघोरमतिभीमं दरतिमिरं दरः साध्वसः सैव
तिमिरमंधकारं तद्धरति दूरीकरोति अथ च स्फुरत्कोपवशात् किंचिच्चलन् यो ऽधरस्तस्मिन्यः शीधुस्तद्धर्यं नववदनचंद्रमा लोचनचकोरं रोचयति चंद्रिका कौमुदी ज्यो

त्स्नेत्यमरः दरः साध्वसगर्तयोरिति च धो

वदसि यदि किंचिदपि दंतरुचिकौमुदी हरति दरतिमिरमतिघोरं स्फुरदधरसीधवे तव वदनचंद्रमा रोचयति लोचनचकोरं १
प्रिये चारुशीले मुंच मयि मानमनिदानं सपदि मदनानलो दहति मम मानसं देहि मुखकमलमधुपानं ध्रुवपदं सत्यमे
वासि यदि सुदति मयि कोपिनी देहि खरनखरशरघातं घटय भुजबंधनं जनय रदखंडनं येन वा भवति सुखजातं २ राम

रं भीमं भयानकम् शीधुर्नीसादरा ... मद्ये शीधुः पुन्नपुंसकयोरित्यमरः अ
धरशीधवे इत्यत्र तादर्थ्ये चतुर्थी अधरशीधुविषयाभिलाषमात्रजनकत्वं तथा कुलचंद्रः १ सत्यमेवेति हे सुदति शोभनदशने त्वं
सत्यमेव यथार्थमेव यदि मयि कोपिन्यसि कोपवत्यसि तदा खरास्तीक्ष्णा ये नखास्त एव बाणास्तेषां घातं प्रहारं देहि तेन चेन्न तुष्यसि तदा
भुजबंधनं भुजाभ्यां बंधनं घटय तेनाप्यसंतोषे रदखंडनं रदैर्दशनैः खण्डनं अधरक्षतं जनय येन वा सुखजातं सुखसमूहो भवति तदेव कुरु

गीतगो॰टी॰
४८

त्वमसीति त्वंममजीवनमसित्वयिविमुखायांममविषादो भवति प्रसन्नायांप्रसादइतित्वमेवजीवनमितिभावः त्वंममभूषणमलंकारणमसित्वांविनाश्री
शाद्रूपमिमेनशोभाप्रदम् भवजलधौसंसाररूपेरत्नाकरेत्वमेवममरत्नमसि यथारत्नादस्यरत्नेदृष्टेपरमानंदो भवस्येवंममत्वयिदृष्टायामितिभावः
इत्थंत्वंमयिभवतीसततंसदानुरोधिनीभवतु तत्रार्थेममहृदयेदेनातियत्नमातिशयेनयत्नवत् ३ नीलेति हेतन्विकृशांगिनीलनलिनस्यनीलो
त्पलस्येवाभाकांतिर्यस्यताद्दशंतवरोचनंरोषारुणंयत्कोकनदरूपंरक्तोत्पलंसोद्दयंधारयति यदिवकुसुमशरः कामस्तस्यबाणभावेनबाणत्वेनतवालो
त्रिशायेणबाहूदंकलंचदृशंविपासिरक्तंकरोषि एतस्यचक्षुषोऽनुरूपंसदृशं कोकनदरक्तकैरवैरक्तपंकजेइतिनिघंः ४ स्फुरत्विति मणिमंजरीमणिप

त्वमसिममजीवनंत्वमसिममभूषणंत्वमसिभवजलधिरत्नं भवतुभवतीहमयिसततमनुरोधिनीतत्रममहृदयमतियत्नं ३
नीलनलिनाभमपितन्विनवलोचनंधारयतिकोकनदरूपं कुसुमशरबाणभावेनयदिरंजयसिकृष्णमिदमेतदनुरूपं ४ स्फु
रतुकुचकुंभयोरुपरिमणिमंजरीरंजयतुतवहृदयदेशं रसतुरसनापितवघनजघनमंडलेघोषयतुमन्मथनिदेशं ५
स्थलकमलगंजनंममहृदयरंजनंजनितरतिरंगपरभागं भणमसृणवाणिकरवाणिचरणद्वयंसरसलसदलक्तकरागं ६

रीपराकुचकुंभयोःस्तनकलशयोरुपरिस्फुरतुचंचलाभवतु तवहृदयदेशंवक्षःप्रदेशंरंजयतु तन्नयननलिनंरक्तत्वंधत्ते त्वंचलक्ष्मीरंजय
सि अतोमणिमंजर्यापितववक्षयोर्यदिरंजयतितदानुपमंभवतीतिभावः तवघनजघनमंडलेमांसलजघनभागेरसनापिक्षुद्रघंटिका
पिरसतुशब्दायमानाभवतु मन्मथनिदेशंकामाज्ञांघोषयतुवारंवारंकथयतु ५ स्थलेति हेमसृणवाणिस्निग्धवचनेभणआज्ञांदेहि तवच
रणद्वयंसरसलसदलक्तकरागसरसःसांद्रोलसन्नलक्तकरागोसहारंजनरागोयत्रताद्दशंकरवाणिकुर्यांकीदृशंस्थलकमलगंजनंस्थलोत्पन्नंयत्कमलंस्व
कांत्यातस्यातिरस्कारकं पुनःकीदृशंममहृदयरंजनंममहृदयानुरागजनकंतथावेदंममहृदयंरंजयतिममाप्यलक्तकेनेतद्रंजनमुचितमेवेतिभावः अतस्

स्मरेति हे प्रिये उदारं सुंदरं पदपल्लवं चरणकिसलयं मम शिरसि धेहि स्थापय कीदृशं मंडनं मम मस्तकस्यालंकरणं पुनः कीदृशं स्मरस्य
यद्गरलं विषं तस्य खंडनं नाशनम् विरहिणां मूर्छादिप्रदत्वेन मलयानिलादेः स्मरगरलत्वरूपणात् स्मरस्य सर्पत्वमाक्षिप्यते मयि दारुणो
दुःसहो मदनकदनारुणो मदनः कामस्तज्जनितं यत्कदनं तापः स एवारुणः सूर्यो ज्वलति अतस्तेनोपाहितं जनितं विकारं अश्रुस्वेदादिरूपं हरतु
दूरीकरोतु अन्यः सूर्यसंतापः शिरसि पल्लवादिस्थापनेन शाम्यतीति ध्वनिः अरुणः स्फुटरागे स्यात्सूर्ये सूर्यस्य सारथाविति विश्वः कदनं

स्मरगरलखंडनं मम शिरसि मंडनं देहि पदपल्लवमुदारम् ज्वलति मयि दारुणो मदनकदनारुणो हरतु तदुपाहितविकारम् ७

इति चटुलचाटुपटुचारु मुरवैरिणो राधिकामधि वचनजातं जयति पद्मावतीरमणजयदेवकविभारतीभणितमतिशातं ८

कुत्सुषेनापेक्षिते च ७ इतीति इत्यनेन प्रकारेण मुरवैरिणः कृष्णस्य राधिकामधिकृत्य राधां लक्ष्यीकृत्याभिजातं वाक्यसमूहो जयति सर्वोत्कर्षेण व
र्तते कीदृशं चटुलं मनोहरं चाटु प्रीतिसुखकं पटु चतुरं सुकुमारं पुनः कीदृशं पद्मावती जयदेवपत्नी तस्या रमणो वल्लभो यो जयदेवकविस्त
स्य भारत्या भणितं वर्णितं पुनः कीदृशं अतिशातमतिशयितं सुखं यस्मात्तादृशं चटुलाः सुंदरे चले इति धरणिः चाटु प्रियवाक्यमि
ति हारावलिः पटुस्तीक्ष्णे भियोगे चतुरेऽन्यवादिति विश्वः शर्मशातसुखानि च ८

गीतगो॰टी॰
५०

हेप्रणयिनि

परिहरेति हे कृतांतके विहितसंतापे शंकामन्यनायिकासंशयं परिहर त्यज यतो मम स्वांते चित्ते ऽभ्यंतरे वितनोः स्तनुस्तनुस्त्याः कामादन्यो जनो न को पि विशति न प्रविशति कुतो न विशतीत्यत आह परेति परान् अवकाशिनि इतरान् अवकाशशून्ये तत्र हेतुमाह घनेति निबिडे स्तनजघने यस्याः स्याः त्वयासततमाक्रांते व्याप्ते न स्मात्त्व परिरंभारंभे आलिंगनारंभे विधेयतां वचनग्राहितां विधेहि कुरु परिरंभमाचरेति मद्वचनं कुर्वित्यर्थः

परिहर कृतातंके शंकां त्वया सततं घनस्तनजघनाक्रांते स्वांते परानवकाशिनि विशति वितनोरन्यो धन्यो न कोपि ममांतरं स्तनभरपरिरंभारंभे विधेहि विधेयताम् १ मुग्धे विधेहि मयि निर्दयदंतदंशं दोर्वल्लिबंधनिबिडस्तनपीडनानि चंडि त्वमेव मुदमंच न पंचबाणचांडालकांडदलनादसवः प्रयांतु २

मुग्धेति हे मुग्धे मुंदरि निर्दयं दयारहितं दंतदंशं दंतक्षतं अथ च दोर्वल्लिबंधं भुजलताबंधनं वेनिरंगाढं स्तनाभ्यां पीडनं च मयि विधेहि कुरु ननु हे चंडि कोपने त्वमेव मुदं आनंदं अंच गाढ न पुनः पंचबाणः कामः सुखं निरपराधिमादृग्जनाहिंसके तेन चंडालस्तस्य कांडदलनात् बाणप्रहरणात् असवः प्राणाः प्रयांतु निर्गच्छंतु यतश्चांडालप्रहारेण मरणे न समीचीनाति अतस्त्वया साक्षाद्देवयथोचितदंडाचरणं विधेयमिति

८ राम ५०

शशिमुखीति हे शशिमुखि त्वदाननेन नवभंगुरभ्रूः कुटिला भ्रूर्भाति कीदृशः युवजनानां तरुणजनानां मोहाय करालो भीषणः कालसर्पः अतस्त्व
दुरितविषभंजनाय त्वत्स्का शान्त उदितं उक्तं यादृशस्य नस्य भंजनाय नाशाय यूनां तरुणजनानां त्वदधरसीधुसुधेव त्वदीयाधर एव सीधुर्मदिरा
विशेषः स एव अमृतं तत्र देवसिद्धः साधितो मंत्रः ३ व्यथयतीति हे तन्वि तव दृग्भावो मनसः कारणाद् गंधतंभा व्यथयति किं च हे तरुणि मधुराला
पैः यं वयं मंत्स्वरावशेषं प्रपंचय विस्तारय किं च दृष्टिभिरवलोकनैः स्तापं संतापं विनोदय विशेषेण अपसारय हे सुमुखि विमुखीभावं विमुखत्वं ताम
यितावाद्धसंचत्प जसुमुखास्तैर्वैमुख्यमनुचितमिति भावः मानमुत्सृज हे मुग्धे अयं प्रियः स्वयमनाकांक्षित एव उपस्थितः आगतः कीदृशः

शशिमुखि तव भाति भंगुर भ्रूर्युवजनमोहकरालकालसर्पः तदुचितविषभंजनाय यूनां त्वदधरसीधुसुधैव सिद्धमंत्रः ३ व्यथयति
वृथा मौनं तन्वि प्रपंचय पंचम तरुणि मधुरालापैस्तापं विनोदय दृष्टिभिः सुमुखि विमुखीभावं तावद्विमुंच न मुंच मानं स्वयमतिशयस्नि
ग्धो मुग्धे प्रियो यमुपस्थितः ४ वंधूकद्युतिबांधवोयमधरः स्निग्धो मधूकच्छविर्गडश्चंडि चकास्ति नीलनलिनश्रीमोचनं लोच
नम् नासाभ्येति तिलप्रसूनपदवीं कुंदाभदंति प्रिये प्रायस्त्वन्मुखसेवया विजयते विश्वं स पुष्पायुधः ५ श्रीरामाय नमः

अतिशयस्निग्धः अतिशयेन स्नेहवान् तथा च स्वयमागतः प्रियो हातुं नोचितमिति भावः ४ वंधूकेति हे चंडि अतिकोपने अयं तवाधरो वंधू
कद्युतिबांधवः वंधूकस्य पुष्पविशेषस्य या द्युतिर्दीप्तिस्तस्या बांधवः सुहृत् अयं स्निग्धो गंडः कपोलः मधूकपुष्पस्येव छविः कांतिर्यस्य तादृश
श्च कास्ति शोभते ते लोचनं त्वत्कं त्वनीलनलिनस्य नीलोत्पलस्य श्रियं कांतिं मोचयति त्याजयतीति तत् हे कुंदाभदंति कुंदपुष्पस्येव भा दीप्ति
र्येषां तादृशा दंता यस्याः तादृशि तव नासा तिलप्रसूनस्य पदवीं प्रसिद्धमेव मार्गं प्राप्नोति हे प्रिये प्रायश इति तर्कयामि स पुष्पायुधः पुष्पमायु
धो

५२

गीतगो॰टी॰
५१

दृशावित हेतान्वितं दृष्ट्वां आविगताप्राश्रासती विबुधयोवतं देवयुवतीसमूहं अहो आश्चर्यं वहसि धारयासि तदेवाह तवदृशौ नेत्रे मदेन हर्षेणाल
सेमंथरे अथवमदालसास्वर्वेश्यास्वर्गे एकैव त्वंतु नेत्रे एव द्वे मदालसे दधासी त्याश्चर्यमितिभावः तववदनमिंदुमत्तास्यदं इंदुविषयिणी यामतिस्त
स्या आस्पदं विषयइत्यर्थः तवगतिर्जनानां लोकानां मनोरमा मनोहारिणी तवोरुद्वयं ऊरुयुग्मं विधुतरंभं विधुतेस्वशोभयातिरस्कृते रंभे कदल्यौ
येन तादृशं अथवरंभास्वर्वेश्यास्वर्गे एकैव त्वंतु ऊरुद्वया सकरंभाद्वयं दधासीति अथचतवरतिःसुरतकेलिःकलावतीकौशलशालिनी अथचत
वरतिःकामपत्नी आसिकलावती नाम्नी देवांगनाते भ्रुवौ रचितचित्रलेखे रचिता भयकोपवशाचित्रा लेखायाभ्यां तादृशे तथाचस्वर्गे एकैवासि चित्रलेखा

दृशौ तव मदालसे वदनमिंदुमत्यास्पदं गतिर्जनमनोरमा विधुतरंभमूरुद्वयं रतिस्तवकलावती रचितचित्रलेखे भ्रुवौ बहो विबुधयौवतं
वहसितन्वि पृथ्वीगता ६ ॥ ७ इति श्रीगीतगोविंदे महाकाव्ये जयदेवकृतौ मानिनीवर्णने चतुरचतुर्भुजो नाम दशमस्सर्गः १०
सुचिरमनुनयेन प्रीणयित्वा मृगाक्षीं गतवति कृतवेशे केशवे कुंजशय्यां रचितरुचिरभूषां दृष्टिमोषे प्रदोषे स्फुरति निरवसादां

तन्न्त्यां तु चित्रलेखा द्वयं रचितमित्याश्चर्यमितिभावः युवतीनां समूहो यौवतं भिक्षादिभ्योऽण् ६ इति गीतगोविंद टीकायां दशमः सर्गः १०
सुचिरेति कापिसखी राधां जगादोवाच क्वसतिप्रदोषे स्फुरति सति कीदृशे दृष्टिमोषे दृशौ विष्णु ज्ञानि चोरयति स्वविषयग्रहणासमर्थं करोति तादृशांध
कारइत्यर्थः पुनःक्वसति मृगाक्षीं हरिणनयनां सुरुचिरं बहुकालं व्याप्यानुनयेन प्रीणयित्वा प्रसादयित्वा कुंजशय्यां लतावेष्टितकुटीराभ्यं
तरस्थं गतवति गते सति कीदृशे केशवे कृतवेशे कृतालंकरणे कीदृशीं राधां रचिता रुचिरा मनोहरा भूषालंकृतिर्यया ताम् पुनःकीदृशीं निरव

सांद्रांकिंनूनोऽवसादः कोऽपि श्यामानाग सक्तं सानुभावं यस्याः कां
नवेक्षिते कथयति १ राम

विराचतेति हेमुग्धेराधिकेमधुमथनंकृष्णमनुसर कीदृशं अनुगतंलाम्राश्रितं अनुगतत्वमे ४ाह विरचितचाटुवचनस्य रचनासंदर्भोयेनताद्दशं पुनः कीदृशं तवरेचरणैरचितः प्राणिपातः प्रणामोयेनताद्दशं तद्धिर्हिसंप्राविकुत्रास्तीसतत्राह संप्रस धुनामंजुलोमनोहरोयोवंजुलोवेतस्तस्यसीमनिपर्यंतेयत्केलिशयनंक्रीडाशय्यातानुलक्ष्मीकृत्ययाहंगतं लीनतत्रस्थःपत्नी क्षतद्दत्यर्थः १ तां प्रोत्साहयंतीसखीत्राह घनेति हेराधिकेउपेहिकृष्णमुपगच्छ कथंयथास्यान्मुखरितः सशब्दः कृतोमणिमंजी

वसंरागेण यतिताले विरचितचाटुवचनरचनंचरणेरचितप्रणिपातं संप्रतिमंजुलवंजुलसीमनिकेलिशय नमनुयातं १ मुग्धेमधुमथनमनुगतमनुसरराधिके ध्रुपदं १ घनजघनस्तनभारभरेदरमंथरचरणवि हारम् मुखरितमणिमंजीरमुपेहिविधेहिमरालनिकारम् २ श्रीरामकृष्णायनमः

रोमणिघटितोमंजीरोनूपुरोयत्रगमनेएवंयथास्यात्पुनःकथंयथास्यात् धनस्तनयोर्भारस्यभरोऽतिशयोयस्यास्तादृशिमरालानांहंसानांखकी नितंबोपरिस्थितेन मंथरस्वरणविहारःपदविन्यासोयत्रेवंय यास्यात् तत्रहेतुंतरगर्भविशेषणमाह घनयोर्निबिडयोर्जघनस्तनयोर्भारस्यभरोऽतिशयोयस्यास्तादृशिमरालानांहंसानांखकी यमंथरगमनेनमुखरमंजीरादिशब्दितचनिकारंतिरस्कारंविधेहिकुरु मरालोराजहंसंस्यान्मरालोहंसमात्रेघनेधरणेः निकारःस्यात्

गीतगोविन्दटीकायां ४ श्रीरामचन्द्रः

श्रीगीतगो॰टी॰
५२

कोशप

श्रृणिवति हेराधेनरुणिजनानांमोहनंमोहजनकंमधुरिपोः कृष्णस्यरावंशब्दंशृणु कीदृशंरमणीयतरंमतिशयेनरमणीयं पिकनिकुरंबेकोकिलसमूहेकुसुमान्येवशरासनंधनुर्यस्यतादृशः कामस्तस्यशासनंआज्ञावदतुंशीलंयस्यतादृशेकामशाकारिणीसातिभावहृत्तेसुरागंभजाश्रये वंदिनःस्तुतिपाठकाः ३ अनिलेति हेकरभोरु करभःकनिष्ठानोमणिवंधपर्यंतंकरस्यवहिर्भागःतद्वन्मनोज्ञौऊरूयस्याःसा तादृशिगतिंगमनंप्रतिविलंबंकालक्षेपंमुंच अनिलेनवायुनातरलश्चंचलोयःकिशलयनिकरोनवपल्लवसमूहस्तेन करेणलतानिकुरुंबंलतासमूहंरमणंप्रेरणमिवकरोति। किशलयकंपच्छलेनासमंजसमसहमानोलतासमूहोपितांप्रेरयतीतिभावः

श्रृणुरमणीयतरंरमणीजनमोहनमधुरिपुरावं कुसुमशरासनशासनवंदिनिपिकनिकरेभजभावं ३ अनिलतर
लकिशलयनिकरेणकरेणलतानिकुरुंबं प्रेरणमिवकरभोरुकरोतिगतिंप्रतिमुंचविलंबं ४ स्फुरितमनंगतरंग
वशादिवसूचितहरिपरिरंभम् ५ स्फुरमनोहरहारविमलजलधारममुंकुचकुंभं ५ श्रीरामचंद्रायनमः

नदुक्तंशकुनशास्त्रे वामेमधुरंवाक्यंक्षीरवृक्षःपश्चाच्चतोऽग्रतः अनुकूलोवहन्वायुःप्रयाणेशुभसूचकः ९ समूहोनिकुरुंब
मस्त्रियामिसमरः ४ स्फुरितमिति अमुंकुचकुंभंस्तनकलशंपृच्छप्रश्नंकुरु कीदृशंस्फुरितंसकंपं कस्मादिव अनंगतरंगवशा
दिव अनंगस्यकामस्यतरंगउर्मिस्तद्वशादिव कीदृशंकुचकुंभं मनोहरोयोहारःसएवविमलजलधारायत्रतादृशं पुनःकीदृशं
सूचितोहरेःकृष्णस्यपरीरंभआलिंगनंयेनतादृशम् ५

राम
५२

ननु सखीजने षु पश्यत्सु कथं मया गंतव्यमित्यत आह अधिगतमिति इदं नववपुः अखिलसखीभिरतिशयेन रात्रिरणाय सुरतप्रसंग सज्जं कृतालंकरणासंबोधिगतं ज्ञातं तथा च सखीभिरिदं त्वमेवाधुना किं विलंबेनेति भावः अतो हे चंडि कोपनेरसित शब्दायमान क्वणितरसनावलिः क्षुद्रघंटिकावल्येवडिंडिमो वाद्यविशेषो यत्र एवं देवमभिसर कुरु स्मरसंकेतनभूमिमुपेहि पुनः कथंभूतायास्त्वत्सरसः शृंगाररससहितं लज्जासहितं च यथा स्यादेवं ६ स्मरेति करेण सखीमवलंब्य सलीलं लीलासहितं यथा स्यादेवं चलगच्छ कीदृशेन करेण स्मरस्य कामस्य ये शराः नखास्तु भग्नसुंदरा नखा यस्मिन्तादृशेन अथ वलयक्वणितैः कंकणशब्दैः हरिमपि निजगतिशीलं स्वकीयगमनस्वरूपमवबोधय ज्ञापय ७ श्रीजयदेवेति इदं श्रीजयदेवेन भणितं हरिविनिहितमनसां हरौ विनिवेशितमनसां ये तेषां अभिरामं नवरत्नकंठतटीमधितिष्ठतु कंठदेशे वसत्वित्यर्थः कीदृशं अधरीकृतः स्वगुणैर्हीनः कृतो हारो येन तादृशं पुनः कीदृशं उदासिताः स्वगुणैः तिरस्कृता रामा येन तादृशं कंठतटीमित्यत्र शीङ्स्थासां आधारः कर्मसंज्ञः स्यादिति सूत्रेण द्वितीया ८ श्रीरामचंद्रायनमः

अधिगतमखिलसखीभिरिदं तव वपुरपि रतिरणसज्जं चंडि रसितरसनारवडिंडिममभिसर सरसमलज्जं ६ स्मरशरसुभगनखेन सखीमवलंब्य करेण सलीलं चल वलयक्वणितैरवबोधय हरिमपि निजगतिशीलं ७ श्रीजयदेवभणितमधरीकृतहारमुदासितरामं हरिविनिहितमनसामधितिष्ठतु कंठतटीमविरामं ८

श्रीगीतगो॰टी॰
५३

इदानीं हरेरुत्कंठाधिक्यमाह सेति हे सखि सा राधा आगत्य मां दृष्ट्वा दुःखिष्यते दृष्ट्वापि मां स्मरकथां वक्ष्यति कथयिष्यति स्मरकथाभि
रुक्तापि सा अत्यागावयवं मामालिंगति आलिंगनं करोति आलिंगनैः प्रीतिं यास्यति प्रीतियुक्तापि मया सह रंस्यते केलिं करिष्यति इति चिंता
कुलस्सन् सकंपः स्थिरतमः पुंजे स्थिरांधकारसमूहे निकुंजे तां पश्यति ध्यानेनानुहृष्ट्वा किमियं परुषं वदिष्यति मधुरं वदेत् प्रियासा ध्यसे
न वेपते कंपते पुलकसंगमनि ध्यानेनैव तदालिंगनं पारिकल्प्य सा ध्यसेन रोमांचयुक्तो भवतीत्यर्थः पश्चाद्ध्यानेनैव तत्सुरतकेलिं परिक
ल्प्यानंदति आनंदयुक्तो भवतीत्यर्थः ततो ध्यानेनैव सुरतसुखं परिकल्प्यास्विद्यति प्रस्वेदयुक्तो भवति पश्चात्केलिं कृतो स्यायगंतुमहति ९
यां तत्सुमूर्छति पश्चान्नाविधेदेतां मदृष्ट्वा मूर्छामाप्नोति १ अक्ष्णोरिति अभिसारसाहसकृतामभिसाररूपसाहसकर्वी अभिसारसाह
साशा दृष्ट्वा निवक्ष्यति स्मरकथा प्रसंगमालिंगति प्रीतिं यास्यामि रंस्यते सखि समागसोति चिंताकुलः स तां पश्यति वेपते पुलकयत्यानंदति
स्विद्यति मसूर्छति मूर्छति स्थिरतमः पुंजे निकुंजे प्रियः १ अक्ष्णोर्निक्षिपदंजनं श्रवणयोस्तापिच्छगुच्छावलीं मूर्ध्नि श्यामसरोजदाम कु
चयोः कस्तूरिकापत्रकं धूर्त्तानामभिसारसाहसकृतां विष्वङ्निकुंजे सखि ध्वांतं नीलनिचोलचारु सुदृशां प्रत्यंगमालिंगति २
सकृतनस्तासां मतएव धूर्त्तानां शगाद्युदृशांनापिकानां ध्वांतं तमो निकुंजे विषवस्सर्वतः प्रत्यंगं प्रत्यवयवमालिंगति आश्लिष्यति तदेवाविशे
षयेन्नालोराह किंकुर्वन्तमः अक्ष्णोर्नयनयोरंजनं कज्जलं निःक्षिपत् अर्पयत् श्रवणयोः कर्णयोः तापिच्छगुच्छावलीं तापिच्छस्य तमा
लस्य गुच्छावली स्तवकपरंपरां निःक्षिपत् मूर्ध्नि मस्तके श्यामसरोजदाम नीलकमलमालां निःक्षिपत् कुचयोः स्तनयोः कस्तूरिका
पत्रकं मृगमदपत्ररचनां निःक्षिपत् कीदृशं ध्वांतं नीलनिचोलचारु नीलनिचोलवत् श्यामकंचुकवच्चारु मनोहरं तथा च तत्राभिसा
रयोग्याभरणानि तम एवार्पयिष्यतीति किमलंकरणेनाविलंबेनेति भावः कालस्कंधस्तमालः स्यात्तापिच्छ इत्यमरः स्यादुच्छस्तवके कं

ब्रह्मभट्टकृतगीतगोविंदटीका ८

राम
५३

काश्मीरेति काश्मीरवत्कुंकुमवद्गौरं वपुः शरीरं यासां ताः दृशानामभिसारपराणां नायिकानां मभितउभयतो मणिमंजरीभिर्मणिपरंपराभिराबद्धरेखं भावद्धारेखा येन ता दृशमेतत्तमालदलनीलतमं तमालदलवन्नीलपल्लवदतिशयेन नीलं तमिस्रमंधकारं तत्प्रेम हेमनिकषोपलतां तासामभिसारिकाणां यत्प्रेम तदेव हेमसुवर्णं तस्य निकषोपलतां निकषपाषाणतां तनोति विस्तारयति पाषाणप्रस्तरग्रावोपलाश्मानः शिलादृषदौ इत्यमरः २ हारावलीति अथानंतरं सखी दूती राधां प्रति निजगाद वक्ष्यमाणमुवाच कीदृशीं राधां निकुंजनिलयस्य निकुंजएव निलयो निभृतगृहं तस्य द्वारे

काश्मीरगौरवपुषामभिसारिकाणामाबद्धरेखमभितो मणिमंजरीभिः एतत्तमालदलनीलतमं तमिस्रं तत्प्रेमहेमनिकषोपलतां तनोति २ हारावलीतरलकांचनकांचिदाममंजीरकंकणमणिद्युतिदीपितस्य द्वारे निकुंजनिलयस्य हरिं निरीक्ष्य व्रीडावतीमथ सखी निजगा[illegible]द राधां ४ वरीरागेणगीयते प्रतिमठताले मंजुतरकुंजतलकेलिसदने प्रविश राधे माध[illegible]वसमीपमिह विलसकुचकलशतरलहारे १ रतिरभसहासितवदने

ध्रु २

रे हरिं निरीक्ष्य दृष्ट्वा व्रीडावतीं लज्जावतीं एकस्मै निःस्पृहत्वाणिवचांसि मयोक्तानि संप्रति कथं तत्समक्षं यामीति लज्जायुक्तामिति भावः कीदृशस्य निकुंजनिलयस्य हारावल्यो हारपंक्तयस्तरलो हारमध्यगो मणिः कांचनकांचिदाम सुवर्णघटितमेखलादाम मंजीरो नूपुरः कंकणं करभूषणमेतेषु ये मणयस्तेषां द्युतिभिर्दीपितस्य ४ मंजुतरेति हे राधे माधवसमीपमिह प्रांतिकदेशं प्रविश हे मंजुतरकुंजतलकेलिसदने मंजुतरं यत्कुंजतलं निकुंजाभ्यंतरदेशस्तत्र केलिसदनं लीलागृहं तत्र विलसविलासं कुरु तं कीदृशि रतिरभसेन सुरतोत्साहेन तरले चंचले विंगे हारस्य ध्यमणावपीति विभ्रमः १

सप्

कीदृशे केलिसदने नवं नूतनं मन्मथचलसक्षोभायमानं यद्दृशो कदलमशोकपल्लवं तच्छयनं शय्या तदेव सारं [illegible] रोमहाधनं [illegible] नादृशे त्वं कीदृशि कुचकलशे लेयो स्तनकलशयो तरल श्चंचलो हारो यस्यास्तादृशि २ कुसुमेति हेराधे इह कुसुमचयेन पुष्पसमूहेन रचितं विरचितं मन्मथस्यापि अनुपहतं नायिकान्तरेणानुपभुक्तं यद्वा संगेहं लीलागृहं तत्र विलस यद्वा कुसुमचयेन रचितमपि त्वं कुसुमेनानिर्मितं शुचिवासगेहं यस्यास्तादृशि इतिराधे इत्यस्यैव विशेषणं पुनः कीदृशि त्वं कुसुमवत्सुकुमारः कोमलो देहो यस्यास्तादृशि यद्वा इह माधवे विलस कीदृशि

नवलसदशोकदलशयनसारे प्रविशराधेमाधवमिहविलसकुचकलशतरलहारे २ कुसुमचयरचितशुचिवासगेहे प्रविशराधेमाधवसमीपमिहविल[illegible]सकुसुमसुकुमारदेहे ३ चलमलयवनपवनसुरभिशीते प्रविशराधेमाधवसमीपमिहविलसरसवलितललितगीते ४

दृशे माधवे कुसुमचयेन रचितं शुचिवासगेहं येन तादृशे पुनः कीदृशे माधवे कुसुमवत्सुकुमारो देहो यस्य तादृशे शुचिः शुद्धे नुपहते इति विग्रहः ३ चलेति हेराधे माधवसमीपं चल व्रज इह केलिसदने प्रविश विलस च कीदृशे केलिसदने मलयसंबंधी यः पवनो वायु स्तेन सुरभौ शीतले वा त्वं कीदृशि रतिवलितललितगीते रतौ वलितं संभ्रमं ललितं मनोहरं लालित्यं हावविशेषो गीतं यस्यास्तादृशि क्वचिद्रसवलितेति पाठः तल्लितलक्षणं तु नानाविधमनोहार्यं स्वभावजं मनोहरं शृंगारचेष्टितं स्त्रीणां ललितं संप्रचक्षते १ ४

वितनेति हे राधे माधवसमीपं प्रविश इह केलिसदने चिरं विलस च कीदृशे केलिसदने वितते विस्तीर्णैर्बहुभिर्वल्लीनां लतानां नवैर्नूतनैः पल्लवैर्घने सां
द्रे कीदृशि अलसपीनजघने अलसेन मन्थरे पीने मांसले जघने यस्यास्तादृशि ५ मधुमुदितेति कीदृशे केलिसदने मधुना पुष्परसेन मुदित
न्यानन्दितानि यानि मधुपकुलानि भ्रमरसमूहास्तैः कलितो विहितो रावः शब्दो यत्र त्वं कीदृशि मदनरसरभसभावे मदनस्य कामस्य यो रसः शृंगार
स्तस्य पल्लवयो रसभ उत्साहस्तेनोपलक्षितो भावो यस्यास्तादृशि इस्पर्शः यद्यपि मधुपैर्नैव मधुपानकर्तृत्वं धातयापि तदानीं मधुपानप्राप्तत्वेन मधुमुदितत्वमु
पात्तं ६ मधुरेति कीदृशे केलिसदने मधुरतर अतिशयेन मधुरो यः पिकानां निकरः समूहस्तस्य निनदः शब्दस्तेन मुखरे वाचाले कीदृशि त्वं दशनरुचि

विततबहुवल्लिनवपल्लवघने प्रविश राधे माधवसमीपमिह विलस चिरमलसपीनजघने ५ मधुमुदितमधुपकुलक
लितरावे प्रविश राधे माधवसमीपमिह विलस मदनरसरभसभावे ६ मधुरतरपिकनिकरनिनदमुखरे प्रविश राधे मा
धवसमीपमिह विलस दशनरुचिरुचिरशिखरे ७ विहितपद्मावतीसुखसमाजे कुरु मुरारे मंगलशतानि भणति जयदेवकविराजराजे ८

रुचिः कान्तिरेव रुचिरं शिखरं माणिक्यविशेषो यस्यास्तादृशि यद्वा दशनरुचिरुचिरं शिखरं माणिक्यविशेषो यस्यास्तादृशि यद्वा हे राधे विलस
कीदृशे माधवे दशनरुचिरुचिरशिखरे दशनरुचिः शुभ्रा दीप्तिः व्याख्याने प्रसिद्धस्य शिखरस्योपमेयत्वेनोपमानतया विपर्यासोपमा बोध्या पद्मावती
जानें माणिक्यशिखरं विद्रुमनिचयः ७ विहितेति हे मुरारे जयदेवकविराजराजे जयदेव एव कवीनां राजराजः सार्वभौमः तत्र मंगलशतानि कल्याण
शतानि कुरु कीदृशे तव यश आभरणानि वदति पुनः कीदृशे विहितः पद्मावत्याः सुखसमाजः सुखसमूहो येन तादृशे राजराजः कुबेरोऽपि सार्वभौमो

कृष्णस्योत्संगमाह त्वामिति अयं कृष्णस्त्वां चित्तेन मनसा वहन् अतिश्रांतो तिशयेन श्रमयुक्तो जातः कंदर्पेण कामेन च भृशमतिशयेन तापितः संतापितः अतिसूक्ष्मे चित्ते पीनस्तनजघनयुतां त्वां धारणेन श्रमोयुक्त एव अन्योपि यो गुरुतरभारोद्वहनं करोति तस्याप्यतिश्रमो भवतीति भावः अतस्त्वत्सुधया अमृतेन संबाधं संकटं बिंबाधरं बिंबफलसदृशमोष्ठं पातुमिच्छति तस्मादेतोः अस्य कृष्णस्यांकं क्रोडं क्षणमलंकुरु भूषयन् त्वयमपि अतस्त्वत्सुधया अमृतेन संबाधं संकटं बिंबाधरं बिंबफलसदृशमोष्ठं पातुमिच्छति तस्मादेतोः अस्य कृष्णस्यांकं क्रोडं क्षणमलंकुरु भूषयन् त्वदीय पदांभोजं लक्ष्मोरणाविंदयेन स्फुरदपराधोऽतस्त्वदंकारोहणे विमेमी त्युतस्त्वा ह इह कुछकेकृतः कस्माद्धेतोः संभ्रमोयं कीदृशे कृष्णे उपसेवितं त्वदीय पदांभोजं लक्ष्मोरणारविंदयेन

त्वांचित्तेनचिरंवहन्नयमतिश्रांतोभृशंतापितः कंदर्पेणचपातुमिच्छतिसुधासंबाधबिंबाधरम् अस्यांकंतदलं
कुरुक्षणमिहभ्रूक्षेपलक्ष्मीलवक्रीतेदासइवोपसेवितपदांभोजेकुतःसंभ्रमः १ साससाध्वससानंदंगो
विंदेलोललोचने सिंजानामंजुमंजीरंप्रविवेशनिकेतनं २

तादृशे अनएवदासे सेवकजने तत्र हेतुगर्भविशेषणमाह भ्रूक्षेपस्य भ्रूचालनस्य या लक्ष्मीः संपत्तस्याः योलवो लेशस्तेन क्रीते संकटेनापि सं भ्रमः अवलेशकनाविमिव १ सेति सा राधा निकेतनं लीलागृहं प्रविवेश किंकुर्वती मंजुमनोहरो मंजीरो नूपुरस्तं सिंजाना शब्दं कुर्वती कं यं तथा स्यात् साध्वससाहितं सानंदमानंदसहितं च यथा स्यात् [illegible]
[illegible] दिस्यर्थः कीदृशी सा गोविंदे लोले साध्वसेन चंचले लोचने यस्याः सा २ रामायनमः

राधेन ॥ सा राधा हरिं हर्षं ददर्श कीदृशं करसंस्कोपुरव्यः श्रृंगारसर्वस्वोरसो यस्य तं ॥ पुनः कीदृशं ॥ चिरं बहुकालव्याप्य अभिलषितो विलासः केलि येन तं ॥ पुनः कीदृशं ॥ गुरुर्महान्योहर्षः आनंदस्तस्य वशंवदनस्य अयं वदनं यस्य तं ॥ पुनः कीदृशं ॥ अनंगविकासं कामदृशं कुचिदनंगविकाशश्चिपावः ॥ तदानंगस्य कामस्य विकाशः स्फुरति यत्र तं ॥ पुनः कीदृशं राधायाय हृदनं तस्य विलोकनेन वीक्षणेन विकाशितः प्रकटिताः विविधानानापि धाविकाराज्ञ्मा ... करा वम शौदरू ... एव विभंगा ... तं कमिव ॥ जलनिधिमिव ॥ कीदृशं जलनिधिं ॥ विधुमंडलस्य चंद्रमंडल स्य दर्शने नतरलितास्तुंगा ... तरंगा उत्पर्ग यो यस्य तादृशं ॥ भंगस्तरंगेर ... विपर्यये इति विश्वः ॥ ॥१॥ ॥ विविधविकार

वरारीरागे रूपकताले राधावदनविलोकनविकशितविविधविकारविभंगं जलनिधिमिव विधुमंडलदर्शनतरलिततुंगतरंगं १ हरिमेकरसं चिरमभिलषितविलासं सा ददर्श गुरुहर्षवशंवदवदनमनंगविकासं १ ध्रुपद्म्. हारममलतरतारमुरसिदधतं परिरभ्य विदूरं स्फुटतरफेनकदम्बकरंबितमिव यमुनाजलपूरं २ श्यामलमृदुलकलेवरमंडलमधिगतगौरदुकूलं नीलनलिनमिव पीतपरागपटलभरवलयितमूलं ३

... ॥ हारमिति ॥ कीदृशं ... मतिशयेन परिरभ्यालिंग्य उरसि वक्षसि हारं दधतं विभ्राणं ॥ कीदृशं अतिशयेनामलो निर्मलस्तारः शुद्धमौ ... कमिव ॥ स्फुटतरः प्रकटतरो यः फेनकदंबः फेनसमूहस्तेन करंबितं मिश्रितं यमुनाजलपूरमिव कालिंदीप्रवाहमिव ॥ मिश्रितं ... कीदृशं ॥ ... नाशमुक्ता ... पूरो जलप्रवाहः स्यादिति च ॥ ॥२॥ ॥ श्यामलेति ॥ पुनः कीदृशं कलेवरं श्यामलं ... मृदुलं कोमलं ... स्वतादृशं कलेवरं ... वपुः संहननमत्सकरः ॥ ३ ॥

श्रीगीतगो॰टी॰
५६

तरलेति ॥ पुनः कीदृशं तरलो यो दृगंचलः कटाक्षस्तस्य चलनेन मनोहरं सुंदरं यद्वदनं तेन जनितः [illegible] रागो येन [illegible] सुरतेच्छा येन तादृशं ॥ किमिव शरदि शरत्काले स्फुटकमलोदरे विकसितपद्मगर्भे खेलितं क्रीडितं खंजनयुगं खंजरीटयुगं यस्मिन् तादृशं तडागमिव ॥ खंजरीटस्तु खंजनः समः ॥ तडागस्तु जलाधारे [illegible] ॥ ४ ॥ वदनेति ॥ पुनः कीदृशं वदनकमलस्य [illegible] मिलितो यो मिहिरः सूर्यस्तेन समे ये कुंडले तेन [illegible] शोभा [illegible] तिर्यस्य तं ॥ पुनः कीदृशं ॥ स्मितस्य मंदहासस्य या रुचिः कांतिः [illegible]

तरलदृगंचलचलनमनोहरवदनजनितरतिरागं स्फुटकमलोदरखेलितखंजनयुगमिव शरदि तडागं ४ वद
नकमलपरिशीलनमिलितमिहिरसमकुंडलशोभं स्मितरुचिरुचिरसमुल्लसिताधरपल्लवकृतरतिलोभं
शशिकिरणच्छुरितोदरजलधरसुंदरसकुसुमकेशं तिमिरोदितविधुमंडलनिर्मलमलयजतिलकनिवेशं ६

[illegible] अधरपल्लवो [illegible] रति [illegible] लोभः [illegible] छायेन [illegible] ॥ शशीति ॥ पुनः कीदृशं शशिकिरणैः [illegible] छुरितं [illegible] जलधरेण [illegible] सुंदराः [illegible] कुसुमैः [illegible] ॥ पुनः कीदृशं तिमिरे [illegible] उदितं [illegible] विधुमंडलं [illegible] निर्मलं [illegible]

राम
५६

विपुलेति पुनः कीदृशं विपुलोयः पुलकभरो रोमांचातिशयस्तेन दंतुरितं व्याप्तं पुनः कीदृशं रतिकेलिकलाभिः भुवनादावशेषचातुरीभि
रधीरं चपलं पुनः कीदृशं मणिगणानां मणिसमूहानां किरणसमूहेन समुज्ज्वलानि यानि विभूषणांगदमंजरादीनि तैः सुभगं शरीरं यस्य तं मितं
ल्वनंतपाव्याप्तं दंतुरं कंपाते वुधीरान धराणः ७ श्रीजयदेवेति हे जनाः हरिं प्रणमत किंकृत्वा सुचिरं बहुकालं व्याप्य हृदि संनिधाय

विपुलपुलकभरदंतुरितं रतिकेलिकलाभिरधीरम् मणिगणकिरणसमूहसमुज्ज्वलभूषणसुभगशरीरम् ।

श्रीजयदेवभणितविभवाद्विगुणीकृतभूषणभारम् प्रणमत हृदि विनिधाय हरिं सुचिरं सुकृतोदयसारम् ८

कीदृशं सुकृतोदयस्य पुण्योदयस्य सारं सारभूतं यद्वा सुकृतोदयस्य साधनं यस्य तं पुनः कीदृशं श्रीजयदेवस्य भणिताद्
भवे वाग्विभवाद् द्विगुणीकृतं भूषणभारो अलंकरणसमूहो येन तं ८ श्रीरामचंद्रगोविंदगोपालश्रीकृष्णगोपीजनवल्लभाय नमः

श्रीगीतगो० टी०

८७

अतिदूरं

भजं सा इमं तस्मिन्काले तल्पांतं शय्यैकदेशं भजं सा सा अयं सा मृगदृशी हरिणनयना या लज्जापि सलज्जेव सव्रीडेव भूत्वा अतिशयेन दूरं व्यगमत् विगता हसति अवाहिताली परिजने अवहितः कृतावधानो यः आलीयपरिजनः सखीपरिजनस्तस्मिन् कृतकपटककंडू तिय यास्याः कृताकपटेन व्याजेन कंडूतिः कर्णादिकंडूयनं यत्र एवं यथा स्यात् तथा वाह्यनि सति कुंजाद्बाह्यं गते सति पुनः कथंयं

भजं सा तल्पांतं कृतकपटकंडूतिविहितास्मितं याते गेहाद्बहिरवहिताली परिजने प्रियास्यं पश्यं सा: स्मरस रसमाकूतसुभगं सलज्जा लज्जापि व्यगमदतिदूरं मृगदृशः १ इति श्रीगीतगोविंदे जयदेवकृतावेकादशः सर्गः ११

थास्यात् विहितास्मितं विहिते व्यास्यं यथा स्यात् कीदृश्यास्तस्याः प्रियास्यं प्रियस्य कृष्णस्य मुखं पश्यं सा: कीदृशं मुखं स्मर सरसं स्मरेण कामेन सरसं शृंगाररससहितं पुनः कीदृशं आकूतसुभगं आकूतेन तत्तन्मनोरथेन सुभगं मनोहरम् १ इ ति श्रीगीतगोविंदटीकायामेकादशः सर्गः ११ श्रीरामकृष्णायनमः

राम

८७

गी ५

सखी ८ ... ति

गायतीति हरिः प्रियां राधां सखी वा वक्ति निशावीथीं हे सखि तं हे गतवति कीदृशीं मन्दत्रपाभरनिर्भरस्मरव
शाकूतमस्फीतस्मितस्नपिताधराम् मंदः स्फुरोऽस्य त्रपाभरो लज्जाभरस्तेन निर्भरो यः स्मरः कामस्त
स्य वशात् आकूतो अभिप्रायस्तेन स्फीतं प्रवृद्धं यत्स्मितं तेन स्नपितौ व्याप्तौ अधरौ यस्यास्ताम् पुनः कीदृशं सर
समरे स्मरसोऽनुरागस्तस्मात् हितं मनो यस्यास्ताम् किं कृत्वा नवपल्लवशयने नवकिसलयपुष्पमयशयने नीये

गतवति सखीवृन्दे मन्दत्रपाभरनिर्भरस्मरवशाकूतस्फीतस्मितस्नपिताधराम् सरसमनसं दृष्ट्वा
मुहुर्नवपल्लवशयने निक्षिप्ताक्षीमुवाच हरिः प्रियाम् १ विभासरागे श्रीरामचंद्र

मु ... ता २ मू

निक्षिप्ताक्षीं निहितनयनाम् विलोक्य दृष्ट्वा अत्र राधया विलोकने भोगेच्छा सूच्यते १ किसलयेति हे राधे
त्वरितमधुना अनुगतं नारायणमनुसर हे कामिनि किसलयशयनतले कुरु ... निवेशं ...
... [illegible] ... नवपल्लव ...

त मू

गीतगो॰टी
५८

पराभवं तव पदपल्लव वैरीशत्रु तस्मात् स्पराभवं पराजयम् अनुभवतु १ अहं करकमलेन निजकरास्तुजेन गोप
चरणाङ्करोमि अर्थात् करकमलेन तव चरणयोः संवाहनादि रूपां सेवां करोमि कृपमित्याह त्वं विदूरमति
येन दूरमागमितासि आनीतासि आर्था अस्मात् पादपद्मरागमनजे अनुगते श्रमं अपनयामीति भावः रायनो पू

शा य
किसलयशयनतले कुरु कामिनि चरणनलिनविनिवेशं तव पदपल्लववैरिपराभवमिदमनुभवतु सुवेशं १ क्षणमधुना नारायण
णमनुगतमनुसर राधिके ध्रुवपदम् करकमलेन करोमि चरणमहमागमितासि विदूरम् क्षण [illegible] उपकुरु शाय
नोपरि मामिव नूपुरमनुगतिशूरम् २ श्रीरामाय नमः

शय्याया उपरि नूपुरमुपकुरु सकीदृशं नूपुरं अनुगतेन वानुशब्देन रसोत्करं कमिव मामिव यथा नवाउ
सरं तास्पर्शसंभाषालिङ्गनादिना उपकरोति तथा नूपुरमप्युपकरोत्विस्यर्थः २ श्रीरामचंद्राय नमः

राम
५८

२३

वदनेनेति हे प्रिये अनुकूलं सूचितं वचनं स्वयं कीदृशं वदनमेव सुधानिःस्यन्दस्तस्मात् गलितं च्युतं । किमिव । अमृतमिव अन्तस्तत्स्मरणाय वाक्यं ॥ अथवा सुरसिदं दृष्टये दुकूलं पट्टवस्त्रमपनया मि दूरी करोमि । कीदृशं पयोधरयोरेव धकम् । निरोधापकं किमिव विरहमिव । यथा त्वं विरहोऽस्माभिर्यापनीयस्तथा दुकूलमपनयामीत्यर्थः ॥ विरहपक्षे पयोधररोधकम् स्तनाश्लेषप्रतिरोधकम् ॥ ३ ॥ प्रियेति हे राधे मदुरसि स्तनद्वन्द्वं सिकुच कलशं ॥ ४ ॥

वदन ॥ ३ ॥ शंविमि

सुधानिधिगलितममृतमिव रचय वचनमनुकूलम् विरहमिवापनयामि पयोधररोधकमुरसिजकूलम् ॥ प्रियपरिरंभणरभसवलितमिव पुलकितमतिदुरापम् ॥ मदुरसि कुचकलशं

॥ ३ ॥ विनिवेशय शोषय मनसिजतापम् ॥ ८ ॥

विशाय

अर्पय

कीदृशं अतिदुरापं अतिदुर्लभम् ॥ पुनः कीदृशं पुलकितं रोमाञ्चितं तत्र हेतुमुत्प्रेक्षयति । प्रियपरिरंभणरभसवलितमिव ॥ प्रियस्य परिरंभणे आलिंगने यो रभस उत्साहस्तेन वलितमिव युक्तमिव ॥ यस्मात् प्रियाहर्षयुक्तो भवति तस्य रोमाञ्चो भवत्येवेति ध्वनितम् तेनालिंगनेन मनसिजतापं कामज्वरसंतापं शोषय नाशय ॥ ८ ॥

श्रीरामचंद्राय नमः ॥ ४ ॥

118

अधरेति हे भामिनि अधरस्य सुधारसम् अधरसंबंध्यमृतरसमुपनय चित्तदासं मा ईदृशं अनुगतं जीवय
कीदृशं मृतमिव अमृत अमृतनपानेन जीवती ति ध्वनिः हेतुमाह । त्वयि विनिहितमनसम् त्व
य्यर्पितचित्तम् पुनः किदृशं विरहानले नात्वा ह्विरहरूपेणाग्निना दग्धं वपुर्यस्य तं । अतएव अवि
लासम् विलासरहितं । हे शशिमुखि चन्द्रवदने मणिरसनागुणं मणिकिंकिणीकां चीदाम मुखरय स

अधरसुधा
रसमुपनय भामिनि जीवय मृ
तमिव दासम् ।। त्वयि विनिहितमनसं विरहानलदग्धवपु
षमविलासम् ।। शशिमुखि मुखरय मणिरसनागुणमनुगुणकण्ठनिनादम् ।। श्रुतियुग
लेपिकरुतविकले मम शमय चिरादवसादम् ।। ६ ।।

शं कुरु कीदृशं रसनागुणं अनुगुणः सदृशः कण्ठनिनादः कण्ठध्वनिर्यस्य तं ईदृशं । स्वगुणानुकारि
कंठशब्दं कुर्वित्यर्थः ।। अनेन शब्देन मम श्रुतियुगले श्रोत्रयुग्मे विरहसादं चिरकालीनमुपजा
तं शमय नाशय कीदृशेपि कारुतेन शब्देन विकले दुःखिते ।। ६ ।। गोविंदरामगुरुवे नमः ।। १ ।। २ ।।

नामानि निहरोधेमाम वलोकितुं नवनुनपनं मीलनि मुद्रां प्राप्तो ति किसिवलज्जितं मिवमां कीदृशं
आति विफल रुषा गनि निःफलेन रोषेण विफल्ली कृतं विकलतां नीतं अधुनेदानीं नयनं मिलने
नाविरम विलोकाम वानिःफल रोषा दित्यर्थः ननिवेदं दुःखं विसृजन्मन्ज ॥ ७॥ रामचंद्राय नमः॥

नामानि विफल रुषा विकलीकृ नम वक्षमलोकितुं मधुने दमू॥ मिलनिज ज्जितं मिवनयनं
नगविरमा विसृजरति खेदमू॥ श्री जयदेव भणितमिदमनुपदं निगदितमधुरिपु मोदमू॥ जन
यतु रसिकजनेषु मनोरमरतिरससे भावविदमू॥ ८॥ रामचंद्राय नमः॥ श्री रामाय नमः॥१॥

श्री जयदेवेनिदं जयदेव भणितं जयदेवेन कथितं गीतं रसिकजनेषु मनोरमरतिरस भावविनोदं र
तिःसंभोगः रसः शृंगाररसः भावाः संचारिरसा विकारः यत्रं तेषां मनोरमं विनोदं कौतुकं जनयतु कीदृशं
भारतं अनुपदं प्रतिपदं निगदितो मधुरिपोः कृष्णस्य मोदः आनन्दो यत्र तादृशं॥ ८॥

गीतगो·टी
९०

प्रत्यूहइतितयोराधामाधवयोःसलोकोत्तरोलीलाजारंभोललितेनोमनोहरस्त्रारम्भोयस्मिन्नाहूरः
शृंगारक्रीडाविशेषउद्भूतउत्पन्नःप्रियंभावुकोबभूवसरुइत्यन्वयःआहयस्मिन्ललितारंभोनिविडाश्ले
षकृतेपिपुलकांकुरेणरोमांच्चोद्गमेनप्रत्यूहोविघ्नोऽजनि अथवक्रीडाकूतविलोकितेक्रीडास्सुयदा
कूतपूर्वकमाभिप्रायपूर्वकंयद्विलोकितंतत्रनिमेषणेनत्रुस्यंदनेनप्रत्यूहोऽभूत्॥छ॥छ॥

प्रत्यूहः पुलकांकुरेणनिविडाश्लेषेनिमेषेणचक्रीडाकूतविलोकितेधरसुधापानेकथा
नर्मभिः॥ आनन्दाधिगमेनमन्मथकलायुद्धेपियस्मिन्नभूदुद्भूतःसतयोर्बभूवललि
तारंभःप्रियंभावुकः॥१॥

अथचअधरसुधापानेऽधरामृतपानेकर्त्तव्येमयातन्नभिःरह·कथाकौतुकैःप्रत्यूहोऽभूत्
अथचमन्मथकलायुद्धेमन्मथस्यकलायांकर्तव्यायांमन्मथयुद्धेसुरतेचआनंदा
धिगमेनआनन्दप्राप्त्याप्रत्यूहो
ऽभूत्
१

राम
९

मारांकइति मारस्यांके विहारे रतिकेलिसंकुलरणो रतिरेव केलिर्निरवशुम्बनालिङ्गनेन नानाविधा
दिरूपाभिः संकुले व्याप्तिस्य रणारम्भे कामयुद्धारम्भे तया राधया साहसप्रायं साहसबहुलं कान्तज
यायतस्य कान्तस्योपरि किञ्चिदोकान्तरं यत्संभ्रमात्संवेगात्प्रारभि पुरुषायितं मारब्धं तत
स्या राधायाजघनस्य

मारांकरतिकेलिसंकुलरणारम्भे तया साहसप्रायं कान्तजयाय किंचिदुपरि प्रारम्भि यत्सं

भ्रमात्। निःस्पंदा जघनस्थली शिथिलता दोर्वल्लिरुत्कंपितं वक्षो मीलितमक्षि पौरुषरसः स्त्रीणां कुतः सिध्यति॥

ली निःस्पन्दा निश्चला जाता दोर्वल्लिर्भुजलता शिथिलिता स्थली रता वक्षो हृदयमुत्कंपि
तमक्षि मीलितं मुद्रितं। ततः स्त्रीणां पौरुषरसः परकमाभिलाषः कुतः कथं सिध्यति अपितु
न सिध्यतीत्यर्थः। मारोनंगो विषदनंगा इति विश्वः॥ सामोसंवेगसंभ्रमौ विस्मयः॥ १३॥ १२॥

दोर्भ्यां मिलितो दोर्भ्यां बाहुभ्यां समर्थाभ्यां राधया संयमितो बद्धः अथ च तया पयोधरभरेण स्तनभरेणापी-
गीतगोवि- डितः अथ च तया पाणिजैर्नखैराविद्धस्ताडितः अथ च तया दशनैः क्षताधरपुटः क्षतो दष्टोऽधरपुटो य-
६१ स्यैतादृशः कृतः अथ च तया श्रोणीतटेन नितम्बेनाहतः आस्फालितः अथ च तया हस्तेनानमि॥

तटे

दोर्भ्यां संयमितः पयोधरभरेणापीडितः पाणिजैराविद्धो दशनैः क्षताधरपुटः श्रोणीतटेनाहतः हस्ते-
नानमितः कचेऽधरमधुस्यन्देन संमोहितः कान्तः कामपि तृप्तिमाप तदहो कामस्य वामा गतिः॥१॥

राम
६१

तः कचे केशे धृत्वेत्यर्थात् ततोऽधरमधुस्यन्देन संमोहितः एवंविशिष्टोऽपि कान्तः कामप्यनिर्वचनीयां
तृप्तिमाप प्राप्तवान् तस्मादहो आश्चर्यं कामस्य वामा विरुद्धा गतिः पत्येवं बंधनादि क्रियते स प्रीतिं प्रा-
प्नोति॥ अयं तु नादृशोऽपि प्रीतिमापेति कामस्यातिविरुद्धवर्तित्वमिति भावः॥१२॥

तस्याद्यत एभिः कामशरैः पत्युर्दृशोर्लोचनयोः प्रातर्निरवातैर्मतः कीलितं बंधं तदद्भुतमाश्चर्यमभूत् अन्यत्रानिरवातैर्वा रोरन्यत्की
लितमिति साश्चर्यमिसर्पः कैः कामशरैः तस्याः श्यामायाः पाटलेन श्वेतरक्तेन पाणिजेन नखेन क्षतमुरः निद्राकषायेण निद्राक
षायेन कषायेन दृशोर्लोचनेन धौता धरशोणिमानि धौति चुंबनादिना सालितो यो धरस्य शोणिमा लौहित्यमूर्ध्वजाः के

तस्याः पाटलपाणिजां कितमुरो निद्राकषायेदृशो निधौताधरशोणिमा विलुलितास्रस्तस्रजो मूर्द्धजाः कां
चीदामदरश्लथांचलमिति प्रातर्निरवातैर्दृशोरेभिः कामशरैस्तदद्भुतमभूत्पत्युर्मनः कीलितम् ४ राम

शाश्च कीदृशाः विलुलिताः केशग्रहणपूर्वकचुंबनादरमनेनम्लाना अतएव स्रस्तस्रजः स्रस्ताः शिथिलाः स्रजः पुष्पमाला
येषुता दृशाः कांचीदामदरश्लथांचलं कांचीदाम मेखलासूत्रं च दरमीषत् श्लथं शिथिलं अंचलं वस्त्रप्रांतंच ४

गीतगो॰टी॰
६२

अथेति अथानंतरं राधा कांतं कृष्णं [illegible] मंडनवांछया निजगाद कीदृशं कांतं रतिश्रांतमपि रतिखिन्नचित्तमपि कीदृ
शी राधा निर्गत बाधा पीडा यस्याः सा पुनः कीदृशी स्वाधीनभर्तृका तद्वृत्तलक्षणं शृंगारतिलके यस्या रतिगुणाः कृष्टः
पतिः पार्श्वं न मुंचति विचित्रविभ्रमाशक्ता सा स्वाधीनपतिका यथेति १ तदेव गीतेन कथयति कुरु यदित्यादि सा राधाय

अथ कांतं रतिश्रांतमपि मंडनवांछया निजगाद निराबाधा राधा स्वाधीनभर्तृका १ रामकरीरागे
यतिताले कुरु यदुनंदन चंदनशिशिरतरेण करेण पयोधरे मृगमदपत्रकमत्र मनोभवमंगलकल
शसहोदरे निजगाद सा यदुनंदने क्रीडति हृदयानंदने १ ध्रुवपदम् रामायनमः

यदुनंदने निजगाद कीदृशे यदुनंदने क्रीडति रममाणे पुनः कीदृशे हृदयानंदने हृदयानंद [illegible] जनके किं निजगाद सा
हे यदुनंदन कृष्ण अत्र [illegible] मम पयोधरे स्तने करेण मृगमदपत्रकं कस्तूरिकापत्रावलीं कुरु कीदृशेन करेण चंदनशिशिरतरेण
चंदनादपि शीतलेन कीदृशे पयोधरे मनोभवस्य कामस्य यो मंगलकलशो मंगल्यायस्था पितः पूर्णकुंभस्तस्य सहोदरे सदृशे १

राम
६२

अलिकुलेति हे प्रियलोचने नेत्रे त्वदधराभ्यां चुंबनेन तेन लंबितं गलितं यत्कज्जलं तदुज्ज्वलय पुनर्दापय नयनयोः कज्जलं पु नरर्पयेत्यर्थः कीदृशे लोचने रतिनायकस्य कामस्य सायकान्बाणान्मुंचतीति रतिनायकसायकमोचने तत्र स्मि नू कीदृशं कज्जलं अलिकुलस्य भ्रमरसमूहस्य यद्गंजनं तिरस्कारस्तस्य संजनकं उज्ज्वलोदीप्तिं शृंगारावशेषद्युतिकाशिनी

अलिकुलगंजनसंजनकं रतिनायकसायकमोचने त्वदधरचुंबनलंबितकज्जलमुज्ज्वलय प्रियलोचने २

नयनकुरंगतरंगविकाशनिरासकरे श्रुतिमंडले मनसिजपाशविलासधरे शुभवेशनिवेशय कुंडले ३

निविश्य २ नयनकुरंगेति हे शुभवेश शुभशोभनो वेशोऽलंकरणं यस्य तत्संबोधनं मम श्रुतिमंडले कर्णप्रदेशे कुंडले वि निवेशय [illegible] अर्पय कीदृशे श्रुतिमंडले नयने एव कुरंगौ मृगावतिवेगवन्तौ योः कुरंगस्य वेगस्य यो विकाशः प्रसर णं तस्य निरासकरे निरासकारिणि नयनयोर्दैर्घ्यविधानकारिणि अन्यथा कियद्दूरं तयोर्वृद्धिः स्यादित्यर्थः पुनः की

गीतगोरी.
६३

त्वदरे निःमनसंमुखे रुचिरंमनोहरं अलकंचूर्णकुंतलं पारकर्णयः भूषय कीदृशमलकं नर्मजितकं कीदृशो मुखे विमले निर्मले पुनः कीदृशे जितकमले जितं निरस्तं तं निज शोभया कमलं येन तादृशे कीदृशमलकं रुचिरं विराडुपरि मुखस्योपरि हा भ्रमरचयं भ्रमरसमूहं रचयंतं स्वकी या भ्रमर भ्रमं जनयंतमित्यर्थः ४ मृगेति हे कमलानन पश्य मुखवश्यालिकरजनीमे

भ्रमरचयंरचयंतमुपारुचिरंसुचिरंममसंमुखे जितकमलेविमलपारकर्णयनर्मजनकमलकंमुखे ४
मृगमदरसवलितंलालितंकुरुतिलकमलिकरजनीकरे विहितकलंकमलाननविश्रामितश्रमशीकरे ५

रेअ[illegible]लिकं ललाटमेव रजनीकरश्चंद्रस्तस्मिन् ललितं मनोहरं तिलकं कुरु कीदृशं तिलकं मृगमदरसवलितं मृगमदरसे नकस्तूरीरसेन वलितं निर्मितं पुनः कीदृशे विहितकलंककले विहिता कलंकस्य लांछनस्य कला शोभा येन तादृशे कीदृशे अलिकरजनीकरे विश्रामितश्रमशीकरे विश्रामितो विश्रांतं प्रापितो यः श्रमस्तज्जनितः शीकरो उदककणा यत्र तादृशे ललाटे

कलंक १ मलं

मपेति हे मानद मानखंडन मानंदाय कोवा ममतुचिरे सुंदरे चिकुरे केशे कुसुमानि पुष्पाणि कुरु रचयेत्यर्थः कीदृशे
चिकुरे मानसजस्य कामस्य ध्वजचामरतुल्ये पुनः कीदृशे रतिगलितसुरतसमये मुक्तवंधने ललितश्रृंगारचेष्टया युक्ते
पुनः कीदृशे शिखंडस्येव मयूरपिछस्येव डमरआटोपो यस्य आटोप आडंवरमित्यावत् ६ सरसेति हे शुभाशय महोदारा
पुनः कीदृशे जघने
सुंदरे जघने मणिरसना मणियुक्तरसना क्षुद्रघंटिकावसनानि वस्त्राणि आभरणानिवास परिधानं कारय कीदृशे जघने
ममतुचिरे चिकुरे कुरु मानदमानसजध्वजचामरे रतिगलितललिते कुसुमानि शिखंडकडामरे ६ सरसघने जघने
मणिरसनावसनाभरणानि शुभाशयवासय सुंदरे ७ श्रीजयदेववचसि जयदेव
ममशंवरदारणवारणकंदरे ८
हृदयं सदयं कुरु मंडने हरिचरणस्मरणामृत ... कृतकलुषज्वरखंडने ८
स्मरसः कामजनको घनो निविडश्च सश्च कर्मधारयः पुनः कीदृशे संवरदारणः कामः स एव वारणः कुंजरस्तस्य कंदरे वास
स्थाने ७ श्रीजदेवेति हे कृतस्त जमतं मंडने अलंकारभूते शुभदे कल्याणप्रदे श्रीजयदेववचसि गीतं तत्रुपे हृदयं मनः स
दयं सधा सुकृतं मनमे रं कुर्वीत्यर्थः किंदृशे वचसि हरिचरणस्मरणामृतेन कृतं कलिकलुषाभाव ज्वरस्य कलिकृतपाय
कलि १ मलं

गीत·टी·

९६

श्लोक १

रचयेति इतिराधयानिगदितउक्तः प्रीतः संतुष्टः पीतांबरोपि कृष्णोपितथाकरोत् यथातयोक्तंतथाकरोत् यथातयो

क्तंतथाकिं हेकृष्णममकुचयोः स्तनयोःपत्रं चित्रविशेषकंरचय कपोलयोश्चित्रंपत्रावलींकुरुष्व जघनेकांचीं क्षुद्रघंटि

काघटयश्च पर्य्ययास्रजापुष्पमालयाकबरीभरं केशपाशंश्रेचपूजयवंधनं कुर्वीत्यर्थः हस्तेवलयश्रेणींकंकणपंक्तिं

स्थापय पदेचरणयोर्नूपुरौकुरुस्थापयेतिरागिणोकृष्णस्य संक्षेपार्थं कथनेनपुनरुक्तिदोषः १ पर्य्यंकीकृतेति

रचयकुचयोःपत्रंकुरुष्वकपोलयोर्घटयजघनेकांचीमंचस्रजाकबरीभरं कलयवलयश्रेणीपाणौपदेकुरुनूपुराविति निगदितः प्रीतः पीतांबरोपितथाकरोत्

पर्य्यंकीकृतनागनायकफणाश्रेणीमणीनांगणेसंक्रांतप्रतिबिंबसंवलनयाविभ्रद्वपुर्विक्रियां पादांभोरुहधारिवारिधिसुतामक्ष्णांदिदृक्षुःशतैः कायव्यूहमिवाचरन्नुपचितीकू

तां पश्चितंसमूहं आकूतंकामंनाशोयस्यसहरिः श्लाघ्योवोयुष्मानपातुरक्षतु कीदृशोहरिः वपुर्विक्रियांदेहप्रक्रियांशरीरंपरमिश्र

र्थः विभ्रत्धारयन् किंकुर्वन् पर्यंकीकृतःशय्यास्थानेकृतोयेननागनायकः शेषः तस्यफणाश्रेणीफणासमूहस्तस्य

मणयः तेषांगणेसमूहेसंक्रांतंसंबद्धं यत्प्रतिबिंबंप्रतिकृतिस्तस्यसंचलयाअन्वयेनस्थितेत्यर्थः कायव्यूहमिवबहुशरीरता

मिवाचरन् कुर्वन् किमितिकायव्यूहस्तत्राह पुनःकीदृशः पादांभोरुहं रूपचरणकमलंधारयतीति धारिणीयावारिधिसुता

लक्ष्मीस्तां अक्ष्णांशतैः नेत्रसहस्रैर्दिदृक्षुर्द्रष्टुमिच्छुः लक्ष्मीदर्शनंनेत्रद्वयेनतथानसंभवतीतिकायव्यूहेननेत्रसहस्रत्वंकृत्वाद्रष्टुकामभावः २

गोविन्दभाष्य

राम

६४

७२

गांधर्वेति यज्जयदेवपण्डितकवेर्गांधर्वकलासु गानविद्यासु कौशलं पटुत्वं चानुचिन्त्यमित्यर्थः श्रस्तीत्यध्याहारः यद्वैष्णवं विष्णोरि
दमनुध्यानं श्रस्मरणं चिंतनमपि यत् शृंगारस्य यो विवेकः संभोगविप्रलंभादिलक्षणः यद्विवेचनं तस्य तत्त्वमर्थज्ञानं तस्य रचना कृतिरस्तीति
यत्काव्येषु दाविकर्म्मसु लीलायितं विलसितमपि जयदेवपंडितकवेस्तत्सर्वं श्रीगीतगोविंदतो गीतगोविंदग्रंथात् सुधियः पंडिताः सानंदाः
आनंदयुक्ताः संतः परिशोधयंतु शुद्धं कुर्वंतु इत्यर्थः कीदृशस्य जयदेवपंडितकवेः कलिहेराणकलानस्यात्पर श्री[illegible]मनोयस्य ३ श्रीराधस्तु

यद्गांधर्वकलासु कौशलमनुध्यानं च यद्वैष्णवं यच्छृंगारविवेकतत्त्वरचना काव्येषु लीलायितं तत्सर्वं जयदेवपंडितकवेः
कृष्णैकतानात्मनः सानंदाः परिशोधयंतु सुधियः श्रीगीतगोविंदतः ३ श्रीभोजदेवप्रभवस्य रामादेवीसुतश्रीजयदेव
कस्य पाराशरादिप्रियवर्गकंठे श्रीगीतगोविंदकवित्वमस्तु ४ इति श्री श्री श्री जयदेवकृते गीतगोविंदे द्वादशः सर्गः १२

ग्रंथांते मंगलार्थं श्रीभोजदेवादि भोजदेवपिता रामादेवी माता पाराशरादिप्रियाख्या सादिशिष्याः श्रीताराधासमागम्य श्रीआनंदयुक्तः यो
नांवरेक्षकृत्यायत्रेति तस्मीदासनंदजेन भीषदासेन धीमता गीतगोविंदटीकेयं [illegible] कृतिना नः १ भीषदासनियुक्तेन कथं
यदंघ्रिसेविना नारायणेन सुकृतं गीतगोविंदटिप्पणं टिप्पणे चेन्मदीये वै स्खलितं स्यात्प्रमादतः नकर्तव्यो भिमानोपि गुरुपूरणं भवेत्
इति श्रीगीतगोविंदटीकायां नारायणपंडितकृतायां द्वादशः सर्गः ॥ ॥सं· १७८५ तत्समये ज्येष्ठशुक्लपक्षे गुरुवासरे पुस्तकमिदं लिखितं हरिणा ॥

हनीयाश

यंज्ञदत्तस्ययंत्रं

१८

७	२	९
८	६	४
३	१०	५

कमलदत्तस्ययंत्रं

१५

६	१	८
७	५	३
२	९	४

विष्णुदत्तस्ययंत्रं

२७

१०	५	१२
११	९	७
६	१३	८

[OrderDescription]
,CREATED=28.08.20 12:15
,TRANSFERRED=2020/08/28 at 15:48:04
,PAGES=131
,TYPE=STD
,NAME=S0003561
,Book Name=M-1593-GEETGOVIND
,ORDER_TEXT=
,[PAGELIST]
,FILE1=00000001.TIF
,FILE2=00000002.TIF
,FILE3=00000003.TIF
,FILE4=00000004.TIF
,FILE5=00000005.TIF
,FILE6=00000006.TIF
,FILE7=00000007.TIF
,FILE8=00000008.TIF
,FILE9=00000009.TIF
,FILE10=00000010.TIF
,FILE11=00000011.TIF
,FILE12=00000012.TIF
,FILE13=00000013.TIF
,FILE14=00000014.TIF
,FILE15=00000015.TIF
,FILE16=00000016.TIF
,FILE17=00000017.TIF
,FILE18=00000018.TIF
,FILE19=00000019.TIF

FILE20=00000020.TIF
,FILE21=00000021.TIF
,FILE22=00000022.TIF
,FILE23=00000023.TIF
,FILE24=00000024.TIF
,FILE25=00000025.TIF
,FILE26=00000026.TIF
,FILE27=00000027.TIF
,FILE28=00000028.TIF
,FILE29=00000029.TIF
,FILE30=00000030.TIF
,FILE31=00000031.TIF
,FILE32=00000032.TIF
,FILE33=00000033.TIF
,FILE34=00000034.TIF
,FILE35=00000035.TIF
,FILE36=00000036.TIF
,FILE37=00000037.TIF
,FILE38=00000038.TIF
,FILE39=00000039.TIF
,FILE40=00000040.TIF
,FILE41=00000041.TIF
,FILE42=00000042.TIF
,FILE43=00000043.TIF
,FILE44=00000044.TIF
,FILE45=00000045.TIF
,FILE46=00000046.TIF
,FILE47=00000047.TIF

FILE48=00000048.TIF
,FILE49=00000049.TIF
,FILE50=00000050.TIF
,FILE51=00000051.TIF
,FILE52=00000052.TIF
,FILE53=00000053.TIF
,FILE54=00000054.TIF
,FILE55=00000055.TIF
,FILE56=00000056.TIF
,FILE57=00000057.TIF
,FILE58=00000058.TIF
,FILE59=00000059.TIF
,FILE60=00000060.TIF
,FILE61=00000061.TIF
,FILE62=00000062.TIF
,FILE63=00000063.TIF
,FILE64=00000064.TIF
,FILE65=00000065.TIF
,FILE66=00000066.TIF
,FILE67=00000067.TIF
,FILE68=00000068.TIF
,FILE69=00000069.TIF
,FILE70=00000070.TIF
,FILE71=00000071.TIF
,FILE72=00000072.TIF
,FILE73=00000073.TIF
,FILE74=00000074.TIF
,FILE75=00000075.TIF

FILE76=00000076.TIF
,FILE77=00000077.TIF
,FILE78=00000078.TIF
,FILE79=00000079.TIF
,FILE80=00000080.TIF
,FILE81=00000081.TIF
,FILE82=00000082.TIF
,FILE83=00000083.TIF
,FILE84=00000084.TIF
,FILE85=00000085.TIF
,FILE86=00000086.TIF
,FILE87=00000087.TIF
,FILE88=00000088.TIF
,FILE89=00000089.TIF
,FILE90=00000090.TIF
,FILE91=00000091.TIF
,FILE92=00000092.TIF
,FILE93=00000093.TIF
,FILE94=00000094.TIF
,FILE95=00000095.TIF
,FILE96=00000096.TIF
,FILE97=00000097.TIF
,FILE98=00000098.TIF
,FILE99=00000099.TIF
,FILE100=00000100.TIF
,FILE101=00000101.TIF
,FILE102=00000102.TIF
,FILE103=00000103.TIF

FILE104=00000104.TIF
,FILE105=00000105.TIF
,FILE106=00000106.TIF
,FILE107=00000107.TIF
,FILE108=00000108.TIF
,FILE109=00000109.TIF
,FILE110=00000110.TIF
,FILE111=00000111.TIF
,FILE112=00000112.TIF
,FILE113=00000113.TIF
,FILE114=00000114.TIF
,FILE115=00000115.TIF
,FILE116=00000116.TIF
,FILE117=00000117.TIF
,FILE118=00000118.TIF
,FILE119=00000119.TIF
,FILE120=00000120.TIF
,FILE121=00000121.TIF
,FILE122=00000122.TIF
,FILE123=00000123.TIF
,FILE124=00000124.TIF
,FILE125=00000125.TIF
,FILE126=00000126.TIF
,FILE127=00000127.TIF
,FILE128=00000128.TIF
,FILE129=00000129.TIF
,FILE130=00000130.TIF
,FILE131=00000131.TIF